

VIGILIA

1979
november

SZENNAY ANDRÁS
AZ EGYHÁZ JÉZUS ÍTÉLŐSZÉKE ELŐTT

BÁLINT SÁNDOR
PATROCINIUM ÉS EGYHÁZI ÉV

ERDÉLYI ZSUZSANNA
„...AKI EZT AZ IMÁDSÁGOT...”

T. S. Eliot: **Simone Weil** – Simone Weil: **Erkölc és irodalom**

Simone de Beauvoir, Francois Mauriac, Németh László,

Witold Gombrowicz és Albert Camus **Simone Weilről**

Pilinszky János: **Páztorlány és katona**

Béky Gellért: **Az ismeretlen Tao**

Ürögdi György: **Szentföldi zarándoklat az ókorban**

Hédervári Péter: **Földrengések az ókori Palesztinában**

Gerlei József: **Magány (elbeszélés)**

Bárdosi Németh János, Fodor András, Galambosi László és

Rákos Sándor **versei**

Akik átadják a lángot... (Dékány Endre) — **Fodor András verseskötete** (Síki Géza)

Az önmagát meghaladó ember (R. Balázs Katalin) — **Zenei notesz** (Szabados György)

Tájékoztató

Précis: français, deutsch, English

11

Ára 16 Ft

SZENNAY ANDRÁS	Az egyház Jézus itélőszéke előtt — — — — —	721
ELIOT, T. S.	Simone Weil (ford. <i>Szegedy-Maszák Mihály</i>) — —	734
WEIL, SIMONE	Erkölc és irodalom (ford. <i>Reisinger János</i>) — —	738
	KORTÁRSÁK SIMONE WEILRŐL (Simone de Beauvoir, François Mauriac, Witold Gombrowicz, Albert Camus, Németh László) — — — — —	741
PILINSZKY JÁNOS	Pásztorlány és katona — — — — —	744
BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS	Fohász gyermekségért, Az a világ, Örök változatlan- ságban (versek) — — — — —	745
BÁLINT SÁNDOR	Patrocinium és egyházi év — — — — —	746
ERDÉLYI ZSUZSANNA	„...aki ezt az imádságot...” — — — — —	750
BÉKY GELLÉRT	Az ismeretlen Tao (ford. <i>Berényi Katalin</i>) — —	760
FODOR ANDRÁS	Ünnep után, Orfeusz ámul (versek) — — — — —	767
ÜRÖGDI GYÖRGY	Szentföldi zarándoklat az ókorban — — — — —	768
GALAMBOSI LÁSZLÓ	Álomlátó (vers) — — — — —	771
HÉDERVÁRI PÉTER	Földrengések az ókori Palesztinában — — — — —	773
RAKOS SÁNDOR	Két halál (versek a Tűz mítoszai ciklusból) — —	777
GERLEI JÓZSEF	Magány (elbeszélés) — — — — —	778

NAPLÓ

Dékány Endre: Akik átadják a lángot... — 782; *Siki Géza*: „Kockázat” — 785; *R. Balázs Katalin*: Az önmagát meghaladó ember — 787; *Szabados György*: Zenei notesz (A „Kodály-kérdés”-hez; A dzsessz nyomorúsága) — 787; *Tájékoztató* — 789 és hátsó belső borítón — Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 790.

Felelős szerkesztő: DOROMBY KÁROLY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: *Actio Catholica*

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438, 173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekszámla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz csekszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 16,— Ft. Előfizetés: egy évre 180,— Ft, félévre: 90,— Ft, negyed-
évre: 45,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042-6024.

AZ EGYHÁZ JÉZUS ÍTÉLŐSZÉKE ELŐTT

Mindaz, aki Jézusnak és az egyháznak kapcsolatáról és az egyháznak Jézus-hoz való viszonyáról tájékozódni kíván, és kérdéseket tesz föl, — két ellentétes véleménnyel találkozhatja szembe magát. A hívők egyik csoportja azon a véleményen van, hogy az egyházat úgy, ahogy ma előttünk áll, Jézus alapította. Ennek a csoportnak, illetőleg tagjainak véleménye az, hogy bárki bármilyen kritikát mond az egyházzal, az legalábbis gyanús, mivel szembeszegül Jézus egyházalapító szándékával, ezért a hitet veszélyezteti, a hitet ássa alá. — Ezzel homlokegyenest ellentétes a másik irányzat, melyet általában minden időben, így ma is a fiatalabb korosztály képvisel. Ez a konkrét egyházat tartja a szem előtt, és azt vizsgálva megállapítja, hogy az egyház eltávolodott alapítója szándékától; nem, vagy csak alig lelhető fel benne Jézus lelkiülete, sőt Jézus üzenete, örömhíre az egyház működése által sok mindenben hitelét veszítette.

Ne feledjük azonban, hogy a mérhetetlenül nagy realitás mindannyiunk számára maga Jézus és az ő evangéliuma. Ezért nem az emberi kritika elől kell visszavonulnunk, nem azt kell elhárítanunk, hanem Jézussal, az ő evangéliumával kell önmagunkat konfrontálnunk. Röviden: *Jézus evangéliumának ítélőszéke elé kell állnunk.*

Tehát ne is annyira azzal foglalkozunk, azzal törődünk, mit mondanak a kritikusok, az egyház bírálói, hanem Jézus szavainak, megtartásának a kritikáját engedjük érvényesülni, és igyekezzünk levonni a konkrét következtetéseket saját magunk és a keresztény közösség számára. Jézus azt akarja, hogy ha felismertük őt, benne Isten küldöttét, és felismertük az ő egyházát, akkor csatlakozzunk ehhez az egyházhhoz. De azt is akarja, hogy egyháza olyan legyen, amilyenek — ha szabad így mondani — ő álmodta meg, amilyenként ő indította el útjára.

Jézus — kontra egyház? Sokat hallottuk emlegetni napjainkban: Jézus igen, de az egyház — nem. Az elmúlt években a hazai egyházi sajtóban is több írás jelent meg e témáról. Néhány gondolattal e helyen is rá szeretnék mutatni a problémára.

Az utóbbi években világszerte jelentkezett és számos helyen meg is erősödött az ún. Jézus-mozgalom. Idehaza „mozgalomról” ugyan nem beszélhetünk, de nem kis számmal vannak — főleg fiatalok —, akik a mozgalom követőinek *mentalitását* vallják magukénak. Sok minden egyéb jelenséggel együtt ez a mozgalom kihívás, fölszólítás a keresztény egyházak, a katolikus egyház számára is. Fiatalokból álló csoportok alakulnak, akik a názáreti Jézusra hivatkoznak, mi több: az ő hívására gyűlnek össze, de ugyanakkor elutasítják vagy semmibe veszik a hagyományos intézményes egyházat. Azzal az igénnyel lépnek föl, hogy Jézus üzenetét, tanítását lelkiismeretesen követni fogják, jobban, mint az ún. hagyományos keresztények. Számukra az egyházak, az egyház már nem út Jézushoz, hanem akadály, amelyet le kell győzni. Általában még kísérletet sem tesznek arra, hogy az egyházat megreformálják, hanem egyszerűen maguk mögött hagyják. Azt a tételt képviselik, hogy Jézushoz mindenféle ballaszt nélkül is, minden konkrét egyház és intézmény nélkül is el lehet jutni. Egy követelmény van csupán: hívását, üzenetét radikálisan el kell fogadni, radikálisan követni kell. Közülük számosan — néhány külföldi szakteológus nyomán — fölteszik a kérdést: Jézus alapított-e egyáltalán egyházat, adott-e számára alkotmányt, rendelt-e „hivatalokat”? Milyen jogalapja van az egyháznak? Ennél is sokkal kényesebb és élesebb az a kérdés, hogy vajon a *konkrét egyházak* mennyire felelnek meg a Jézus által adott célkitűzésnek, feladatoknak? — Egy biztos: azt joggal állítják, hogy Jézus nem több egyházat, és semmiképp sem egymással rivalizáló egyházakat szándékozott alapítani. Sokan épp az evangélium alapján — gyakran olyanok, akik magát az evangéliumot nem fogadják el, de tartalmát ismerik —, bírálják az egyházat. Ezt teszik, mivel az evangélium — amint ezt nyomatékosan hangoztatják — örömhír, felszabadító üzenet. Az egyház, az egyházak viszont a farizeusi törvénytiszteltetnek lettek lassan rabjai. Az uralkodó struktúrákat erősítették csupán meg, azokat, olyanokat, amelyeket Jézus a maga idejében keményen bírált.

Ilyen és hasonló, sőt még sarkítottabb vélemények nyomán érthető, hogy a jószándékú hívők és számos pap is nyugtalanná válik. Azzá, mivel nem volt fölkészülve az ilyen bírálatra, kritikára. Azzá, mivel a katolikusok az utolsó néhány évszázadban — mindenekelőtt a reformáció óta — az egyházzal kapcsolatban alig hallottak, tanultak másról, mint annak hierarchikus fölépítéséről, és Jézus egyházalapító rendelkezéséről. Az ún. ekkleziológia tipikus hagyományos kísérlet volt arra, hogy bemutathassák, mennyiben, hogyan és miért Jézus alapítása az egyház? A hagyományos apologetikus teológia arra törekedett, hogy minél jobban igazolja: az egyháznak mai konkrét alkotmányát mindenben Jézusra lehet, sőt kell visszavezetni. Nem az egyház lényegéről, mivel-tárol, céljáról tett kijelentések álltak az előtérben, hanem a strukturális problémák, sőt, az intézmény már-már kizárólagos szociológiai megalapozása.

Sajnálatos, hogy sokan még ma is a hagyományra hivatkoznak, amidőn ilyen szemléletű teológiát, egyházképet állítanak önmaguk és mások elé, és elfeledkeznek róla, hogy például az első évezredben, vagy még inkább az első keresztény századokban az egyházzal sokkal mélyebb és komplexebb képet tárnak elénk a hagyomány dokumentumai. A jóval későbbi kontroverzteológia alapvető szemléletmódját tükrözi már az, hogy sokkal nagyobb terjedelmet szenteltek a primátusnak, a püspöki hivatalnak és a papságról szóló fejezeteknek, mint az egyház lényeges ismertető jegyeinek. Annak ti., hogy az egyház Jézus hívására, az ő nevében összegyűlt hívők szeretetközössége. Lassan-lassan egyre nagyobb lett és lesz a veszély, hogy az egyház igazi jelentőségét, nevezetesen, hogy az üdvösségnek jele és eszköze, háttérbe szorítják az olyan kérdésekkel szemben, melyekkel az egyház közel egy évezreden át alig-alig foglalkozott. Nem ok nélkül nyúlt tehát vissza a II. vatikáni zsinat magához a Szentíráshoz és az atyákhoz, amidőn a helyes egyházképet akarta fölvázolni.

Ilyen előzmények után és körülmények között érthető, hogy éppen a Jézus Krisztusra való figyelés, az ő személyére való koncentráció vetette fel ma újonnan és egész radikálisan az egyházzal kapcsolatos kérdéseket. E kérdések elől az egyház nem térhet ki, ha nem akarja hitelét veszíteni. Semmi sem volna veszedelmesebb, mint már magukat a kérdéseket is visszautasítani, jogosságukat eleve kérdőre vonni. De ennél is alapvetőbb az a megállapítás, hogy az egyház, a mának egyháza csakis akkor hivatkozhat joggal alapítójára, Jézus Krisztusra, ha Ura elé áll, és kész benne és általa ismét megújulni, hogy minden reformot az ő akarata, útmutatása szerint léptessen életbe, valóban alávetve magát Jézus bírálatának, kritikájának.

Az egyház születése az újszövetségi Szentírás szerint. Ahhoz nem férhet kétség, hogy az egyház joggal hivatkozik Jézus Krisztusra, hogy létében Jézusra, az ő evangéliumára mutat vissza. De az sem kétséges, hogy Jézus nem valami jogi aktussal, előre megtervezett törvénykönyvvel, alkotmánnyal és tanrendszerrel szolgáltatta életbe egyházát. Megadta ugyan számára az alapstruktúrát, a tanítást, mely igazság és élet, de emberekre bízta önmagát, és egyházát is; később — sajnálatos módon — az emberi vonások, az emberi gyarlóság olykor elfedték Jézus arcának fényességét.

Évszázadokon át szinte minden hívő megelégedett azzal, hogy Jézus a Péter-szikla kijelentéssel egyszersmind egyházát is megalapította. A Mt 16,18—19 versek közismertek: Te vagy Péter, azaz kőszikla, és erre a sziklára fogom építeni egyházamat. Ezzel az idézettel a katolikus teológia hosszú időn át mintegy legitímálta mind az egyházat, mind pedig a pápaságot. Vitáról, átgondolásról szó sem lehetett. Aki ilyent kísérlet meg, protestánsnak számított. Sőt, a kontroverz teológia nyomán teljesen betokosodott, megmerevedett ez a szemlélet.

Jézus és az egyház viszonyát illetően *kizárólag az újszövetségi iratokra* vagyunk utalva. De nem feledhetjük, hogy ezek az iratok éppen az egyház konkrét igehirdetésének lecsapódásai. Érthető tehát, hogy nem ún. semleges dokumentumok. Az Újszövetség minden könyvében az egyház a hívőknek az a közössége, amelyet az iratok lejegyzői, közreadói már eleve föltételeznek. Hogy van-e létjogosultsága ennek a közösségnek, az egyháznak, — erről nem volt szükséges vitatkozni. A föltámadott Jézus mint az egyház ura állt az első keresztény generáció előtt. Az újszövetségi iratok övele mondatják el, az ő szájába adják mindazt, amit az egyházzal akkor tudni kellett. A Jézus-hívők közössége,

érthető módon joggal hivatkozik Jézus tekintélyére. A lassan megszülető egyházi berendezkedést és néhány hitvallás-formulát gyakran visszadatálják Jézus földi életére. Az őskeresztény közösség ezzel is igazolni kívánta, hogy a Lélek útmutatása nyomán Jézust akarja életformájában, közösségi életében követni.

Minden valamire való újszövetségi egzegéta számára vitathatatlan, hogy az újszövetségi helyi közösségek, és általában az őskeresztény közösség önmagát úgy értelmezte, mint amely létét, eredetét joggal vezetheti vissza Jézusra. Abban a meggyőződésben élt, hogy olyan közösség, amelynek középpontjában maga az Úr él és éltet. Jézusról és evangéliumáról csakis az egyház közreműködésével, az egyházzal való összefüggésben lehet és van tudomásunk. Jól tudjuk, hogy Jézus nem örök érvényű „tantételeket” hagyott maga után, melyeket szó szerint kellett és kell a mai napig és a jövőben is ismételtetni. Az ő üzenete, evangéliuma *fölszólítás és igény*, melyet mindig az egészen konkrét helyzetben kellett megérteni és értelmezni. Ezt tették már a tanítványok is, hiszen a kereszténység mintegy kétezer éves történetében egyetlen olyan mozgékony, változatos, a teljességgel újjal szembenézni kötelező és az új életlehetőségeket mérlegelni hivatott korszak nem volt, mint az apostolok ideje.

Mindezekből, kezd talán már kiviláglani, hogy az a kérdés: vajon Jézus alapított-e egyházat, nem intézhető el azzal, hogy az Újszövetségnek egy vagy két helyét idézzük, egy-egy Jézustól vett kijelentést felsorakoztatunk. A mai bibliai értelmezés — a szakkutatók munkássága nyomán — egyértelműen állítja, hogy az újszövetségi sugalmazott szent írók mindent a húsvét fényében értelmezték, és számos kijelentést adtak Jézus szájába, amelyik a saját helyzetüket értelmezte, amelyet Jézus nem szó szerint úgy mondott el, ahogy ők leírták. Ha ezt az állítást talán merésznék tartjuk, csak annyit szeretnék előrebocsátani, hogy földidhatatlan nehézségekkel állunk szemben, ha nem így vizsgáljuk az újszövetségi Szentírást.

Már az eddigiekből is kitűnhet, hogy az a kérdés: vajon az egyház későbbi, mai, konkrét alakját összefüggésbe lehet-e hozni Jézus kijelentéseivel, művével, mégpedig úgy, hogy az egyház legitim folytatása Jézus földi — és nemcsak megdicsőült — működésének, — valóban jogos és fölülvizsgálatot követel. A kizárólagos történeti vizsgálódással azonban az egyháznak Jézus által történt alapítását nem lehet egyszerű *igen*-nel vagy éppilyen egyszerű *nem*-mel megválaszolni; mégpedig azért nem, mert ez a kérdés — ti. valamiféle jogi egyház-alapítás, ahogyan ma értjük — nem szerepelt Jézus működési, sőt gondolkodási horizontján. Mit jelentsen ez? Annyit, hogy *Jézus semmiféle ún. jogi aktust nem végzett*, ilyenre abban a korban nem is gondolhatunk. Nem alapított egyesületet, alapszabályokkal, vagy hivatalokat vagy valamiféle statútum-rendszert, jogszabályokkal és rendelkezésekkel. Jézus egyet tett, egyet mondott, és ez akkor és ma is érvényes: *követőjévé hívta az embereket, az emberek közelében akart maradni, a megtérést követelte mindenkitől, és azt, hogy higgyenek az ő örömhírének, az evangéliumnak.*

Szükséges tehát föltenni a kérdést: mi módon és milyen mértékben szerepelhetett Jézus cselekvéseiben vagy üzenetében, evangéliumában az egyház? Ez lesz a helyes kérdéscső. Azt már kevésbé megfelelő kérdezni: vajon *akart-e* Jézus egyházat „alapítani”, vagy sem. Ez az utóbbi kérdés nem válaszolható meg, mivel semmiféle ilyen támaszpontunk az evangéliumokban nincs. Jézus szubjektív szándékát, belső gondolatvilágát azokból csak önkényesen lehetne kiolvasni. Egyvalamiről azonban sokat szólt Jézus, erről beszélt, ezt hirdette meg, nevezetesen: *az Isten országáról.*

Közismert, hogy mintegy hetven esztendővel ezelőtt a francia biblikus, Alfred Loisy, akit később a modernisták közé soroltak, tette a kijelentést: Jézus meghirdette az Isten országát, és ami azután eljött, az — az egyház. — A katolikus egyházban ez ellen a sokat idézett kijelentés ellen ismételtelen fölszó-láltak. De az újabkori bibliakutatás igazolta, hogy Loisynek csípős és célzatos megjegyzése igenis tárgyi alappal rendelkezik. Ha az újszövetségi könyveket, minde- nekellőt az evangéliumokat olvassuk, az összefüggések elénk tárják, hogy Jézus nem az egyházzal prédikált. Nem is önmagát hirdette, hanem az Isten országának elközeledtéről szólt: Az idő betelt, az Isten országa elközelgett. Térjete meg, és higgyetek az üdvösség jóhírében! — Ez Jézus központi üzenete. Hogy valóban az, azt még statisztikusan is igazolhatjuk. A Basileia tou Theu (Isten or-

szága) kifejezés az Újszövetségben 122 alkalommal szerepel, ebből 99-szer a szinoptikusoknál, és 90-szer Jézus szájából hangzik el. Az egyház szó azonban Jézus szájából csak kétszer hallható. (Es ezen a két helyen is számos ezegéta utólagos beillesztésnek tartja.) Lukács evangéliumában az egyház szó egyáltalán nem kerül elő. Ugyanakkor a szintén Lukács által közzétett Apostolok Cselekedeteiben 20-szor szerepel az ekklézia. E tényből a mai ezegéták azt következtetik, hogy Lukács is már úgy látta: az egyház Jézus földi életében nem volt még jelen, csakis húsvét után, pontosabban pünkösdkor indult el földi útjára. Az evangéliumokból világosan előttünk állhat, hogy Jézus Isten uralmát akarta meghirdetni és biztosítani. Az Isten országa valóban Isten fennhatósága alatt áll, és nem evilági értelemben vett földi területhez, de nem is egyszerűen a túlvilágra utalható birodalom. Nem, hanem állapot és esemény, melynek során Isten uralma válik egyre inkább nyilvánvalóvá. Természetesen az eseménysorozat végén a végső üdvösség, az Isten uralmának kiteljesedése áll, melyben Isten letöröl majd minden könnyet, véget vet a gonosz uralmának, és megszűntet minden igazságtalanságot.

Az Isten uralmáról már az Ószövetségben és később a zsidó apokaliptikában ismételtén olvashatunk. Az ószövetségi szemlélet abból indul ki, hogy az emberi tapasztalás szerint a világ nem olyan, amilyennek Isten akarta; megüli a szorongás és a félelem, katasztrófákkal, háborúkkal, szegénységgel, éhséggel, betegséggel, halállal, igazságtalansággal, stb. találkozunk benne lépten-nyomon. Mindettől a rossztól fog Isten szabadító ereje megmenteni, és az ő országában majd öröm, béke, igazságosság és boldogság fog uralkodni. — Nos, *Jézus azt hirdette, hogy ez az új idő vele kezdődött el.* Vele, az ő működése nyomán épül ki lassan, már evilágban is az Isten országa. Természetesen majd csak a végén következik el az az idő, ahol nem lesz már halál és szenvedés, nem lesz fájdalom és jajkiáltás. Mindez azonban nem valami természetes, evolutív folyamathoz lesz következménye, hanem a végső állapothoz Isten közbenyúlására lesz szükség.

Az Isten országa tehát Istentől ered, evilágot meghaladó nagyság. Mégis, Jézus tanításából egyértelműen kitűnik, hogy már itt a földön is történik valami. Hogy Isten a hatalmat itt is kezében tartja, *Jézus igehirdetése*, annak lényege nem a túlvilágról szól, hanem *Istennek evilágban tapasztalható működéséről*, amely az emberek közt válik jelenvalóvá, és amely felé az embernek figyelemmel kell odafordulnia. Jézus működésében is úgy áll előttünk az Isten országa, mint amely *már most* látható. Ezért — az Ószövetségre utalva — válaszolja a Keresztelő kérdésére: a vakok látnak, a bénák járnak... (Mt 11,4—6). Jézus úgy állítja elénk, úgy értelmezi az eljövendő üdvösséget, hogy az embernek *már evilágban is* az üdvösség elérésén kell fáradoznia. Isten Jézusban földünkön, világunkban valóban működött. Ahogy Jézus mondta: Ha Isten erejével úzom ki a démonokat, akkor elérkezett hozzátok az Isten országa.

A megtérés, az embernek gondolatvilágában, tetteiben való Isten felé fordulása tehát evilági munka és feladat. Az egyházban élni, kereszténynek lenni annyit tesz, mint már a jelenben az eljövendő ország polgáraként élni. A keresztény remény épp az, hogy rábízunk magunkat Isten atyai jóságára, még akkor is, ha evilági tapasztalatainkban gyakran nem tudjuk fölfedezni, hogy valóban köztünk működik és hatékony az Isten országa. Ahol az ország evangéliumát hirdetik, s ahol meg is hallják azt, ott az embereknek alapmagatartása kell hogy megváltozzék mind az Istennel, mind a világgal, mind az emberekkel kapcsolatban. Az ország evangéliuma életformáló erő kell hogy legyen.

Isten *régi és új népe*: Izrael és az egyház. Jézus egész Izraelhez küldetett, és Izraelt szólította föl megtérésre. A zsinagógában imádkozik és tanít, engedelmeskedik a mózesi törvénynek és számos rituális előírásnak. Még semmiféle új vallási társaságot nem alapít, még csak szektát sem a zsidóságon belül, mint például a qumrániak, vagy az esszénusok szektája. Még akkor sem tesz ilyent, amikor munkája Izrael fiai között meghiúsul. Még ekkor is Izrael házának elveszett juhait után akar menni. Jézus az Isten országának elközeledtét hirdette meg, mégpedig mindenekelőtt azért, hogy a választott népet Istenhez vezesse. Eleinte tanítványainak kifejezetten megtiltotta a pogány missziót (vö. Mt 9,26; 15 24—26), ezért azok Jézus halála és föltámadása után sem szakadnak el azonnal Izraeltől. Az Apostolok Cselekedetei mint alapvető beállítottságot tárja elénk,

hogy Pál missziós útjain előbb Izrael házához fordul. Az apostoloknak még pünkösöd után is problémát jelentett a pogány misszió, és a mózesi törvénnyel való szembefordulás. Nyilván visszagondoltak az Úr szavára, aki figyelmeztette őket: a pogányok útjaira ne térjetelek, a szamaritánusok városába ne menjetelek be. Menjetelek csak Izrael házának elvesztett juhaihoz (Mt 10,5 skv.). Bármennyire is olvasható a Máté-evangélium végén, a 28. fejezetben, a nagy missziós parancs, ez a magatartás az első keresztények gyakorlatában még egyáltalán nem volt általános. A tizenkettő és a többi Jézus-hívó továbbra is a zsinagógában imádkozik és együtt él Izraellel. Eleinte még egyáltalán nem látják át, hogy misszionáló munkájuk olyan fontos, inkább azt várják, hogy Isten a népek között Izraelben fogja megalapítani a várt királyságot, s majd Sion hegyéhez fog minden nép zarándokolni. Ma már ezt könnyen spirituális értelemben han-goztatjuk. Ne felejtjük el: akkor mindezt még szó szerint gondolták, értelmezték.

Arra is utalnunk kell, hogy a korai kereszténységnek még nem volt saját kultusza. Amint az Apostolok Cselekedeteiben olvassuk (24,5—14), eleinte még mint zsidó szektát, a nazaréusok szektáját tartották nyilván. Ugyanez az alapszemlélet tükröződik abban is, hogy a tizenkettő zárt kör marad. Júdás kivá-lása után újra csak egyet választanak, mely szimbólumként fogható fel, nevezetesen Izrael tizenkét törzsét jelképezi. Ők, a tizenkettő, az Új Izrael, Isten új népe, amely az eljövendő Isten népét, országát reprezentálja. — Csak később, egy sereg esemény halmozódása nyomán, az üldözések, a zsinagógából való kivetés, Péter jelenése... és még sorolhatnánk, teszik az apostolok szá-mára egyértelművé, hogy addigi kísérletezéseikkel föl kell hagyniok, s végre eljött az idő, hogy a pogányokhoz forduljanak. S ha figyelmesen olvassuk a Szentírást, azt is észrevehetjük, hogy abban a pillanatban, amikor elkezdődik a pogány misszió, a tizenkettő háttérbe szorul. Illetőleg már új néven említik a hirdetőket, az „apostolosz” néven, a küldött néven, akik Jézus evangéliumát viszik szerteszét a világba.

Ez az „átmeneti idő” a történetológiai vezérfonala az Apostolok Cseleke-deteinek. Mint tudjuk, Jeruzsálemben kezdődik, mely város egész Izraelt képvise-li; azután Rómában végződik, mely abban az időben az egész pogány világ jelképes fővárosa volt. Miután sikertelen volt a zsinagógai ígéhirdetés, elkezdőd-ik a missziós prédikáció az akkor ismert egész világon. Megint vissza lehet utalni Jézus egy példabeszédére, a lakomára való meghívásra (Mt 22,1—14 és Lk 14,16—24). A meghívottak lemondják a vacsorát, és helyettük az éhezőket, az utcasarkon várakozókat hívják meg.

Külön néhány szót kell még említenünk *a tizenkettőnek az egyházalapítással kapcsolatos szerepéről.*

Az evangéliumok egyértelmű tanúsítása szerint Jézus működésének mind-járt az elején embereket, tanítványokat gyűjtött maga köré. A tanítványok fel-adata lesz, hogy az Isten országa örömhírét továbbadják, hirdessék. Ezek a tan-ítványok nem maguktól jönnek Jézushoz. Jézus maga hívja meg, választja ki őket. Nem is azt követeli tőlük, hogy fogadják el tanítását, mint azt egy kora-beli filozófus vagy rabbi kívánja a saját iskolájába jelentkeztetettől. Nem, ha-nem arra hívja meg őket, hogy vele járjanak-keljenek, vele éljenek. Így tehát ez a csoport, a tanítványok első csoportja közvetlenül Jézus személyéhez kap-csolódik.

Az is kitűnik — ugyancsak az újszövetségi iratok olvasása nyomán —, hogy a tizenkettőnek nincs úgynevezett „hivatali funkciója”. Nem hierarchikusan föl-épített közösség, inkább szimbolikus kifejezése annak, hogy Jézus igényt tart egész Izraelre. A későbbiek során a tizenkettő már sokakat, mindenkit képvisel, és az egész világra kap küldetést. Ebben az utóbbi funkcióban, feladatban talál-ható meg csírájában sok minden, ami majd később az „egyház korszakát” jel-lemzi. A végső idők Messiása, aki Isten egész népét összegyűjti, úgy válhat min-denki számára ismertté, hogy órála majd az egész világon szólnak. — Vissza-gondolva az Ószövetségre, ez megint csak természetes és következetes, hiszen az üdvösség történetének kezdetén Izrael, a választott nép képviselte az egész emberiséget is.

A történeti Jézus működése során az *egyház alapításának mintegy alap-követétele az utolsó vacsora.* Az evangélisták tudósításában ennek a vacsorának igen nagy a jelentősége. *Ígéret és jel:* az új szövetség megpecsételése, Isten sza-

badító jóságának a jele. Jézus életében valóban kereste az emberek asztaltársaságát. Nemcsak az ünneplő menyegzősöket, hanem a vámosöket és bűnösöket is. Nyilván erre utalnak az Lk 7,34 és a paralel helyek, amikor „borisszának és falánknak” nevezik őt a farizeusok és írástudók. Az utolsó vacsora ebben az értelemben Jézus életének szerves folytatása. Újra csak asztalhoz ül, jelen esetben — amint ő mondotta — barátai asztalához, Ugyanakkor — ugyancsak az ő szavai szerint —, fölszólítja apostolait, hogy ne csak vegyék és egyék és igyák a kenyeret és bort — testét és véréét —, hanem ők is ezt tegyék majd. Ezt a jelenetet figyelve nem támadhat már kétségünk, hogy *a földi Jézus valóban gondolt az ő nevében, az ő asztala köré gyűlő közösségre, akik a reá való emlékezésben halálát és föltámadását fogják majd hirdetni.*

Jézus az Isten országának elérkezését nem a közeljövőre várta, hiszen apostolainak, tanítványainak nemcsak a fölszólítást adta, hogy „*ezt cselekedjétek*”, hanem ismételten megjövendölte számukra, hogy üldözni fogják őket, hogy az ő nevéért fejedelmek, királyok elé hurcolják és kivégzik őket. (Itt csak utalhatok rá, hogy az utolsó vacsorát aligha érthetjük meg az Ószövetség háttére nélkül. Ehhez legalábbis az Exodus 12. fejezetét, a pászka-eseményt, az Exodus 24-et, a Sinai szövetség-kötést, a Jeremiás 31. fejezetet, az új szövetség reményét és Izajás 53-at, az Ebed Jahve-szövegeket kell ismernünk.) Az utolsó vacsora keretében érkezett el a pillanat, hogy Isten új szövetséget kössön az emberrel. És mivel itt ez történt, azért joggal mondhatjuk, hogy *az egyház születésének* — ha úgy tetszik: szülési folyamatának — *első fázisa ott volt az utolsó vacsora termében.* Nem jogi aktusra került ott sor, de igenis olyan eseményre, amely valami lényegest mond az egyházzól. Hiszen, ahogyan a Lumen Gentium ezt megfogalmazza: ahol az eukarisztiát ünneplik, ott mindenütt jelen van az egyház.

Jézus földi életében néhány alapelemét jelölte ki egyházának, mindenekelőtt a tizenkettő meghívásával, azután az Isten országának ismételt meghirdetésével, végül a testvéri asztalközösséggel, elsősorban az utolsó vacsorával. Ugyanakkor azonban az Újszövetség lapjainak forgatása nyomán azt is tudjuk, hogy ezek az iratok csakis Jézus föltámadása után szólnak az egyházzól, mint Isten meghívott népéről. Természetesen a korai keresztény közösség nem kételkedett abban, hogy *a föltámadott és a földi, a történeti Jézus egy és ugyanaz a személy*, s hogy belső folytonosság van a földi és a föltámadott Jézus működésében. Az egyház kezdeti önértelmezése során is már, mint Isten alapítását ismerte föl önmagát. Ugyanaz az Isten szólítja ugyanis életbe, aki Jézust is föltámasztotta. Később pedig Istennek Lelke vezérli a pogány missziók felé vezető úton. Az újszövetségi iratok egyértelműen azt a hívő meggyőződést tanúsítják, hogy *az egyház a Szentlélek hatékony működése nyomán kezdte el földi pályafutását.* A Szentlélek jelenléte és vezetése igazolta később az intézményt. Sőt, hogy egyáltalán ilyen kialakulhatott, csakis a Szentlélek irányítása nyomán történhetett. Az egyház mint intézmény nem „*egyenes folytatása*” az inkarnációnak. Hogy útjára induljon, ahhoz a Lélek Jézustól ígért és küldött vezetésére és erejére volt szüksége. Az intézményes elem, a dogma és a jog az egyházban tehát Isten Lelkének indítására, erejére vezethető vissza. (Csak úgy zárójelben jegyezzük meg: természetesen ez nem annyit jelent, hogy a rosszat is választani képes ember, a téves útra lépni is képes ember nem tudott hiányosan dogmákat, és helytelenül jogi paragrafusokat fogalmazni, nem tudott túlon-túl emberi képre és hasonlatosságra méretezett intézményt formálni.)

Jézus igehirdetésének, prédikációjának közvetlen tartalma tehát nem az egyház, az Isten országa volt. Izrael elutasító magatartása után az apostoli igehirdetés — hogy úgy mondjuk — csődöt mondott. Ennek a csődnek nyomán indulnak el az új útra, az egyház felé vezető úton. Isten nagysága, szabadsága tűnik szembe ennél a döntésnél, aki az eredménytelenségből is tud eredményt, sikert kovácsolni. Az egyház tehát közvetlenül nem a történeti, a húsvét előtti Jézus alapítása, nem a földi Jézus igehirdetésének, evangéliumának közvetlen eredménye, hanem *a keresztre feszített és föltámadott Úrnak diadalát* jelzi és hirdeti. Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a Jézus oldalából kiömlő vér és víz az a forrás, amelyből az egyház folyama útjára indul. Az egyháznak legmélyebb bázisa Krisztus keresztre és fölmagasztaltatása. Nem ok nélkül olvashatjuk Jn 12,32-ben: „*Én pedig ha fölmagasztalnak a földről, mindent ma-*

gamhoz vonzok." Egészen konkrétan pedig az egyház ereje, bázisa a *Jézustól megígért és elküldött Lélek, a Léleknek útra küldő, vezető ereje*. Ebben az erőben váltak képessé az apostolok, hogy meghozzák a döntést, hogy elinduljanak szerte a világon.

Van-e tehát híd a földi Jézus és a fölmagasztalt Jézus működése, illetőleg egyháza között? Vajon az egyház csak a felmagasztalt Krisztusnak, vagy pedig Jézusnak is az egyháza. Kétség nem férhet hozzá, hogy a húsvét előtti Jézus szava éppúgy köti az egyházat, mint a felmagasztalt Krisztusé. Jézus földi élete nem jelentéktelen erőbázis. A megfeszített és föltámadott Jézus ugyanaz a Jézus Krisztus; Isten tervében, — talán szabad itt ezt a kijelentést alkalmazni —, amit maga Isten kötött össze, nevezetesen a föltámadás előtti és utáni Jézust, — azt ember szét ne válassa. Az egyházat a földi Jézus, mint már mondtuk, nem jogi aktussal vagy jogi aktusok sorozatával alapította. Nem is egy-egy szavával vagy kijelentésével, vagy esetleg valamiféle „szolgálati utasításával”. Az igazi egyházalapító *maga Jézus, az ő személye*. Jézus, aki élt, meghalt és föltámadott.

Az egyház születését lehet az utolsó vacsora termébe helyezni, össze lehet kapcsolni a kereszttel, össze kell kapcsolni a húsvétal, de semmiképp sem lehet redukálni az Mt 16,18-ra, a Péter-szikla szavakra. *Az egyház keletkezését, alapítását egyértelműen Jézus Krisztusra, az ő személyére lehet és kell visszavezetni*. Más szóval: az egyházat nem ún. kívülálló elemekre, nem a tanítványok vagy az őskeresztényi közösség önkényes akaratára, nem ezeknek olyan manipulációjára, mely bármit is beleolvasott volna Jézus szavaiba és tetteibe, hanem kizárólag Jézusra, az ő üzenetére, jóhírére és működésére kell visszavezetni. Épp ezért az egyház egyetlen illetékes bírója maga Jézus Krisztus.

Az egyház bírója: Jézus evangéliuma. Az egyháznak jogigénye, de egyben kötelezettsége is, hogy Jézus ügyét továbbvezesse, hogy általa Jézus éljen tovább az emberek között. Ebből az is következik, hogy önmagát Jézuson kell lemérnie, és alázatosan el kell fogadnia Jézus kritikáját. Jól tudjuk, hogy Jézus nemcsak kezdete, eredete, hanem normája is az egyháznak. Éppen ezért legitím törekvés és szükségyszerű is, hogy megkérdézzük: miként igazodik a konkrét egyház, nemcsak az össz-egyház, hanem minden legitím helyi egyházi közösség is ahhoz, amit Jézus akart, és amit ma is elvár tőle. Az egyháznak készségesnek kell lennie, hogy őseredetére tekintsen vissza, és hogy kész legyen választ adni Mesterének a hozzá intézett kritikus kérdéseire. Ebből az is következik, hogy az egyház mindig reformigényes egyház: *ecclesia semper reformanda*. Csakis akkor, ha struktúráit, berendezkedését Jézus Krisztus evangéliuma szerint rendezzi el és újítja meg, lesz képes az egyház arra, hogy hitelesen közvetítse Ura felszabadító és megváltó üzenetét a világnak. Jézus evangéliuma az egyház számára sohasem lehet „romboló” hatású, ellenkezőleg, — zavaró, provokáló, ébresztő üzenet (nicht zerstörend, aber doch störend).

Sajnos, nem lehet számításon kívül hagyni, mivel a történelem erre elégséges szomorú példát ad, hogy az egyház olykor eltér Jézus evangéliumától; tévutakra megy, amidőn túlzottan emberi szempontokat érvényesít életében. Ez nem teológiai spekuláció, hanem történetileg dokumentálható ténykérdés. Amikor az egyház, a hívők közössége Jézus Krisztus kritikájának veti magát alá, akkor ez a készség, illetőleg ez a kritika mindenkire kell hogy vonatkozzék, aki ehhez a közösséghez tartozónak vallja magát. Mindenki, aki Jézusra hivatkozik, őrajta kell hogy önmagát lemérje. Olyan feladat ez, amelyet nem lehet félreállítani, és amelynek következményei vannak, illetőleg kell hogy legyenek.

Az egyház kezdet óta abban a tudatban él, hogy Jézus az Úr, aki nála van, vele marad. Önmagáról azt vallja, hogy Krisztus teste, tehát bizonyos értelemben „része” Krisztusnak. De ugyanakkor azt is tudja, hogy nem azonos övele, vagyis nem egyértelműen a jelenlévő Krisztus. Feladata az, hogy *Krisztust jelenvalóvá tegye*, mégpedig elsősorban úgy, hogy igehirdetésében az emberek valóban Jézussal találkozhatnak. Sajnálatos tény, hogy az egyházban, tagjaiban Krisztust olykor nehéz fölismerni. Erre vezethető vissza a fentebb említett „Jézust — igen, az egyházat azonban — nem!” szemlélet is. Az egyház elutasítása egyben szemrehányás, kritika az egyházzal, — de nem szükségképpen Jézus elu-

tasítása is. Az egyház nem kiváló teljesítményei révén maradhat fenn, hanem mivel Jézus maga hűséges volt és marad egyházához. Mi hűtlenkedhetünk, ő hűséges marad.

Természetesen azt sem feledhetjük el, hogy *Isten Lelke az egyházon kívül is hatékony*. Nincs mintegy odakötte az egyházhoz, hanem az egyház tartozik őhozzá. Nem az egyház irányítja a Szentlelket, vagy felügyel rá, — éppen fordítva. A Lélek áll az egyház fölött, és intéz kérdéseket hozzá. Ő felügyel az egyházra és rendelkezik fölötté. A Lélek az, aki élteti az egyházat, és az adott órában képes kivezetni minden — az intézmény megszokott formáihoz görcsösen ragaszkodó — zsákutcájából. A Lumen Gentium 14. szakaszában olvashatjuk, hogy mindaz az egyházhoz tartozik, aki a Lélekhez tartozik, aki a Lélek aján-dékainak boldog birtokában van. Végső soron az egyházhoz való tartozás és az igaz hitben való megmaradás nem szabályozható semmiféle jogi formulával vagy dogmatikus definícióval (vö. W. Kasper: Einführung in den Glauben, 123.). Isten üdvösséget biztosító kegyelme, a Szentlélek ereje az egyházon kívül is hatékony, ahogy a II. Vatikánum a nem keresztény vallásokkal kapcsolatos nyilatkozatában mondja: Annak az igazságnak a fénye, amely minden embert megvilágít, Istentől érkezik és nem ismer földi korlátokat, jogilag szabályozott korlátokat. — Az a tekintély, mellyel az egyház hivatalviselői vagy maga az egyház föllépnek, nem mondható egyszerűen és fenntartás nélkül Jézus tekintélyének. Az sem áll helyt, hogy az egyház minden időben, minden alkalommal teljesen tévedésmentesen hirdette Jézus igazságát. Cselekedeteiben és szavaiban ismételtelen jelentkezett az emberi gyengeség, olykor sokkal inkább, mint az evangélium ereje. *Az egyház tekintélyét, amellyel az emberek előtt föllép, csakis Jézus személyén és szaván lehet lemérni*. Csakis akkor, amikor joggal hivatkozik őrá, van joga engedelmességet követelni. Az egyház tagjainak engedelmissége végső soron nem az egyháznak szól, hanem Jézus Krisztusnak. Igaz ugyan, hogy a Szentírás helyes magyarázatát az egyház jogosult elvégezni, de sohasem kapott felhatalmazást arra, hogy új igazságot, más evangéliumot hirdessen.

Az egyház külső megjelenése, intézményes mivolta, alkotmánya csak jel, mely az üdvösség valóságára rámutathat, de sohasem maga az üdvösség. Még az egyházi hivatalok történeti szukcessziója sem feltétlenül a legális folytonosság, az apostoli eredet. Ez annak csak *jele* lehet, mivel a reális és legális folytonosságot csak a Szentlélek képes biztosítani. Legitim vállalkozás, amikor az egyház önmagát intézményesen, és hivatalain keresztül akarja körülhatárolni, mintegy biztosítani. De minden intézményesség és minden hivatali előírás abban a pillanatban *kérdéses lesz*, amikor az Jézus üzenetét, a szeretet evangéliumát, a keresztény ember Istenben gyökerező szabadságát eltakarná, eltorzítaná, vagy akadályozná. Az ilyen esetben az egyház nemcsak kifelé veszitené el hitelét, hanem saját urát, Jézus Krisztust is elárulná, mivel szavára már nem hallgat és lelkületét nem igaz módon, sőt talán meghamisítva közvetítené az embereknek. — Körülnézhetünk a nagy egyházban, de saját, helyi egyházunkban is; vajon ott is, itt is, — bár Jézus szolgálatot és őszinte testvériséget kívánna látni, — nem inkább az uralkodni vágyás, a fennhéjázás az, ami az embereknek szembetűnik? Vajon nem merevedik-e el olykor az egyház saját szervezetében, ahelyett, hogy a szervezet túlzó őrzése helyett inkább a Lélek vezetésére bízná magát?

Az egyház *első és legjelentősebb feladata Jézus evangéliumának hirdetése*, melyet oportune-impotune elő kell adnia. Ha nem ezt tenné, akkor elfeledkeznie saját feladatáról és jogos kritikára adna okot. Elsősorban nem követelményeket, nem törvényeket kell az emberek elé állítania, legalábbis nem olyanokat, amelyek idegenek vagy nagyon távol állnak az evangélium világától. Nem az emberek szabadságán kell őrködnie, ellenkezőleg: el kell azokat vezetni Isten fiainak örömben forraszó fölszabadultságára. Az egyház feladata nem az inkvizítor szerepe. Nem, hanem az evangéliumot, az örömhírt kell szóval és tettekben megnyilvánuló tanúságtétellel hirdetni.

Az egyház értelme és célja nem önmagában található, hanem csakis feladatában. Nem öncélú intézmény, hiszen a hitvallásban nem úgy szólunk róla, mint Istenről, Jézus Krisztusról, vagy a Szentlélekről, akikben hinni kell, hanem „credo ecclesiam”, hiszem az egyházat, — és nem hiszek az egyházban. Tévedés volt mindig, ma is az lenne, hogyha az egyházat már most teljességgel a végső időkből elérkező Isten országával azonosítanánk. Az egyháznak éppen az a feladata,

hogy láthatóvá tegye a világban: az Isten országa ugyan már elérkezett, kiteljesedésben van, de még nem végleges, nem teljes. Az Isten országának alap-törvényét, a szeretet törvényét kell azért az egyháznak a földön szorgalmaznia, az igazságot, az igazságosságot és a szabadságot kell nemcsak hirdetnie, de szerte is kell élnie.

Az egyház fölött éppen *az a tény mond ítéletet, hogy valóban megfelel-e a Krisztus által megkívánt követelményeknek*. Az egyház mint intézmény csak időleges, amely majd a végső órában teret enged az Isten országának, mintegy beleolvad abba. Az egyház tehát nem az ideális valóság, hanem mindig a történeti sajátosságokkal fémjelzett, olykor nagyon is terhelt jele az Isten országának. Ahogy Rudolf Schnackenburg mondja: nem az egyház, hanem az Isten országa a végső célja az isteni üdvösségtervnek. Ez lesz majd a tökéletes megvalósulása, kiteljesülése az egész világnak. Erre vonatkozik a naponta elmondott imádságunk is: jöjjön el a te országod! (Die Kirche im Neuen Testament, Quest. Djsp. 14. 1963, 166.).

A konkrét, a „még nem” tökéletes egyházzal kapcsolatos kritika tehát semmiképpen sem az egyház elutasítását jelenti; nem a Jézus Krisztusban eggyé váló hívő közösség félreállítását. Ellenkezőleg, nagyon jól megfelelhet ez a kritikus törekvés annak, hogy Jézus evangéliumát hatékonyabb módon valósítsuk meg a világban.

Indítások, impulzusok, imperatívuszok. Aki az Újszövetség tanulmányozása során figyelemmel kíséri, hogy miként született meg és indult fejlődésnek az első keresztény közösségekben jelenlévő egyház, az megállapíthatja, hogy ez az egyház nem sztatikus és nem változhatatlan nagyság, hanem az állandó dinamikus fejlődésnek eljegyzettje volt. Az újszövetségi írók alapvető meggyőződése, hogy Jézus nemcsak az egyház kezdeténél állt, hanem hogy a föltámadott Úr a végső kiteljesülésig is egyházában él és hatékony, mi több: egyházával él, és épp ez az együttélés jelent örökös továbbtanulási, -fejlődési elkötelezettséget az egyház számára.

Jézus, mint mondtuk, nem egyesületet alapított, alapszabályzattal. Nem világi intézmény módján alapította meg egyházát. Nem, hanem azzal, hogy prédikált, hogy tanítványokat hívott meg és küldött a világba, és hogy a föltámadott ezt a küldetését Szentlelke által tette hatékonyá. Az evangéliumnak élő, eleven elfogadása, elsajátítása pedig a történelem folyamán mindig új és legitim megnyilatkozásokban jutott kifejezésre. A vándorló egyház mindig *kettős arculatú*: egyrészt *intézmény*, másrészt pedig *élmény, esemény*. Alkotmányában, intézményes berendezkedésében és funkcióiban realizálódik, de mindezek az egyház életmegnyilvánulásai is kell hogy legyenek. Más szóval: az a hivatása, feladata, hogy az életet gyarapítsa, gazdagítsa, és nem az, hogy elfojtsa. *Jézus üzenetének lényeges tartalma: fölszólítás a megtérésre és a megújulásra*. Az egyház egész történetét ez az alapbeállítottság kell hogy jellemezze, ennek szellemében tartott és tart igényt folyamatosan *re-formra*, azaz megújulásra. Az az egyház, amely Jézusra vezet vissza eredetét, amely óréa hivatkozik, nem kötheti le magát egyszer s mindenkorra egyetlen amorf, merev formához, hanem — visszatekintve a kezdetre —, mindig Jézushoz kell megtérnie, az ő akaratához kell az adott órában igazodnia, azaz szüntelenül meg kell újulnia. Csakis ezen az úton-módon lesz újra és újra vonzóvá, tesz eleget missziós feladatának; ugyanakkor nem fog rezignálni, kétségbeesni akkor, ha a megújulás során többen — mert nem Krisztusba, hanem saját szokásaikba merevedtek bele — elfordulnak tőle.

A kezdeti állapot életképes, a Szentlélek irányítása alatt fejlődésre kötelezett *kiindulás* volt. Természetesen ez a fejlődés sohasem lehet indítás vagy jogcím arra, hogy lelépjünk az alapról, az egyetlen fundamentumról, Jézus Krisztusról. Hogy hátat fordítsunk az ő evangéliumának. Az egyház legfőbb feladata ma is, és minden időkből az lesz, hogy a világ számára felismerhetővé tegye Jézus Krisztust, tanúságot téve róla és bemutatva őt a világnak. Ez létének alapja és értelme, mely minden intézményes berendezkedésnél fontosabb. Ennek kell alávetnie minden időleges, esetleg az adott órában nagyon is korszerű, de végső soron relatív intézményes berendezését.

Ami pedig Jézus *mai tanítványait*, tanítványainak körét illeti, őket is az kell hogy jellemezze, hogy nincsen közöttük rang-vita, féltékenykedés. Nem is lehet ilyen, hiszen Jézus mondotta: Aki köztetek az első akar lenni, az legyen az utolsó, és mindenki szolgálja (Mk 9,35). Jézus maga is úgy jött el közénk, mint aki szolgálni akart az Atyának és minden embernek. *A szeretetből vállalt szolgálat elve a döntő rendező elv Jézus egyházában.* Abban az egyházban, mely nem hasonlítható az olyan földi társaságokhoz és csoportokhoz, ahol uralkodók és elnyomottak élnek, hanem ahol valóban testvérek vannak együtt, akiknek egyetlen Uruk van, nevezetesen a Jézusban közénk érkezett Isten.

Jézusnak az Isten országáról szóló üzenete azt is elének tárja, hogy nincsen világunkban végleges társadalmi berendezkedés. Legalábbis nincs olyan, amelynek nem kell továbbfejlődnie, amely tökéletes lenne. Éppen ezért az egyház igehirdetésében, Jézust képviselve a világban kell hogy mindig kritikus funkciót is vállaljon. Az egyház ugyan elkötelezettje a világnak, de ez az elkötelezettség mindig meghatározott távolságot is tart, és bár jelen van a világban, mégis kritikusan is tekint rá.

Jézus egyháza a világban az Isten országáról mint „konkrét utópiáról” szól. Olyanról, amelynek ugyan minden emberi cselekvés számára normatív ereje van, mégis az ember, az emberiség nem képes megvalósítani, megteremteni az Isten országát, mivel az emberi erő számára utópia marad. Ezért szükséges, hogy az egyház minden olyan emberi törekvést felülbíráljon, amely üdvösséget, mennyországot ígérne már itt a földön.

Jézus üzenete *belső feszültségektől terhes, és széles skálájú:* testvéri szeretetből fakadó aktivitás és bensőségesség, szelídség és radikalizmus, hagyomány és az újnak hangoztatása. Nincs mit csodálnunk tehát azon, hogy Jézust és egyházát a múltban és a jelenben is számos emberi törekvés, elképzelés, csoportosulás akarta magának kisajátítani, olykor nagyon is leegyszerűsítve, egy-egy követelményt kizárólagossá téve azon a széles skálán, melyre az imént utaltunk.

Egy biztos: *nem lehet célkitűzésünk sem a merev egyszerűsítés, sem pedig a nyárspolgári középszerűség.* Egyetlenegy cél és feladat áll előttünk: a mindent át-fogó, Istent és embert szerető, univerzális egyház építése. Tudjuk, hogy Jézus fellépésével nem elégitette ki kortársainak Messiás-várását. Nem különítette el a tömeget a szent maradéktól, a makulátlan jámborokat; ellenkezőleg: még azokhoz is volt szava, akik nem törődtek a törvénnyel, akik szálla voltak ellenfeleik szemében. Ezért is mondták róla, hogy a bűnösök és vámosok barátja, és botránkoztak meg rajta. — Jézus egyháza sem tehet másképpen. Mindenki felé kell fordulnia, mindenkit, az elesetteket, sőt bűnösöket is szeretettel kell felkarolnia.

Ha az Újszövetség lapjait forgatjuk, szüntelenül találkozunk Jézusnak azzal a kritikus magatartásával, kifejezett kritikájával, mellyel *a korábban szentnek, változhatatlannak tartott hagyományok és intézmények ellen fordult.* Tudjuk, hogy végső soron éppen ezért gyűlölték meg ellenségei. Hangoztatta és fontosnak tartotta a csendben, a kis kamrában végzett imádságot. Vitakozott a papokkal és írástudókkal, és hirdette, hogy Istent elsősorban igazságban és lélekekben kell imádni. Számos esetben visszautasított előírásokat, tisztasági törvényeket, sőt a szombat-törvényt is — az ember érdekében. A díszes ruházat ellen ismételtlen szólt. Vámosokkal és utcalányokkal ült egy asztalhoz. És még folytathatnánk. — Egy biztos: Jézus vitája, szembeszállása a merő külsőségekkel, a merev törvényekkel és szokásokkal, a törvényre és rendre való hivatkozással — félreismerhetetlen. De *Jézus egyháza sem kerülheti el az ő kritikáját, ha külsőségekbe és kicsinyes előírások merevítő szabályaiba temetkeznek, ha az egyháziasságot ezen mérné le, ha ezeket tenné központi problémává és feladattá.* Tudjuk, hogy a központban egyetlenegy van: maga Jézus Krisztus, az ő megváltása, az ő szeretete, igazsága és igazságossága, amely elé semmit nem lehet tenni. Vajon Jézus kemény szavai, támadása a farizeusok ellen (vö. Mt 23,13—39) nem hangozhatnának-e el joggal ma is, a mai egyházban? Abban az egyházban, amely olykor szinte rabjává lett a formalizmusnak, a merev törvényhűségnek, az aprólékos előírásoknak és szabályoknak, és elfeledkezett Jézus szelleméről, sőt kifejezett tanításáról, mellyel azt mondja, hogy a szombat van az emberért, nem pedig fordítva, az ember a szombatért.

Jézus mint ember is szabadnak tudta magát a törvény kicsinyes előírásai-
val szemben. Éppen ez a szabadság teremtett konfliktust közte és korának fari-
zeusi jámborai között. Tudjuk, hogy később ez a szabadság, Isten fiainak sza-
badsága központi témája a Szent Pál-i teológiának is, amely a törvény és az
evangélium, a betű és a szellem, a test és a szellemi lélek, a szolgaság és a
fiúság, a halál és az élet ellentétpárok között feszül. Voltak korszakok régen is az
egyház történetében, és ma is tapasztalhatjuk, amikor többen, talán nagyon is so-
kan, valamiféle változhatatlan tömbnek tekintik az egyházat. A szüklátókörü-
ség, a szabadság hiánya és a merev törvény-mentalitás keveset vagy már-már
semmit sem tár föl Jézus örömhíréből, felszabadító üzenetéből. *Ha a szervezet,
az intézmény túlteng, akkor könnyen elhal a lélek.* Éppen ezért nem is lehetne
találójában Jézus üzenetét másképp hívni, mint evangélium — *örömhír.* Ennek
az evangéliumnak középpontjában a Jézus Krisztus megváltásáról szóló híradás
áll, — és mégis föltehetjük a kérdést: vajon mily mértékben érzik megsza-
badítottak, megváltottak magukat a keresztyének? Milyen módon tárják ezt a
megváltottságot a világ elé? Vajon az emberek szemében nem úgy tűnik-e,
mintha minden a régiben maradt volna? Vajon az egyház valóban előmozdít-
ja, hogy tagjai úgy gondolkodjanak és éljenek, mint megszabadított, megváltott
emberekhez, mint Isten gyermekeihez és nem a szolgákhoz illik?

Igen, az egyház kell hogy föltegye önmaga számára a kérdést: *vajon örömet
és lelkesedést sugároz-e, vagy inkább szorongást és félelemérzetet kelt?* Meg kell
kérdenie önmagától, — s most ne gondoljunk az elvi és személytelen egyházra,
hanem mi magunkra, akik az egyház vagyunk, akik egy-egy kisebb vagy na-
gyobb közösségnek vagyunk irányítói, vezetői, tagjai, — hogy az egyháztal-
tagok, a keresztyének szívesen tartoznak-e az egyházhoz? Hogy boldogok-e, megelé-
dettek-e az egyházban? Nem támadhat-e gyakran bennük is, de a kívülállóknak
is az a benyomás, hogy az egyház csak törvényekkel és előírásokkal operál, és
hogy olykor Isten nevében az emberek elnyomását, — legalábbis lelki értele-
mben vett elnyomását — és szolgaságát mozdíttja elő, ahelyett, hogy valódi fel-
szabadító örömhírt vinne számukra.

Tudjuk, hogy a megtérés, a bűntől való elfordulás, a jó megtétele *felada-
tokat, kemény munkát* jelent; azt is tudjuk, hogy a munka lehet átok és teher;
a megváltott ember számára azonban a munkának van és kell is hogy legyen
öröme, örömben fogant értéke.

Örömhír, új tömlők, hívő bizalom. Tudjuk, hogy a három fogalom mögött ge-
nuin evangéliumi tanítás húzódik meg. Először is: Jézus felszabadító *örömhírt*
hozott számunkra. Az „üdvösség jóhíre” (Mk 1,15) természetesen munkát, belső
megtérést és külső fáradozást jelent, de nyomában — ha az igaz evangéliumot
hirdetik — béke és öröm fakad. Ebben a Jóhírben Istennek emberszeretéről,
jóságáról, könnyeket letörő, a szegényeket felemelő irgalmáról, közöttünk la-
kásáról hallunk. A jézusi hívásra és felszabadító megváltására csakis felszaba-
dult örömmel válaszolhatunk. Jézus ugyan eltávozott a földről, de tanítványai
az első perctől kezdve „nagy örömmel” hirdették őt (Lk 24,52). Ugyanilyen
örömmel gyűltek mindig össze, hogy a kenyértörésben halálát és feltámadását
ünnepelejk meg (ApCsel). Örvendjetelek, újra csak örvendjetelek az Úrban, —
biztat Pál (Fil 4,4—5).

Mi lett ebből az örömből mintegy kétezer év elteltével? Az csak termé-
szetes, hogy az evangélium — Jézus felől tekintve vagy feléje nézve — nem
változott. Mégis, mi emberek „tanrendszerré” formáltuk, tételekben „oktatjuk”,
jogi szisztémába, előírásokba merevítettük. A „törvénykönyvet” tartjuk kezünk-
ben, s úgy véljük, hogy ezen az úton válunk majd — hiszen erre kapunk ok-
tató katekézist és ezt halljuk ezerszer a szószékről — valódi keresztyénekké.
Természetesen lehetséges és szükséges is, hogy bizonyos megkülönböztetéssel él-
jünk. Jól tudjuk, hogy a keresztyén közösségnek szüksége van — épp, mert
közösség — törvényre, és a törvényt tiszteletben tartó hívőkre is. Mégis: miért
van az, hogy emberek tömegének — keresztyéneknek és nem keresztyéneknek
— szemében keresztyénségünk nem más, mint parancsok summája? Egy szer-
zetesiskolában végzett férfi jelentette ki a 30 éves érettségi találkozón: a vallás,
amelyre oktattak, nem tartalmazott mást, mint hogy vasárnap menjünk a temp-
lomba, és hogy ne paráználkodjunk. — Minden bizonnyal sok egyébire is meg-

tanították ezt az embert. Arra például, hogy a templomban mindig Jézus várja az Oltáriszentségben, hogy Jézus él közöttünk a családi, emberi, egyházi közösségben, hogy hiddt ragaszkodunk élő Istenünkhöz, stb. Mindazonáltal — erre sajnos ezernyi példát lehetne felhozni — a „tanító egyháznak”, a hit „oktatónak” ebben és sok más esetben nem sikerült többet nyújtania e nyomorúságosan gyarló, fogyatékos ismeretnél. Nem tudták, és ma sem tudjuk kellőképpen középpontba állítani, hogy a kereszténység számunkra mindenekelőtt „megváltás”. A felszabadító, a számunkra örömet hozó Jézus megváltó élete, tanítása, jó híre, — természetesen szenvedése és halála, de feltámadása is! Erre, csakis erre építhetünk, — ha jobban tetszik, hát erre kell az embereket „oktatnunk”.

Félreértés ne essék: Jézus nem kívánta eltörölni a „parancsokat”, a törvényt, — de az elején és végén nem ez állt, és nem is állhat soha! Mindent megelőző Jézus hívása, az üdvösség felajánlása. Jézus „missziója” nem a „kärhözatra hajító” Istennek, hanem az otthonába hívó Atyának hirdetése volt. Minden előtt és mindennek végén a hívó, az örömlöket teljessé tevő Jézus áll. — Ha viszont arra gondolunk, hogy milyen kínos „alapaossággal” írta le az egyház sajnos néha eltorzult teológiája a 6. parancs körüli — olykor a józan fantáziát is felülmúló — vétkezés lehetőségeit, mennyire körültekintően tudott itt mindennel foglalkozni, akkor nem tehetünk mást, minthogy szomorkodunk. Hol esik minderről Jézus evangéliumában szó? A lényeg természetesen abban is fellelhető. Mégis, ha mindazt az energiát, melyet az utóbbi egy-kétszáz évben a nemi élet elemzésére pazaroltunk, inkább a megváltás felszabadító, lélekben erőssé tevő örömhírének világáá kiáltására fordítottuk volna, mennyire vonzóbb, hitre méltóbb lehetne ma keresztény vallásunk.

Másodszor a jól ismert krisztusi kijelentést szeretnők emlékezetbe idézni. „Senki sem tölti az új bort régi tömlőkbe, különben az új bor kiszakítja a régi tömlőket, kifolyik, s a tömlők is tönkremennek. *Az új bor új tömlőbe való*” (Lk 5,37—38). A szöveg értelme világos: az új élet, új szellem, új örömhír új formákra, „tömlőkre” tart igényt. Senki se mondja azonban: igen, erre Jézus korában szükség is volt, hiszen ő az őszövetségi külső kereteket fel akarta számolni; mai helyzetünkben viszont mindennek már nincs jelentősége. Aki így érvelne, az nem ismeri egyházunk történetét, az abban jelentkező, mindig újként ható krisztusi feszítő erőt. Jézus evangéliuma „tüzet hozott a földre”, jó hírt, melyet a „tetőkről kell világáá kiáltani”, mely „erjesztő kovász” lesz a világ végéig. Az ő szavának, az üdvösség jóhírének isteni ereje újra és újra szét fogja feszíteni a gyarló emberi értelem vagy a még gyarlóbb hatalomvágy által „parafált” törvényeket és formákat. Az *ősegyház* felfogta, és a gyakorlatban alkalmazta is Jézus szavait. De ugyanígy volt ez az oly gyakran leszólt *középkorban* is. A középkori egyháznak még volt ereje, hogy széttörje az idejét múlt, régi formákat vallásos gyakorlatában csakúgy, mint sokszínű teológiai pluralizmusában. Minderről köteteket írtak, s példaként emlegetik ma is. Valóban ezek a tények, események, „emlékek” példaként állhatnak előttünk, — csak épp nem „örök érvényű” példa gyanánt. Mert úgy tűnik, hogy még ma is akadnak szép számmal, akik a középkort, annak eredményeit szoborba kívánnák merevíteni. Néhány évszázada indult szomorú útjára egyházunkban (úgy a Tridentinum körül) az a megmerevedési — vagy inkább merevítési — folyamat, melynek nyomán lassan elvesztettük alkotó fantáziánkat. A formákat — tételes megfogalmazások, hagyományos vallásgyakorlati formák, jogrendszer stb. — elkezdttük „tartósítani”, konzerválni. A „hithűséget” már nem Jézus evangéliumán, hanem csakis a tridenti zsinat határozatain, enciklikák szövegén, és egyéb formális dolgokon kezdték lemérni. A tiszteletreméltó kánonok alibit biztosító bástyává váltak, mely mögé zárkózva kezdtek sokan védekezni az „új”, a „felforgató modern eszmék” ellen. Elfeleddték, hogy nem múzeum, kiállítási termék és tárgyak gyűjteménye, hanem *élő* egyház vagyunk — és kell hogy maradjunk.

Tudjuk, hogy Jézus saját korának írástudóinál és farizeusainál ugyanilyen, a „régit”, a „törvényt” őrző magatartással találkozott. Azokkal helyezkedett szembe, akik a szombatot (törvényt) emelték az ember fölé, s képtelenek voltak felfogni, hogy épp a szombat van az emberért. A legszörnyűbb pedig épp az volt — ezért is kiáltott Jézus oly sok „Jaj nektek!”-et a farizeusokra —, hogy saját emberi hatalmukat és gondolataikat Isten nevével akarták szentesíteni, igazolni. — Csak félve, de mégis kötelességszerűen tesszük fel a kér-

dést — mert Krisztus evangéliumán kell lemérnünk önmagunkat —, vajon nem hasonlít-e egyházunkban ma is sok minden az akkori helyzethez? Nem akarnak-e köztünk ma is sokan értelmetlenné, életidegenné válni, sőt az élet, a tudomány eredményeinek ellene mondó szokásokat, törvényeket a „szent tradíció” nevében konzerválni? S miként a Jézus korabeli farizeusok, ők is azt vélik, hogy mindezzel Istent, az ő ügyét szolgálják! Tudjuk, hogy Jézus épp az ilyen helyzet láttán kiáltotta világgá tán legkeményebb szavait a mennyek országát az emberek elől elzáró, az övezgyek házait föléő, a templom aranyára esküvő „esztelen és vak” farizeusok és írástudók ellen (vö. Mt 23,13—39). — Igenis Jézus Krisztus nem „más” helyzetben, hanem pontosan olyanban szólt akkor, amilyen a miénk ma. A régi külsőségek, formák, az emberi agyafurtsággal meghozott törvények eltakarták, elnyomták az egyetlen szentet és igazat: Isten akaratát. Az az embertípus, amelyik akkor nem volt képes nyitott lenni a felszabadító örömhír előtt, ma éppúgy képtelen kitérni a „szisztémából”, képtelen örülni annak, hogy a II. vatikáni zsinat alkotó erővel és fantáziájával végre a mindig megújítani képes Isten felé fordult, hogy egyházunkat újra Jézus evangéliumának ítélőszéke elé állította, amikor mindannyiunk feladatává tette: az örök érvényű régít hirdessük és éljük modern formákban, hogy Isten igazi arcát tárjuk fel az emberek előtt.

Harmadik megállapításunk, hogy sokkal nagyobb hittel és *bizalommal* kellene arra gondolnunk, amit ugyancsak Jézustól hallunk: ne legyünk túlzottan aggodalmaskodók, merjünk jobban, erősebben *bizni az Istenben* (vö. Mt 6,25—26). Ne bizakodjunk oly öntelten saját tudásunkban és képességeinkben, ne a saját igazunkat védjük, hanem a velünk élő Isten igazságát és erejét tárjuk a világ elé. Nem kellene-e számos régi „szépségtől”, „emléktől” elbúcsúznunk, és — Isten szerető gondoskodásában bízva — saját munkánkkal a régi alapon tovább építenünk az újat? A „szent gondtalanság”, a „mindig nagyobb” és erősebb Isten felé fordulás helyett azonban inkább csak „óvunk”, óvakodunk és félünk. Félünk az újtól, az egészséges kezdeményezéstől, a jövő felé tekintéstől. „Régi dicsőségünkre” gondolva félünk attól is, hogy bevalljuk: az „emberi” az egyházban valóban sokszor csődöt mondott, tévedett. S épp ez kötelezte mindig a következő generációt, hogy korrigáljon, hogy elvégezze a „napi munkát”. Félünk és félünk attól, hogy bevalljuk: dogmáink csak egy cseppnyit merítenek ki Isten „tengernyi” igazságából és számos kérdésünkre majd csakis Isten fogja megadni a végső választ. Félünk elismerni, hogy *Luther* már négyszáz éve sokkal merészebben és igazabban fogalmazott, mint mi ma, amikor ezeket mondotta: „Hiszen nem mi vagyunk, akik az egyházat fenntartjuk, elődeink sem voltak képesek erre, és utódaink sem rendelkeznek majd ezzel az erővel. Csakis az tette ezt, és lesz is képes megtenni, aki így szólt: „Veletek vagyok mindennap, a világ végéig” (id. K. E. Skydsgaard, in: Orientierung 1971, 40.).

Mindezek után már csak egy, de *döntő kérdést* kell megválaszolnunk: *elégés-e, megfelelő-e, ha „emigrációba vonulunk”? Szabad-e eltávolodni, sőt kilépni az egyházból? Kétségtelenül — be merjük-e vallani vagy sem — olykor túlon-túl sok az emberi, sőt az „embertelen” a mi egyházunkban. Számos lehangelő, sőt megbotránkoztató ténnyel kell szembenéznünk. Nemcsak a „másikban”, hanem mindenekelőtt önmagunkban. Ezért azonban a *szertelen és szeretetlen kritizálás még sem nem helyes, sem nem jogos*. A helyes megoldás: *együtt kell élni az egyházzal, közre kell működni annak megújításán*. Ezt a munkát pedig mindenkinek önmagánál kell elkezdenie. Az egyszerű hívőknek, papoknak és világiaknak csakúgy, mint a püspököknek és pápáknak. Nincsen tökéletes ember, és épp ezért földi vándorlása során — a „bűntelen” egyház utópia volt és marad. A tökéletességet „követelő” emberektől óvakodnunk kell, mert az ilyenek könnyen embertelenekké válnak. Csakis egy, valóban tökéletes ember buzdíthatott joggal erre, aki maga is Isten volt, — és ő is a mennyei Atya felé mutatott. De ugyanettől a Jézustól halljuk azt is, hogy mindenekelőtt „irgalmaságot akarok és nem áldozatot. Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem a bűnösöket” (Mt 9,13).*

Jézus arra figyelmeztet: a reá bízott talentummal kinek-kinek „gazdálkodnia” kell. Az isteni karizmák az emberek, a tevékeny, szorgos emberek által hatékonyak közöttünk. S ezek a karizmák nem csupán a tanítóhivatalban, az egyház pásztoraiban hatékonyak, hanem mindazokban, akik a nap terhé, munkáját vi-

selik, és végzik; az áldozatos keresztény családok tagjaiban, akik lemondásaik során valóban az életszentség útján járnak; a „szürke”, cím és rang nélküli lelkipásztorokban, akik egyaránt nyitottak Istenük és a reájuk bízott ember-testvéreik felé. — Minderre, s még ezernyi örvendetes tényre, lendületre, munkára és főleg az élő és erős Istenbe vetett hitre gondolva, — válhatunk-e peszsimistákká? Alaptalan pánikhangulat vesz erőt azon, aki ma menekülni akar a „süllyedő hajóról”, aki „emigrál”, mert nem veszi észre, hogy minden emberi gyarlóság mellett és ellenére, Jézus ma is velünk van. Az egyház ma is megújuló erővel törekszik rá, hogy valóban Jézus örömhírét adja tovább, hogy ne uralkodni, hanem szolgálni tudjon az embertestvérek között. És ez, a Mestere példáját követő „szolgáló egyház”, bizakodva tekinthet, igyekezhet a nagy ítélet, a Találkozás felé.

T. S. ELIOT

Simone Weil

Simone Weil valamelyik könyvét csakis olyan bevezetés kísérheti méltó társként több kiadásban, amelynek szerzője személyesen ismerte őt. Ez az előnye például annak a bevezetésnek, amelyet Gustave Thibon írt a *Pesanteur et la grace* (Kegyelem és nehézkedés) című kötethez. Weil műveinek olvasója bonyolult, heves, összetett személyiséggel találja szemben magát; éppen ezért a jövő számára maradandó értékű lesz azoknak a segítsége, akik hosszas eszmecsereket vagy levelezést folytattak vele, különösen akkor, ha ez az ismeretség Weil életének utolsó öt évét is magában foglalja, midőn ő meglehetősen sajátos körülmények között élt. Jómagam nem rendelkezem ilyen előnyökkel. Két célt tűztem magam elé ennek az előszónak a megírásakor: kifejezésre akartam juttatni azt, hogy meg vagyok győződve Weil jelentőségéről és különösen ennek a könyvnek fontosságáról; továbbá figyelmeztetni akartam az olvasót, ne ítélkezzék túlságosan hamar és ne folyamodjék fölületes besoroláshoz, tartsa néken saját előítéleteit és egyszersmind legyen türelmes Simone Weil elfogultságaival szemben. Amint sikerül megismertetni és elfogadtatni a közönséggel Weil munkásságát, az efféle előszó szükségképp fölöslegessé válik.

Simone Weil művei mind szerzőjük halála után láttak nyomdafestéket. A terjedelmes jegyzetfüzetekből Thibon által szerkesztett *Pesanteur et la grace* című válogatás — mely Franciaországban a szerző legkorábban kiadott kötete volt — tartalmát tekintve nagyszerű, formailag ellenben némileg megtévesztő. Hiba lenne túl komolyan venni az összehasonlítást Pascállal — akit egyébként Weil olykor meglehetősen szigorúan ítelt meg. A szemelvények töredékessége mély meglátásokról és meglepő eredetiségről tanúskodik, ám egyszersmind arról is, hogy Weil elméjét az ihlet alkalomszerű fölvilanásai jellemezték. Az *Attente de Dieu* s az *Enracinement* elolvasása után meggyőződtem arról, hogy kísérletet kell tennem a szerző személyiségének a megértésére, ehhez a lassú folyamathoz pedig összes művének elolvasására és újraolvasására van szükség. Ha Weil megértésére törekszünk, akkor nem szabad arra figyelniünk, mekkora mértékben, milyen kérdésekben tudunk egyetérteni vele és mikor nem osztjuk a véleményét — márpedig első olvasáskor többnyire ezzel vagyunk elfoglalva. Ehelyett egyszerűen hagyunk kell, hogy egy a szentekhez hasonló lángelméjű nő személyisége befolyást gyakoroljon ránk.

Lehetséges, a „lángelme” nem is megfelelő szó. Az egyetlen pap, akivel Weil beszélt a hitéről és a kétségeiről, a következőt mondta: „Je crois que son âme est incomparablement plus haute que son génie.” Másszóval ez annyit

---

T. S. Eliot *Előszava* Simone Weil: *Enracinement* (Begyökerezettség) című könyvének angol kiadásához készült (Faber, New York-London, 1952. V—XII).

jelent, hogy Simone Weilről szerzett első benyomásunkat nem szabad helyeslés vagy elutasítás formájában kifejeznünk. Elképzelhetetlen számomra, hogy bárki is elfogadja minden véleményét, és ne utasítson el közülük néhányat, mégpedig igen hevesen. Az egyetértés és annak hiánya mindazonáltal másodlagos jelentőségű; a fő dolog az, hogy érintkezésbe lépünk egy nagy lélekkel. Simone Weil szentté is válhatott volna. Akár néhányan a szentté avatottak közül, ő is nehezebb akadályokkal találta szemben magát, és nagyobb erővel bírt a leküzdésükre, mint közülük a legtöbben. Többnyire bonyolult egyéniség az, akiben szent lakozik; és azt hiszem, olykor Simone Weil is elviselhetetlen volt. Írásait olvasva, időnként megdöbbszent az ellentét a szinte emberfölötti alázatosság és a majdhogynem fölháborító önteltség között. A már idézett francia pap egyik mondata kifejezetten mély értelmű. Beismeri, hogy „egyetlen alkalomra sem emlékszik, amidőn Simone Weil a tárgyilagosságnak erkölcsös vágyától indítatva igazat adott volna a vele vitázónak.” Ez a kijelentés kinyomtatott műveinek jelentős részére vonatkozatható. Nem hinném, hogy valaha is gyönyörködött volna saját ékesszólásában, abban a képességben, amellyel legyőzte ellenfelét a vitában. Pascal *Leveleiben* járt veszedelmesen közel az ilyen önelégültséghez. Weil esetében inkább arról lehet szó, hogy ő minden gondolatát átélte, s így bármely véleményének föladása egész lényének átalakítását igényelte volna — ez a folyamat pedig igen fájdalmas, éppen ezért nem mehet végbe egy beszélgetés keretein belül. Mi több, a fiatalok esetében s azoknál, akiknek Simone Weilhez hasonlóan nincs humorérzékük, énközpontúság s önzés olyannyira emlékeztet egymásra, hogy össze lehet téveszteni őket.

Az a megállapítás, amely szerint Simone Weil „lelke összehasonlíthatatlanul magasabb rendű volt a lángelméjénél”, mindazáltal félreértésre adhat okot, ha értelmi adottságainak lebecsüléseként fogjuk föl. Tény, hogy tudott méltánytalan s gátlástalan lenni; bizonyos, hogy elkövetett meghökkenőt eltévedéseket és túlzásokat, de az olvasó türelmét próbára tevő mértéktelen állításait nem értelmének fogyatékoságára, hanem túlzott vérmérsékletére lehet visszavezetni. Családjából nem hiányoztak az értelmi képességek; fivére kiváló matematikus, és az ő elméje is méltó ahhoz a lélekhez, amely eszközként használta. Az értelem azonban lassan teljeseedik ki, — különösen akkor, ha olyan kérdések foglalkoztatják, amelyek Simone Weilt kínozták. Nem szabad felednünk: harminchárom éves korában halt meg. Az *Enracinement* című könyvében kifejtett társadalmi és politikai gondolatok figyelemreméltó érettségre mutatnak. Értelmének igen nagy lélekhez kellett fölemelkednie, és egy harminchárom éves emberi lény bölcselétét nem szabad úgy bírálnunk, mintha húsz vagy harminc évvel idősebb személlyé lett volna.

Az ilyen író munkásságában talányos ellentmondással kell szembenéznünk. Simone Weil egyszerre volt francia, zsidó és keresztény, s mindhárom a szó legteljesebb értelmében. Hazaszeretete miatt örömmel vette volna, ha visszaküldik Franciaországba, szenvedni s meghalni honfitársaiért. 1943-ban a Kent grófságbeli Ashford szanatóriumában bekövetkezett halálát részben hihetőleg az önmegfodós okozta; csak annyi táplálékot fogadott el, amennyi az egyszerű embereknek hivatalosan kijárt Franciaországban. Az *Enracinement* egyértelműen bizonyítja, hogy hazaszeretete ellenére tisztában volt a vele egykorú Franciaország hiányaival és szellemi fogyatékoságaival. Hívő keresztény volt, amennyiben buzgón imádta Urunkat az Oltáriszentségben, de nem keresztelkedett meg, és munkáinak jelentős részében hevesen bírálta az egyházat. Teljes odaadással tartozott a zsidósághoz, kizáró gyötrelmeként élte át a zsidóknak Németországban viselt nyomorúságát, Izraelt* mindazonáltal a héber próféta szigorával ostromozta.

Tudjuk, hogy Jeruzsálemben a prófétáknak a megkövezés jutott osztályrészül. Simone Weil különböző irányokban is ki van szolgáltatva e sorsnak. Politikai gondolatai a jobb- és a baloldali kérlelhetetlen bírálójának mutatják. A rendhez, a fölé- s alárendeltséghez őszintebben vonzódik, mint a legtöbben azok közül, akik értémgörzőnek hívják magukat, de a népet is igazabbul szereti, mint a szocialistaként föllépők többsége.

*Ez a szó itt az általa használt értelemben olvasandó, tehát nem Izrael államra utal.

Mivel egy előző terjedelme igencsak szűkre van szabva, mindössze egyetlen észrevételt tennék arra a magatartásra vonatkozóan, amelyet Simone Weil a római egyházzal, illetve Izraellal szemben tanúsított. E két magatartás nemcsak összeegyeztethető egymással, hanem egységet képez. Pontosan Izrael elutasítása vezetett az elhajló kereszténységhez. Weil szinte az egész Ótestamentumot megtagadta, csak néhány részletet kimélt meg, és ezeket a káldeai és egyiptomi hatással magyarázta. Az efféle megkülönböztetés a markionista eretnokség szellemével rokon. Izrael isteni küldetésének kétségbe vonása arra készítette Simone Weilt, hogy érvénytelennek tekintse a keresztény egyház megalapítását. Ez olyan nehézségekkel állította szembe, amelyek sok belső gyötrődést okoztak számára. Felfogására nem hatottak protestáns eszmék; szemében az egyedüli lehetséges egyház a római egyház. Sok mindent nem vesz észre az egyházban, vagy legalábbis sok mindenről különös módon hallgat. A Szent Szűz egyáltalán nem foglalkoztatja, a szentek közül pedig csak azok érdeklik, akiknek írásait vonzónak találja, — példa erre Aquinói Szent Tamás, akit föltehetően azért nem kedvel, mert szövegeit nem olvasta elég alaposan, vagy Keresztes Szent János, akit a lélekhez vezető út mély ismerete alapján csodál.

Első tekintetre s bizonyos vonatkozásban a jelenkorban élő értelmiségieknek ahhoz a többnyire jellegtelenül szabadelvű protestáns háttérrel rendelkező csoportjához áll közel, amelyek csak a keleti miszticizmuson keresztül tud utat találni a vallásos élethez. Jellemző, hogy föltétlenül lelkesedett a görögségért, a misztériumokról sem feledkezve meg. Izraeltól megtagadta, a káldeaiaknál, az egyiptomiaknál és a hinduknál elismerte a kinyilatkoztatást. Magatartásával veszedelmesen közel áll az univerzalistákhoz, akik szerint a végső és az ezoterekus igazság egy, bármely vallás magában foglal valamit belőle, tehát mindegy, melyik nagy valláshoz ragaszkodunk. Végső soron a Mi Urunk személye iránt érzett áhítata révén mégis elkerüli e tévedést, és ezért tiszteletet és hálát érdemel.

Ami a zsidó és keresztény hitte szembeni bírálatát illeti, azt hiszem, hármas megkülönböztetéshez kell folyamodnunk. A következő kérdések várnak feleletre: Miben van igaza? Melyek a komoly, de megcáfolható kifogásai? Milyen tévedései menthetők azaz, hogy kiváló és szenvedélyes személyisége még kialakulatlan volt? Elemzéseink nagymértékben különbözhetnek egymástól, de mindnyájunknak föl kell tenni s meg kell válaszolni e kérdéseket.

Nem tudom, mennyire volt kielégítő a görög tudása, mennyire ismerte történetileg a Földközi-tenger keleti részének civilizációját. Fogalmam sincs, olvasott-e szanszkrit nyelven, és ha igen, mennyire alaposan sajátította el azt, ami nemcsak rendkívül fejlett nyelv, hanem gondolkozásmód is, olyan bonyolultságokkal, amelyek az európai szakértő számára annál félelmetesebbek, minél szorgalmasabban tanulmányozza őket. Nem hinném, hogy Weil történeti hozzáértéssel rendelkezett volna ezen a területen. Majdnem önféjűnek tetszik az, ahogyan tömjénezi a görögöket, valamint „a Kelet bölcsességét”, és ócsárolja Rómát illetve Izraelt. Az egyik oldalon csak azt látja meg, amit csodálhat, a másikon különbségtéves nélkül mindent elutasít. Mivel nem kedveli a Római Birodalmat, Vergiliust is félresöpri. Csodálatait ellenszenvei irányítják vagy legalábbis fokozzák. Az ember rokonszenvezhet azzal, hogy iszonyodik a terjeszkedő vagy birodalmat teremtő népek kegyetlen durvaságaitól, hiszen a rómaiak Európában, vagy a spanyolok Amerikában helyi civilizációkat tettek tönkre. Amidőn azonban a rómaiak elítélését azzal próbálja fokozni, hogy a druidák kultúráját dicséri, nem hisszük, hogy e letűnt társadalomra vonatkozó szegényes ismereteink bármiféle alapot szolgáltatnának az ő föltevéséhez. Mi magunk is visszatetszéssel gondolunk az albigensek eretnek mozgalma eltipró erőszakra, de fölvetődik a kérdés, vajon Provence sajátos kultúrája nem jutott-e el a terméketlenség szakaszába. Jobb lenne-e a világ, ha napjainkban feltucatnyi különféle kultúra virágoznék a La Manche csatorna és a Földközi-tenger között, annak helyén, amit Franciaországnak hívunk? Simone Weil éleslátó megállapításból indul ki, de érzelmeinek heve túlhajtott, s értelmetlen általánosításokba sodorja. Hajlamosak vagyunk az ellenvetésre: oly kevésbé tudhatjuk, milyen is lenne a világ, ha a fejlődés más irányú lett volna, hogy megválaszolhatatlan a kérdés: szerencsés volt-e a latin befolyás Nyugat-Európában a ró-

mai hódítás idején. Simone Weil elragadja a képzelete, de ez nem érvényteleníti azt a fogalmát, amelyet ő a gyökértelenség névvel illetett, mint ahogyan a túlzottan központosított társadalom hátrányaira vonatkozó figyelmeztetése is elgondolkoztatóak.

Az *Enracinement* című könyv megközelíthetően Simone Weil utolsó évében készült, amidőn Londonban, a francia főhadiszálláson dolgozott. Ha jól tudom, a végleges szövegnek azok a följegyzések képezték az előzményét, amelyekben a szerző a főlzabradulás után követendő politikát körvonalazta. Az alkalomszerűség nála szélesebb távlatú gondolatmenetre szolgált ürügyként. Még azok a lapok is maradandó értékű előrelátásról, fejlett ítélőképességről tesznek tanúságot, amelyekben a szabad franciáknak a háború alatti és a főlzabradulás utáni tenni-valóival foglalkozik. Az a benyomásom, eddig megjelent művei közül leginkább ez közelíti meg azt a formát, amelyet szerzője kiadásra alkalmasnak tartott volna.

Jórészt olyan eszmékkal foglalkoztam, amelyek minden írásában előfordulnak, és némi hangsúlyt fektettem tévedéseire és túlzásaira. Mindebben az a meggyőződés vezetett, hogy sok olvasójával megeshet: Weil műveivel való első ismerkedésükkor rögtön olyan állításba ütköznek, amelyet értelmükkel nem képesek belátni, vagy amely ellenséges érzelmeket kelt bennük, és ez meggátolhatja azt, hogy alaposabb ismeretségbe kerüljenek egy nagy lélekkel s egy ragyogó elmével. Simone Weil türelmet igényel olvasótól, mint ahogy élete során is nyilvánvalóan szüksége volt az őt legjobban csodáló és értékelő barátok türelmére. Bármilyen hevesen is tudott vonzódni és ellenszenvenni, akármennyire is szívesen folyamodott indokolatlan általánosításokhoz, az *Enracinement* című könyv kiegyensúlyozott ítélőképességről, a végletek elkerülésében megnyilvánuló bölcsességről tanúskodik, ami pedig egészen meglepő ennyire fiatal elménél. Elképzelhető, hogy nem volt egészen tudatában annak, mennyire hasznosak voltak számára azok a beszélgetések, amelyeket a bölcs és kiegyensúlyozott Gustave Thibonnal folytatott.

Simone Weil politikai gondolkodóként sem lehet egyértelmű besorolás tárgya. Ellentmondásos rokonszenvei szorosan összefüggtek lelki egyensúlyával. Egyfelől az egyszerű embereknek s különösen azoknak az elnyomottaknak szenvedélyes szószólójaként lépett föl, akik más emberek önzésének, vagy a modern társadalom személytelen erőinek voltak kiszolgáltatva. Azért dolgozott a Renault cég egyik gyárában vagy mezőgazdasági munkásként, hogy kivegye a részét a város és a vidék egyszerű lakosságának életéből. Másfelől viszont természeténél fogva magányos, egyéniségét érvényesíteni akaró alkattal rendelkezett, mely rettegéssel gondolt arra, amit *közösségnek* nevezett, mivel a modern önkényuralom szörnyetegét látta benne. Az emberi lelkek sorsával foglalkozott. Úgy vizsgálta az ember jogait és kötelességeit, hogy közben kimutatta annak az ékesszólásnak a hamis összetevőit, amely még ma is el van terjedve, a háború alatt pedig az erkölcsi ösztönzés szerepét töltötte be. Éleslátását, kiegyensúlyozott, józan ítélőképességét bizonyítja, ahogyan szemügyre veszi a királyság intézményét. Franciaország politikai történetéről adott rövid áttekintésében egyszerre ítéli el a francia forradalmat és cáfolja meg a királyság újraföltámasztásának lehetőségét. Sem reakciónak, sem szocialistának nem nevezhetjük.

Az *Enracinement* olyan bevezetés a politikába, melyet aligha olvasnak el politikusok, s legtöbbjük megérteni vagy használni sem lenne képes. Az ilyen könyvek nem befolyásolják a dolgok menetét, mivel túl későn jelennek meg az olyan férfiak és nők számára, akik már elkötelezték magukat a politikai pályával s magukévá tették piacterének tolvajnyelvét. Az ilyen könyvek arra valóak, hogy a fiatalság akkor tanulmányozza őket, amidőn még választási hadjáratokban és törvényhozó testületekben nem vesztette el mozgási szabadságát és gondolkozási képességét. Reméljük, a következő nemzedék gondolkozásában észre lehet majd venni ezeknek a könyveknek a hatását.

(SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY fordítása)

Erköles és irodalom*

A jón kívül nincsen semmi más, mi szép, csodás, folyvást új, folyvást meg-
lepő lenne, édes és állandó részegséget szerezne. A rossz pedig sivár, komor,
egyhangú és unalmas. De csak a valódi jó és a valódi rossz esetében van ez
így. A képzelt jó és a képzelt rossz ellentétes hatást vált ki. A képzelt jó unal-
mas és lapos. A képzelt rossz változatos, érdekes, mélyenjáró, ingerlő és csá-
bítással teli.

A valóságot ugyanis olyan szükségszerűség, tehetetlenség uralja, mely tel-
jesen hiányzik a képzeletbeliből, amint a bennünket irányító nehézkedés is
hiányzik egy festővászorról. Az eget-földet elválasztó térben a tárgyak köny-
nyedén és megátolthatatlan hullanak alá, mihelyt úr nyílik alattuk; fölfelé
alig, vagy igen kevésnyire mozognak, s akkor is kínosan és mesterségesen. Ha
valaki lejön a létrán, elvét egy fokot és leesik: szomorú vagy érdektelen lát-
vány, még ha először látjuk is. Ha valaki úgy járna a levegőégben, mint valami
lépcsőn, és naponkint, sőt, a nap mindegyik órájában elvégezné gyakorlatát, hogy
felhőig emelkedik, majd visszaereszkedik: csakhamar ügyet sem vetnének rá.
Ilyen viszonyban állunk a tiszta jóval. Mert a rosszra nehézkedéshez hasonló
erejű-kényszerűség ítéli az embert, elvesz tőle mindent jót, mert amit meghagy ne-
ki, az nagyon szűkösre korlátozott, nyomasztó ajándék, rosszal elegy és piszkos.
Van azonban kivétel. Ha valami természetfölötti jelenik meg a földön, egyből
hatálytalanítja a szükségszerűséget.

Am ha festővászonra ábrázolom azt az embert, ki a légen hatol át, nem tu-
dom fölkeltetni az érdeklődést. Hiszen az ilyen tünemény jelentősége csak léte-
zésében teljes. Az irrealitás minden értékétől megfosztja a jót.

Az az ember, ki természetes mozgással igyekszik az utcán, mindennapos
és érdektelen látvány. Akik furcsán ugrálnak, szökdécselnek, egy pillanatra meg-
állítanak és elszórakoztatnak. Am ha véletlen észrevenném, hogy egyikük-
másikuk tüzes parazson mezítláb tapos, a helyzet tüstént megváltoznék. Az
ugrálgatásokat, szökdécseléseket borzalom venné körül, a látvány tűrhetetlenné,
s borzalmától unalmassá és monotonná is válnék. Figyelmem rátelepszik és
kedvtelven állapodik meg a természetes mozgással közlekedő emberen. A kép-
zelt rossz ugyanígy szítja föl érdeklődésünket formáinak gazdagsága iránt, és
képzelgésünket szabadon magához idomítja. A szükségszerűséget magán viselő
valóság azonban mindenestül megsemmisíti érdeklődésünket. Az egyszerűség,
mely a képzelt jót annyira elfakítja, hogy tekintetünk rá sem talál, a valóságos
jó kifürkészhetetlen csodája.

De az irodalmat mindeneelőtt a képzelet szüli, s ezért az erkölcstelenséget
nehéz lenne leválasztani róla. Vaskos tévedés tehát, ha az íróknak szemrehány-
ják, hogy erkölcstelének, mert akkor azt is szemükre kellene hányniuk, hogy
egyáltalán írók. (Amint a XVII. században meg is tették.) S akik magasabb
erkölcsiségre törekzenek, semmivel sem kevésbé erkölcstelének, mint társaik;
legföljebb rosszabb írók. A többiekhez hasonlóan, minden erőlködésük ellenére,
a jó unalmas, a rossz többé-kevésbé vonzó. S ezek után az irodalmat min-
denestül el lehetne ítélni. Miért is ne? Az írók és a sajtóvédélyes olvasók föl-
zúdulnának, hogy az erkölcs nem föltétele az esztétikának. De be is kellene
bizonyítaniok, amit soha meg nem tettek, hogy az irodalomra csak esztétikai
szempontokat lehet alkalmazni. De az olvasók nem képeznek külön állatsereg-
letet, s akik könyvet ítélnék a kezükbe, ugyanakkor számtalan más tevékeny-
séget is ellátnak, lehetetlen hát, hogy az irodalom ne legyen alávétve a jó és
a rossz kategóriájának, melynek minden emberi tevékenység alá van vetve.
Minden tevékenység kétszeresen kapcsolatot tart a jóval és a rosszal, alapjában

*Ez a tanulmány Emile Novis álnéven, *Morale et Littérature* címmel jelent meg a *Cahiers du Sud* 1944. januári számában (40–45. o.). Simone Weil egyetlen, eddig megjelent köte-
tében nem szerepel. (A fordító)

és megvalósulásában. Egy könyvet egyrészt meg lehet írni jól vagy rosszul, másrészt eredhet jóból is, meg rosszból is.

De nemcsak az irodalomban teremt erkölcstelenséget a képzelet. Magában az életben is hasonló hatást fejt ki. Hiszen életünk lényegét is csaknem egyes-egyedül képzelet tartja fenn. Amítjuk magunkat jövőnkkel. S az igazság heroikus tisztelőit kivéve, úgy állítjuk be a múltat, ahogy kényünkre-kedvünkre átalakítottuk. Nem törődünk másokkal: az alapján vágjuk zsebre őket, amit gondolnak, mondanak, cselekszenek. A valóság elének tárja elemeit, mint a regényírónak, hogy témáját tetszés szerinti tényből kiválaszthassa, de mi köddel vonjuk körül őket, és az értékek visszájukra fordulnak, mint minden képzeletben, melyben a rossz vonz és a jó unalmat kelt. Ritka pillanatokra ütközünk oly erősen a valóságba, hogy egy percre föleszméltessen, például akkor, ha egy szenttel találkozunk, vagy elvetődünk a szerencsétlenség és bűnözés vidékére; csakis ilyen, s ehhez hasonló esetben ébredünk rá a rossz szörnyű monotonijára és a jó kifürkészhetetlen csodájára. Am csakhamar újra visszazuhanunk fecsegésektől nyüzsgő félálunkba.

Van még egy hatalom, mely föleszméltet az igazságra. A zseniális írók művei. Azoké, akik zsenialitása teljesen elsőrangú, és érettsége teljébe ért. Műveik túl vannak a képzeleten és minket is kivezetnek belőle. Képzelet leple alatt magának az életnek a sűrűségéhez hasonló adnak, olyan sűrűséget, melyet az élet nap nap után fölkinál, de nem tudjuk megragadni, mivel hazugságban leljük kedvünket.

Noha ezek a művek is szavakból állanak, a lelkeket igazgató nehézkesed jelen van bennük. Jelen van és meg is nyilatkozik. Lelkünkben ugyanis ezt a gyakran érezhető nehézkesedést saját hatásai fojtják el: mindig tévedés és hazugság kíséri azt, ha megadjuk magunkat a rossznak. A kegyetlenség vagy félelem lejtőjére siklott ember nem képes megítélni a letaszító erő mibenlétét, sem azt, hogy ez az erő milyen kapcsolatban áll a többi külső erővel. Azokban a szavakban, melyeket a zseni gyűjt egybe, egyszerre több lejtőt látunk és érzünk valódi elhelyezkedésében, de mint hallgatók és olvasók egyikről sem fogunk lezuhanni. Úgy érezzük meg a nehézkesedést, ahogy akkor érezzük, ha védett helyről pillantunk szakadékba, és nem ragadhat el a szédület. A mélységnek ebben az architektúrájában meg tudjuk különböztetni a nehézkesedés egyező és változóalakjait. Az *Iliás*ban meglátjuk és egyszerre érezzük a győzelem és a balsiker lejtőit, azt, ami a csatamezőn harcoló katonának sohasem jelenik meg. Aiszkhülosz és Szophoklész színháza, Shakespeare néhány darabja, Racine *Phaedra*-ja (a francia tragédiák között egyedül), Molière számos vígjátéka, Vilhon *Nagy Testamentuma* magában hordozza a nehézkesedést, mit egyedül a zseni képes megkötni. A jó és a rossz önnön valóságában áll bennük. E költők zseniálisak voltak, és zsenialitásuk a jó felé irányult.

Mert vannak démoni zsenik is. Az érettséghez éppúgy eljutnak. De ahogy a zseni érettsége a jó és a rossz igazi kapcsolatának való megfelelés, a démonikus zseni érettségét elhallgatás jellemzi. Példája és szimbóluma Rimbaud.

Minden olyan író, kit nem táplál egy egészen elsőrangú zseni teljes érettsége, csak abban láthatja létezése értelmét, hogy előkészíti az ilyen zseni számára a színteret. Kizárólag ez a feladat igazolhatja létét, mert másképp ugyanaz az erkölcstelenség fenyegetné, melyre a dolgok rendje kényszeríti. Ha egy írónak szemrehányják erkölcstelenségét, azt hányják szemére, hogy nem zseni, ha egyáltalán értelme van az ilyen kifejezésnek, vagy létezhet még kifejeletlen zseni. Az, hogy nem zseni, bizonyos értelemben nem az ő vétké; más értelemben pedig egyedül az övé. Hasztalan igyekezett orvoslást keresni a művészet erkölcstelenségére. A zseni az egyedüli orvosság, és eredete nem a mi erőfeszítéseinkből származik.

Amit azonban e gyógyíthatatlan erkölcstelenségben orvosolni lehet és kell: az az a föladatakör, melyet a szellemi irányításban az írók sajátítottak ki, holott az semmiképp sem az ő tisztük. Csak a teljes érettségébe eljutott elsőrangú zseni van hivatva azt gyakorolni. A többi író — hacsak az irodalmin kívül nem él benne filozofikus hivatás is, de az ilyen nagyon ritka — alig tarthat számot.

érdeklődésre világ- és életszemléletét, aktuális kérdésekben való véleményét tekintve, és nevetséges is ennek kinyilvánítására kötelezni. E kisajátítás a XVIII. századtól, de kivált a romantikától fogva tart. Dagályos messianizmusával elérte az irodalmat, s ez szöges ellentétben áll a művészet tisztaságával. Valaha az írók kegyuraik kiszolgálói voltak. E körülmény gyakran vezetett nagyon kínos helyzethez, de jóval előnyösebb volt, mint a messianizmus illúziója, nemcsak az írók és a közönség lelki tisztasága számára, de magának a művészetnek is.

E kisajátítás igazában az utóbbi fél- vagy negyedszázad alatt hordta ki leggonoszabb gyümölcsseit, mert hatása akkortól hatolt le a népig. Valószínűleg már azelőtt áramoltatott kisebb-nagyobb mértékű hitványabb szóbeli és írásbeli irodalmat a nép körében. De hajdan ellenszerű szolgáltak a népeletet elárasztó tökéletesen szép tárgyak, vallásos szertartások, imádságok, énekek, mesék, táncok. S főleg hatalmat nem kapott e tisztás. De az utóbbi negyedszázadban minden felügyelet, mely az irodalmárok bitorolta szellemi irányítás föladatához tartozik, a legközönségesebb megnyilatkozások szintjére süllyedt. Van ugyanis folytonosság e megnyilatkozások és a legkiválóbb irodalmi termékek között, és a közönség ezt jól tudja. Hiszen ugyanabba az irodalmár csoportba, melyben senki nem tagadta meg kézszerítését a másiktól, tartoztak azok is, akik kizárólag az ilyen megnyilatkozásokat gyártották, alkalmi cinkosakkal és legnagyobb szellemeinkkel együtt. Egy Valéry-vers, és egy használóját előnyös házaszággal kecsegtető szépítőszereklámja között sehol nincs törés e folytonosságban. Mert a szépítőszereklámja az irodalom által kisajátított szellemiség folytán olyan hatalmat gyakorol falusi lánykák szemében, mint egykor papjuk szava. Miért csodálkozunk azon, hogy oda jutottunk, ahol most vagyunk? Ilyet megengedni bűntény, s ennek felelősségét önvádként kötelesek magukon viselni mindazok, akik tollforgatásra hivatottak.

A szellemi irányítás tisztét évszázadok során papok látták el, csaknem egészen. Gyakran kegyetlen rosszul feleltek meg neki, ahogy az inkvizíció mágiái is tanúsítják, de legalább volt valami jogcímük rá. Valójában csak a legkiválóbb szentéke lehetne ez a szerep, ahogy az írók között is csupán a legnagyobb zseniké. Mindazonáltal hivatásánál fogva minden pap szentségre törekszik, ösztönzését abból, s az egyedül igaz szent követéséből, vállalásából, azaz Krisztusból nyeri; ha netán nem ezt cselekszi (s ez gyakran megtörténik), föladatának nem tesz eleget. De ha egy keveset is megfelel neki, több jót adhat az embereknek, mint amennyi jó saját magának van. Az író viszont csak önmagától foghat hozzá valamihez: más írók hatásának engedelmeskedhet, de ihletét nem szerezheti be tőlük.

Mikor a valóságban a papság már csaknem teljesen elveszítette irányító szerepét a XVIII. századi felvilágosodás következtében, írók és tudósok vették azt át. De az egyik éppúgy alkalmatlan erre a szerepre, mint a másik. A matematika, fizika, biológia éppúgy messze áll a szellemi irányítástól, mint a szavak egybegyűjtésének művészete. Hogy az irodalom és a tudomány mégis kisajátította ezt a szerepét, az annak a jele, hogy szellemi élet nincsen már. Napjainkban ugyan több jel vall rá, hogy az írók és tudósok e kisajátítása a vége felé jár, s csak látszatai maradtak fenn. Ám csupán akkor örülhetnénk ennek, ha nem kellene félnünk is, hogy sokkal rosszabb fog lépni a helyébe.

Az igazi zsenik alkotásai azonban elmúlt századokból is ittmaradtak. Törődünk hát ezekkel. Róluk való elmélkedésünk kimeríthetetlen ösztönzésünkre lehet, hogy útbá igazítson. Mert ha méltóképp ápoljuk ezt az ösztönzést, akkor arra irányít majd, hogy — Platón szavai szerint — szárnyat bontsunk a nehézkedés ellen.

(REISINGER JÁNOS fordítása)

Kortársak Simone Weilről

SIMONE DE Beauvoir:

Továbbra is alárendeltem a szociális kérdéseket a metafizikának és az erkölcsstannak: Minek az emberiség boldogságával törödni, ha nincs értelme létének?

E miatt a makacsság miatt nem tudtam hasznomra fordítani találkozásomat Simone Weillel. Bár az École Normale-ra készült, ugyanazokat a vizsgákat tette le a Sorbonne-on, mint én. Érdekelt, mert intelligenciájának nagy volt a híre, s különös ruhái is felhívták rá a figyelmet; a Sorbonne udvarán ballagott, Alain tanítványainak egész csoportja kísérte; katonazubbonya egyik zsebébe a *Libres propos* (*Szabad Szavak*), másikba az *Humanité* egy-egy példányát gyűrte be. Nagy éhínség pusztított Kinában, s azt mesélték, erre a híre zokogni kezdett: ezek a könnyek még jobban kikényszerítették tiszteletemet, mint filozófiai tehetsége. Irigyeltem azt a szívet, mely képes az egész világért dobogni. Egyszer sikerült a közelébe kerülnöm. Nem tudom már, hogy kezdődött a beszélgetés; metsző hangon kijelentette, egyetlen dolog számít ma a földön: a Forradalom, mely mindenkinek eleget ad enni. Én éppoly ellentmondást nem tűrően vágtam vissza, hogy nem boldoggá kell tenni az embereket, hanem meg kell találni létük értelmét. Végigmért: „Látszik, hogy még sohasem volt éhes” — mondta. Ennyiből állt minden kapcsolatunk. Megértettem, hogy rám ragasztotta a „spiritualista kis polgárlány” címkéjét, s ez éppúgy bosszantott, mint amikor régen Mademoiselle Litt ízlésemet gyermekkorommal magyarázta; véleményem szerint megszabadítottam magam osztályomtól: nem akartam más lenni, csak saját magam.

(S. de B.: *Mémoires d'une jeune fille rangée*, 1958. Magyarul: *Egy jóházból való úrilány emlékei*, Bp., 196.)

(Nagy Péter fordítása)

FRANCOIS MAURIAC:

Egyszer, a Sorbonne-on Simone de Beauvoir találkozott Simone Weillel; kiválóságuk azonban ismeretlen maradt egymás számára. A két Simone közül a zsidóként születettnek, annak, aki nem szerette a római egyházat s keresztység nélkül halt meg, *tárta föl magát egyszer Krisztus (ezt szó szerint ő maga mondja el)* és ezután Krisztusból és Krisztusért élt egészen haláláig. A másik Simone pedig, a heti háromszor áldozó, jámbor *Cours Désir*-növendék engesztelhetetlen s ádáz ellenség lett, ám nem kevésbé kell őt is csodálnunk és szeretnünk. Sokszor eltűnök én ezen.

Simone Weil *Füzetei*, II. kötet. Ugyanaz a kérdés ötlük föl bennem, mint Barres *Füzeteivel* kapcsolatban: érdemes volt-e olvasmányairól szóló jegyzeteit ömlesztve megjelentetni, hiszen ezek csak szerzőjük számára jelentenek valamit? Nem Gustave Thibon példája követendő-e a *Kegyelem és nehézkedési erővel*, aki posztumusz jegyzetek alaktalan sokaságából remekművet szűrt ki? Aggodalom, vagy fordítva: közöny és tunyaság hoz-e létre ilyen eredeti kiadásokat, melyeket ha szerzőjük még életében meglát, elképedne és elszomorodnék? Pascal rá a példa; de nála még egy áthúzott szó is sugárnyi csillagfény.

Mégis, mennyi fölfedezésem támadt Simone Weil második kötetében! Íme, ami megérintett, ami testem-lelkem ízületéig éget: „Sokan keresik úgy az Isten országát, mintha az mesterséges paradicsom volna, csak épp a legjobb a mesterséges paradicsomok között.” Egyedüli foltatlan örömeink: a vigasztalan kereszt, sötétben járó hit, könnyítés nélküli bűnbocsánat, aszályban járó oltárszentség, önmagunk teljes átadása azoknak, akik nincsenek kedvünkre. A vallásos természetű embernek a kegyelem állapotában minden örömet jelent, tehát minden gyanús is előtte. Mint a fősvény, hamis diribdarabokból szedjük össze kincsünket, ahogy golyót, közetet hord egybe nagy szakértelemmel a gyermek, és nincs anya, aki kijózanítaná ebből. Krisztus sem fog jobb belátásra bírni.

A következők váltak még hasznomra Simone Weilből: „A kik keresztény nevelésben részesültek, azoknál a lélek alacsonyabb részei kapcsolódtak a hithez, holott semmi joguk nem lenne rá”. S aztán így ír: „Azok számára, akiket szerek, véghetetlen tévedést okoz jelenlétem, mert létezőm ernyőjét tartom kö-

zéljük és Isten közé.” Ahhoz az „alkalmatlankodó harmadikhoz” hasonlítja magát, aki két jegyes között áll és el kell távoznia, hogy azok valóban együtt lehessenek. És mi nemcsak hogy nem távozzunk el, de még saját örömlenket keresnénk azokban, akikre Isten meghívása vár! De ha valamikor szerettek bennünket, hánszor és hánszor léptünk Isten helyébe, hogy a csodálat tárgyai lehessünk!

Hogy Simone Weil igazán szeretett, azt eléggé tanúsítják a következő sorok: „Egy szeretett lény, aki éppen lemondana szeretetéről. Írtam neki. Elképzelhetetlen, hogy ne válaszoljon arra, amit magamnak mondtam el — az ő nevében.” A gyötrelmes szeretetnek micsoda tapasztalata ez! Aki sohasem foglalkozott a gondolattal, hogy ilyen levelet ír annak, akit szeret, hihetetlen csodaként fogta volna föl, ha megkapja! És sohasem kaptuk volna meg, ha nem szerettek volna olyannyira.

Simone Weil jól érzékelt, hogy a hamis keresztényekkel, az osztályt alkotó és a déli misére járó katolikusokkal szemben az ateisták pártján áll az igazság.

Miféle képtelenség Simone Weil ortodoxiájáról vitatkozni! Zsidó származásával, keresztiség nélkül hogyan lehetett volna ortodox? Csodálatos életben volt része, mert ismerte Krisztust, személyes megvilágosodásban volt része, ahogy azt az Egyház is vallja, olyan teremtményként, aki az Egyházon kívül született, s akiben az Egyház néhány vonása borzalmat ébresztett, és így a maga *credó*-jával nem vetett számot. De milyen mélyre jutott Jézus misztériumában! Élő cáfolat mindazoknak, akik szórul szóra veszik az „Egyházon kívül nincs üdvösség” formuláját! Többet ér Simone Weilhez hasonlóan az Egyház lelkéhez tartozni, mint a születés és szokás keresztényei esetében az Egyház testéhez.

Nem hinnünk kell Istenben, hanem szeretnünk kell Őt. Weil tisztán értette e lényegi nézeteltérést az ateistákkal szemben. Hogyan hinnének Istenben azok, akik nem szeretik Őt?

(F. M.: *Le nouveau bloc-notes*, 1958. X. 27. — Paris, 1961. 121. —; *Bloc-notes*, 1953. V. 14. — Paris, 1958. 26—28.)

NÉMETH LÁSZLÓ:

Simone Weil nevét Pilinszky Jánostól hallottam először. Az ő számára valószínűleg pótevangéliummá vált: igényességének öröm, hitének megerősítés. Később meg is ajándékozott az idézetgyűjteménnyel, melyet Thibon készített az elhalt lány írásaiból. Ez az ajándék s a verses ajánlás fölötté: (Ama kései tékozló remény, az utolsó már nem a földet lakja. Mint viharokba emelt nyárderű, felköltözik a halálos magasba) — nyomatékos figyelmeztetés volt, hogy el kell mélyednem benne, milyen fontosnak tartja, hogy elolvassam. Minthogy olyan ember biztatott rá, aki a maga vallásosságáról néhány szóban többet mondott s hitelesebben, mint bárki más, s aki az én vallásos élményeim határait is ismerte, kötelességemnek éreztem, hogy kedves szerzőjében, ha késve is, elmélyedjek. (...)

Ha rajtam állna, hogy a Gustave Thibon közel ezer tételből álló válogatását pedagógiai célra tovább szűrjem, az ő negyven fejezete helyett (melyeknek ilyen címei vannak, mint az Ürtöltő képzelet, a Visszateremtés (*décreation*), a Távolság a szükséges s a jó közt, Tisztító ateizmus) három kevésbé finoman tagolt fejezetbe gyűjteném anyagom. Az első arról szólna, hogy a pesanteur (nehézkedés) törvényei közt hánykolódó lélek milyen tehetetlen az emberi élet legállandóbb járulékaival, a szenvedéssel, a balsorssal s a halál gondolatával szemben, s hogy amivel föléljük igyekszik kerülni, még a vallás vigasztalása is, mennyire képzelt és hazug. Ez a fejezet Simone Weil rendszerének tán legértékesebb része, a lélektan. A második fejezet arról gyűjtene idézeteket, hogy kell azt a bizonyos űrt, mely a természetfölöttit életünkbe szívja s minden megoldatlan gondunkra megoldást ad, élnünk önkéntes megsemmisítésével, az elszakadással lelkünkbe létrehozunk. Ez Simone Weil rendszerének etikája, melyet más indoklással én is vállalhatok. A harmadik magáról a természetfölöttiről szólna, a klorofillokról, mely a fényből csinál az élet éhségének táplálékot; az lenne, ez lehetne Simone Weil metafizikája, ahová csak az követheti őt, akinek a világból kizárt másvilágba élményen alapuló bejárása van. (...)

Ez persze csak vázlata annak a „huszadik századi” buddhista kereszténységnek, amely nemcsak vilásképe zord realizmusában huszadik századi, de abban

az erőfeszítésben is, amely az igazságot a fölülelemkedés vágyával egyeztetve, új nomenklatúrából épít üdvözülés számára lépcsőket s korlátot. A rendkívüli szellemi erőt, amelyeket ez a fiatal lány eközben kifejt, nem is a gerincét képező gondolatmenetén, mint inkább leágazásain, a problémák szélességén érzem, amelyeket érint; rövid verdiktjeinek meglepő tájékozottság s lényegbe menő ítélő erő adja a hitelt. (...)

(Németh László: *Olvasonapló, 1968—69. Tiszatáj, 1977/2. 16—21. kihagyásokkal.*)

WITOLD GOMBROWICZ:

L. mérnök egy bizonyos katolikus egyesület összejövetelére hívott. Mintegy húszan lehettek és egy pap volt velük. Rövid ima után L. saját fordításában — megítélésem szerint igen jó fordításban — Simone Weil-szövegeket olvasott fel. Ezt aztán beszélgetés követte.

Mint a hasonló összejöveteleknél általában, meghökkentett az ilyen jellegű vállalkozás kétségbeejtő gyakorlatiassága. Simone Weil súlyos, tömör, belső élményekkel telített; gondolatainak jelentős részéhez többször vissza kell térni — volt-e, aki közülük csak úgy röptében megértette gondolatait, aki azonosult velük, aki emlékeztetőbe zárta mindegyiket? És akkor is, ha megértette...

Az eszmecsefe olyan volt, akár a többi, hozzá hasonlóan mindennapi kenyérré vált beszélgetés, mely már senkit nem ajz föl. Mégis, úgy vélem, olyan helyzetbe kerültem, melyről Shakespeare szavai jutnak eszembe: „Van ám bennem valami veszélyes, / melytől óva intelek.”

Tévedés, hogy mindannyian hasonlók vagyunk és a másiktól bárki beszélhet. Simone Weil kevésbé csiszolt szellemű, bizonyára éretlenebb lelkiségű emberek kezébe jutott, s így ügyetlenül magasztos és rendkívüli lényé formálódott. Szegényes és igénytelen fejtegetések váltogatták egymást, és közben senkinek nem jutott eszébe, hogy nem érti mit beszél, s egyáltalán, joga sincs nagyon miről beszélni.

Legmelegebb az volt, hogy akik Weil lényét nem is értették, nem is ragadták meg, kollektív bölcsességük magasából lekicsinylőn értelmezték azt, aki gondolkodásra készítette őket. Az igazság birtokosának tartották magukat. Ha történetesen Szókratész jelent volna meg a teremben, úgy bántak volna vele, mint egy paprikajancsival, aki megkeresztetlen... S akinél mindent jobban tudnak.

Az a mechanizmus, mely az egyszerű embereknek lehetővé teszi, hogy kikerülhessék a magasabb rendűvel való egyéni szembesülést, számomra az erkölcsatlansággal egyenlő.

(W. G.: *Tagebuch, 1953. Günther Neske, Pfullingen, 1961. 50—51.*)

(MIHÁLYI ZSUZSA fordítása)

ALBERT CAMUS:

Olvassuk csak el Simone Weil írásait a gyári munkásság helyzetéről (A munkások helyzete — La condition ouvrière — Gallimard) és meglátjuk, hogy a morális kielégületlenség és a hallgatólagos reménytelenség milyen fokára emelkedett a munka racionalizálása. Simone Weilnek igaza van, mikor azt állítja, hogy a munkásság helyzete kétszeresen embertelen, először pénz, másodsor méltóság híján. A teremtő munka, amire az emberek vágyakoznak, még ha gyengébben fizetnék is meg, nem fokozná le az életet. Az ipari szocializmus a munkáshelyzetet lényegileg nem sokat változtat, s benne csak a munka termelésének és szervezésének alapjait érinti, melyet persze másként állít be. A munkásoknak csupán történelmi igazságszolgáltatást nyújtott, olyan értékűt, mint amilyen égi boldogságot ígérnek a gyötrelmek közt haldoklónak; a teremtés örömeiben soha nem részesítette őket. Ha ilyen szinten nézzük, a társadalom politikai formája nem kérdés többé, de egyszeriben kérdéses a technikai civilizáció krédója, amelytől a szocializmus és a kapitalizmus egyaránt függ. Azok a gondolatok, melyek ezt a kérdést nem képesek előbbre vinni, alig érintik a munkásság szerencsétlenségét. (...)

Elképzelhetetlen Európában újjászületés, mely ne vetne számot azokkal a követelményekkel, melyeket Simone Weil meghatározott.

(A. C.: *L'homme révolté, Paris, 1951. 267—268.*)

(R. J. fordítása)

Pásztorlány és katona

1963-ban Párizsban csaknem találomra megvásároltam Simone Weil egyik könyvét. Hatvannégy nyarán aztán, már idehaza, ellenállhatatlan vágyat éreztem, hogy a megvásárolt könyvet el is olvassam. Az igazság az: hogy Weil kedvéért tanultam meg franciául, kezdetben nyelvtan nélkül és egy kis kézisztórárral vágva neki a nagy kalandnak.

Heteket, hónapokat, éveket „éltem vele”. Napjaink legmélyebb és legszuverénebb szellemének tartom őt. Nem lepett meg, amikor Gabriel Marcel és VI. Pál pápa századunk legkeresztényibb szerzőjének, vagy a svájci dominikánusok priorja korunk szentjének nyilvánították, de meglepett, amikor Cioran, ismert francia filozófus metafizikus ateista létére hosszas rajongás után épp széntségét vonta kétségbe. Érvelése meghökkentett: „Figyelje meg — mondta —, a nagy szentek olykor a mulyaságig megszelídítik, mintegy földelik (mint például Dosztojevszkij Idiótája) rettenetes energiájukat, míg Weil mindig ellenállhatatlanul vakító. Élt benne egy csipetnyi demagógia. Metafizikai síkon ezért sikerült megsemmisítenie Hitlert is.”

Cioran megzavart, s azóta többször mondtam Weilre, hogy a szellem Jeanne d'Arc-ja volt, az intellektus Szent Johannája. De most, pár hete a következő mondatát fedeztem fel: „Johanna pásztorlány volt. Kár, hogy Isten katonája vált belőle. Istennek nincs szüksége katonákra. Johanna a máglyán pásztorlányként égett el.” Micsoda öröm volt számomra, hogy Simone Weil ismét fölényesen fölülmúlt, mintegy válaszolva felhőnyi kételyemre, módosításomra, egyszerre igazítva ki engem és — persze — Ciorant is.

Mit mondjak még róla egy rövid vallomás keretében? Talán azt, hogy a legkülönfélébb és legellentmondásosabb szellemek csodálták: Gombrowicz, Ted Hughes, Below, Grotowski, Herbert, Eliot. Csodálták akkor is, ha történetesen szemben álltak vele. Simone Weil mégis: fölfedezése után is „fiókban maradt”. Számtalan lángelmét hallgattak el vagy nem ismertek föl életükben. De Weilt valahogy halála utáni „vakító fölfedezése” (Eliot, Camus) után is, csaknem mindenki a fiókjában tartja, de nevét alig emlegeti, vallja be a világ. Erre a „két-szeres elhallgatásra” alig tudnék hasonló példát találni. Pedig még a 68-as párizsi fölkelők is „magasra emelték”, aztán — úgy látszik — megégette kezüket a „lobogó” rúdja, és sietve elhajították. A felsoroltak magatartásából talán még Gombrowiczét értem meg legjobban, legalábbis naplója néhány célzása alapján. Valahogy „lefáradt” Simone-ról. A nagyságot ugyanis nem lehet kibírni, ha nincs az az érzésünk, hogy valamiképp *birtokoljuk*. Ennek közönséges változatával tele van az élet. Bachot vagy Einsteint nyilván csak azért tudta úgy-ahogy elviselni a világ, mivel mindkét szerencsétlen, Bach meg Einstein is, még arra is képtelen volt, hogy fölvarrja a nadrággombját! Gombrowicz „lefáradásában” ennél persze sokkal többről és nemesebb „elfáradásról” van szó! Mégis jó, hogy szelleme fegyverét Szent Johanna kardjaként elviselhetetlen fölényrel forgató Simone Weil igenis számolt, még környezete, ellenfelei és rajongói gyöngéivel is. Mert Szent Johannára tett célzása félreérthetetlen utasítás arra, hogyan is *kellene* olvasni szövegeit, vagyis: hogy igenis pásztorlány volt, akit katonának néztek s ezért elpusztították. Elégett ő is, pásztorlányként égett el ő is egy olyan máglyán, amit ugyan depresszióznak hívnak, de ami maga a kereszt volt: mind Simone-nak, mind Johannának.

BÁRDOSI NÉMETH JÁNOS VERSEI

Fohász gyermekségért

Azt a gyermeket, aki voltam,
ne lássam sose holtan.

Vidám sípom örökké szóljon,
kanyargó kék folyókon.

Dombokra, pásztorokra lássak,
ha kinyílnak a hársak.

Szeressem forró szerelemmel,
ha gonosz is az ember.

Ne lássam kárhozatban, könnyben,
akikkel együtt jöttem.

Ovj meg magamtól, mások ellen,
ha feltámad a tenger.

Vértől, mocsoktól tisztán álljak,
életnek és halálnak.

Az a világ

Az a világ a dombokon már
nem a hajdani, csak fák, füvek
maradtak őseikhez hűek
s tán a füttyögő madár,

az lehet a régihez hű még,
akiket testvérként láthattam,
egy glóbusz süllyedt el alattam:
kolduló barát, messze tűnt ég,

huszárok, bakák litánián,
lányok vidám pirosban, lilán,
lobogva ég, föld aranyában

s én egy tündér-világban álltam
megbabonázva, elbűvölten,
most csak dúlt árnyuk száll fölöttem.

Örök változatlanóságban

Ki ment ki végleg minden bajból engem,
mintha nem volnék s nem is lettem volna,
se itt, se máshol, ezt hol lelhetem még?

Milyen fa alá ülhetek le végre,
hol testem-lelkem egyaránt ne fájjon
s a lét és nem lét álmát elfeledjem?

Csak mint a kő, a Karsztok szikla-ormán,
úgy álljak örök változatlanóságban
s inkább az idő hasadjon meg, mint én.

Istenem, hol van az a fa és szikla,
hova vetsz majd, hogy mindörökké éljek,
ahogy te élsz és uralkodol bennem.

Patrocinium és egyházi év

Az egyházi év hagyományvilágának legjelesebb alkotó, ihlető forrásai közé tartozik a *patrocinium*, továbbá az *ikonográfia*, végül a hajdani *rekordáció*. Valamennyi önálló monografikus tárgyalást igényel.

A Jézus evangéliumi életének üdvösségtörténeti mozzanatairól és alkalmazásáról való megemlékezés, továbbá a hittitkok és szentek ünnepei nemcsak az egyházi évnek liturgikus rendben egymás után következő állomásai, hanem egyúttal egy-egy katolikus templom búcsúnapja is. A templomokat és kápolnákat, továbbá oltárokat és harangokat, de más szakrális rendeltetésű épületeket: kolostort, egyházi iskolát mai napig, régebben még a helységeket, városrészeket, tornyokat, hidakat, városkapukat, utcákat az alapító személy, vagy az egész hívő közösség egy-egy szent oltalmába ajánlotta. A patrocinium, más későbbi kötetlenebb nevén *dedikáció*, *titulus* ünnepéhez az egyház búcsú kiváltáságokat (indulgentia) fűz. Nyelvünk a búcsúnapot (Kirchweihe) és a lelki ajándékot, különleges bűnbocsánatot (Ablass) ugyanegy szóval fejezi ki. A *búcsú* szó egyébként még archaikus, pogány kori nyelvi hagyatékunk.

A patrociniumok és kultuszbeli emlékeik, helyi sarjadékaik azt a történeti és gazdasági pillanatot is tükrözik, amelyben megjelentek és hatni kezdtek.

A patrocinium eredetileg, ősi soron annak a szentnek ereklyéjével függ össze, amelyet az építendő új templom számára, sokszor áldozatok árán sikerült megszerezni. Akárhányszor éppenséggel a szent sírja fölé, vértanúsága helyére emelték a róla elnevezett egyházat. Tetemei, illetőleg ottlévő ereklyéi révén a templom mintegy az ő lakóhelye, aki különben már Urának színelátásán örvendezik. A Jelenések Könyvében (6, 9) olvassuk: *Láttam az oltár alatt azoknak lelkét, akiket Isten Igéje és tanúságtételük miatt öltek meg. Nagy szóval kiáltották: Urunk, Te Szent és Igaz, meddig nem tartasz még ítéletet és nem állsz bosszút vérünkért a föld lakóin? Az égiek leszállanak a templomba, amely ezzel Isten élő és meghalt szentjeinek hajléka, ahol a hitben élők segítséget, oltalmat is remélhetnek. A szentek egységének e hite magyarázza, hogy a temető, régiesen cinterem a templom körül volt. Nagy Szent Gergely szerint a halottakat üdvös magában a templomban eltemetni.*

Archaikus-szakrális felfogás szerint a templom egyedül a szent patrónusé, hiszen elsősorban az ő tiszteletére épült. Így a zágrábi székesegyháznak és egyházmegyének patrónusa és mennyei birtokosa Szent István magyar király. Elsősorban ezzel az elajánlással kapcsolódott Horvátország a magyar hazához, a Koronához.

Az ereklye, illetőleg elajánlás, szakrális névmágia révén tehát a templom, főleg plébániatemplom, de maga a helység: föld és nép is a védőszentnek virtuális birtoka, a hívek pedig a patrónus alattvalói, szinte jobbágyai. A tisztelet és kultusz ellenében a védőszent Isten színe előtt mintegy a szószólójuk.

A búcsúnapon a védőszent nevét és oltalmát ünneplik. Az ő nevében tartanak szeretetvendégséget, amelyre eredetileg mindenki hivatalos: messzire szakadt családtagok, egykori katonatársak, koldusok, szomszédos helységek, akár ismeretlen búcsúok is.

Ehhez az emberi teljességhez a profán örömök, így az isteni szolgálat után kezdődő mulatságok, komédiák, bálók is hozzátartoznak, amelyek régebben a többfelől összejött fiatalság ismerkedését, a házasság előkészítését is szolgálják. Az ilyen templombúcsúkat Dunántúl *rétesebúcsú* szóval különböztetik meg a *szentesbúcsúktól*, vagyis a búcsújáróhelyre végzett zarándoklatoktól.

Köszöntjük a 75 éves Bálint Sándort, a szakrális néprajz európai rangú tudósát.

A következőkben kísérletképpen megpróbáljuk a patrocínium-adás hazai sorát, történetét végigkísérni. Hatásukat, jelentőségüket, tanulságaikat most csak éppen érintjük. Adataink jó részét az egyházmegyei névtárakból merítettük, amelyeket többször voltunk kénytelenek helyesbiteni, vagy más forrásból pótolni. A templomépités és parókia-alapítás ideje sokszor nem esik össze, olykor évszázadok választják el őket egymástól. Névtáraink ez utóbbi, vagyis az anyakönyvezés kezdetét — helyesen — megjelölik, de a templomépités idejére, helyére csak egyes egyházmegyék ügyeltek.

Az Árpád-kor profán helynevei mágikus azonosítással sokszor egyeznek a földesúr, illetőleg ősfoglaló birtokos nemzetség nevével: Szabolcs, Szemere, Tárján, Őrs, Kér, Keszi és még sok más. E szemlélet egyházi alkalmazásaként a legrégebb patrocíniumok is helynevekké válnak: Boldogasszony, Keresztúr, Szentkirály, Szentmihály, Szentmiklós, Szentmárton, sőt olykor Szentmihályúr, Szentpéterúr, Szentandrásúr, hiszen — mint mondtuk — a védőszent egyúttal birtokos is. Királyaink, nemzetségeink, főúri családjaink a templom-, monostoralapítással elsősorban mennyei patrónust keresnek, illetőleg választanak maguknak, hogy majd az Ítéleten szót szőljön értük.

Makkai László a Csallóköz településtörténetét vizsgálva megállapítja, hogy a falu templomának patrónusára utaló helynévtípus a XIII. század elején kezd terjedni és egy jó évszázadig tart. Ez a gyakorlat az ő nézete szerint latin-európai eredetű (Francia, Spanyol, Olasz, Délnémet és Magyarország), de minálunk nyilvánvalóan az említett ősi magyar névadó hagyomány is már megelőzőleg támogatta. A görögkeleti népeknél ismeretlen. A szlávoknál is csak a szlovéneknél, horvátoknál, szlovákoknál van meg, föltétlenül magyar, illetőleg osztrák—német hatásra. Föltűnő, hogy a Szepességben és az erdélyi Szászföldön alig fordul elő.

A hazai patrocíniumkutatás sok sürgetés ellenére nálunk eléggé elmaradt, csak a legújabb időkben mutatkozik iránta érdeklődés. A következőkben nagy vonásokkal, inkább csak felsorolásszerűen szólnunk patrocíniumaink jelentkezéséről, koráról, hierarchikus rangjáról.

Az egyház abban a felfogásban, hogy ő mindenek ura, mindig vonakodott attól, hogy az Atyának külön ünnepet szenteljen, ezért patrocíniuma jámbor sürgetések ellenére máig sincsen. Krisztust, a világ első millennium idején visszavárt királyát idézik a kora középkori templomok Salvator, azaz Megváltó titulusai. Ezeknek búcsúnapja kitárt ege miatt áldozócsütörtök, illetőleg a középkor végétől Nándorfehérvárra emlékeztetve Urunk színeváltozása, amikor az egek szintén megnyíltak.

Az újszövetségi üdvösségtörténetre, főleg Jézus cselekedeteire, földi életére utal az egész egyházi év, különösen pedig karácsony, vízkereszt, húsvét, pünkösd, áldozócsütörtök, úrnapja. Az ünnepelt misztériumokat régebben olykor templompatrocíniumul is választották. Érdekességként megemlíjtjük, hogy Csupak középkori patrocíniuma Jézus jeruzsálemi bevonulása volt. Ez azonban nem virágvasárnap, hanem advent első vasárnapja, amikor a századok királya mintegy bevonul az új egyházi évbe. Mária legjelesebb, hazai patrocíniumokban ugyancsak gazdag ünnepe Nagyboldogasszony (assumptio), amelyet nemcsak liturgikus méltósága, hanem István királynak e napon történt felajánlása, majd a nyolcadában történt halála is különleges magyar ünneppé avatott. A Szűzanya más ősi ünnepei: Gyümölcsoltó, illetőleg Gyertyaszentelő Boldogasszony, títulusként nálunk is elég korán föltűnnek. Ábrahám, Illés, Dániel, Dávid, illetőleg az apostolok, továbbá Keresztelő János, István vértanú, Mária Magdolna, Lázár, Emmaus tiszteletét a Biblia, részben az apokrif evangéliumok ihlették.

A kutatás lényegében az újabb időkben tisztázta liturgiánk Rajna-vidéki eredetét és ezzel együtt többek között Remete Szent Antal, Balázs, Gergely,

Benedek, Gotthárd, Olajbafőtt Szent János, Medárd, Vid, Kilián, Lőrinc, Ozsvát, Egyed, Euszták, Lambert, Móric, Gál, Wolfgang, Lénárd tiszteletének származását, illetőleg hazai gyökérverését. E kultuszok jó részét a monasztikus liturgia is terjeszti. Belőlük bontakozik az archaikus Európa esztendejének színes hagyományvilága, helyi, nemzeti változatokon átúto egyetemessége.

Szólhatunk híres külföldi búcsújáróhelyek korai ösztönzéséről is. Így közvetlenül, vagy közvetve, ereklyék szerzésével is Compostela magyarázza Jakab apostol, Saint Gilles Egyed apát, Köln a Háromkirályok korai hazai patrocíniumait, illetőleg kultuszát. Ehhez a román, kori liturgikus szellemiséghez Árpád-kori vallon (latinus) közvetítéssel a Szepeességben, illetőleg az erdélyi Szászföldön hamarosan még Szervác, Quirinus, Castulus, Valburga, Orsolya, Szeverus patrocíniuma, illetőleg tisztelete is hozzájárult.

A középkori udvari élet, lovagvilág, nemesség menyei példaképei hazánkban is a hitért, üdvösségért harcoló, megküzdő katonaszentek: Mihály arkangyal, Jakab apostol, Nagyven Vértanú, György, Móric, Dömötör, László király. Hazánk földjén született még jóval a honfoglalás előtt Jeromos, Dömötör, Négy Megkoronázott, Quirinus püspök (nem azonos a Rajna-vidék szentjével), Márton. Érthető, hogy őseink a szülőföld, haza közösségében zárták őket szívükbe. Keleti kapcsolatokat is sejtetnek: Miklós, Remete Szent Antal, Margit vértanú, Apostolon oszlása, Anna, Pantaleon, Kozma és Damján, Mária bemutatása (nov. 21).

Hazánkban is őrzött ereklyéik révén válnak tiszteltebbé Budaszentlőrincen Remete Szent Pál, Buda várában Alamizsnás Szent János, Szent Zsigmond. Természetesen nemcsak ezekhez, hanem István király esztergomi és székesfehérvári, László váradi, Margit szigeti, Kapisztrán újlaki sírjához, illetőleg ereklyéihez is elzarándokolt a középkori magyarság.

A gótikus jámborságot átszővi a *Legenda Aurea* kódexirodalmunkban is gazdagon jelentkező inspirációja. Erről patrocíniumaink, freskóciklusaink, táblaképeink, rekordációs eredetű népszokásaink, meseszűrűvé vált legendáink egyaránt tanúskodnak. Ilyenek Borbála, Lucia, Ágnes, Ágota, Dorottya, Apollónia, Erasmus, Vid, Kristóf, Hét Szent Alvó, Abdon és Szennen, Afra, Katalin és még több más.

A *humanitas Christi*, vagyis a Megváltó földi életének, főleg születésének és kinszenvedésének emlékezetével függ össze több Mária-ünnepep illetőleg ájtatóság, művészi alkotás, patrocínium: Kánai menyegző, Mária kézfogója (jan. 23), Sarlós Boldogasszony, Szent Anna és a Szent Atyafiság, továbbá a Szentkereszt, Veronika, Longinus, Arimathiai József, a barokk időkben még Dismas, a jobb lator ünnepe, illetőleg kultusza.

A tridentinus, illetőleg barokk patrocíniumok, ünnepek közül kiemelkedik a Szentháromság, Jézus Szent Szíve, továbbá a protestantizmustól fenyegetett Mária-tisztelet erősítésére a Szepültelen Fogantatás, a Loretói Szűzanya, Kármelhegyi Boldogasszony, Havi Boldogasszony, Kisasszony, Mária neve, Hétfájdalmú Szűzanya, Olvasós Boldogasszony, Magyarok Nagyasszonya hangsúlyozott kultusza.

A barokk időkben nemzeti szentjeink: István, Imre, László, Erzsébet, Margit tisztelete is újjászületett, illetőleg kibontakozott. Ezt nemcsak jámbor, épületes szándékból, hanem olykor már politikai célzattól is választott számos patrocíniumunk is igazolja.

A barokk szenvedélyes szentkultuszáról tanúskodik Xavér, Sebestyén, József, Adalbert, Peregrin, Flórián, Izidor, Nepomuki Szent János, Ivó, Orbán, Páduai Szent Antal, János és Pál, Ignác, Porciunkula, Donát, Rókus, Joachim, Rozália, Tekla, Teréz, Vendel, Károly, Lipót titulusa illetőleg tisztelete.

A patrocíniumot a hívek érzelmi és tudati világába a szorosan vett liturgia mellett éppen az ikonográfia és rekordáció építi bele.

A templomi ikonográfia nem öncélú gyönyörködtetésre, hanem épületes okulásra szolgál. Jellege funkcionális, mint a klasszikus népművészeté. Miután a laikus hívőnek egyrészt sajátos konkrétumokra fogékony lelki alkata, másrészt pedig évszázados írástudatlansága, hiányos iskolázottsága miatt az elvont gondolkodás és szemlélet iránt kevesebb volt az érzéke, az egyház bölcs emberismerettel fordult a művészet segítségéhez. Ettől a lélektani belátástól sem a bizánci képrombolás, sem a cisztercita belső kritika, főleg pedig a kálvini puritanizmus sem tudta eltéríteni.

A képkultuszt egyik középkori, latin eredetű verszetet Krisztus személyére, illetőleg ábrázolására vonatkoztatva így veszi védelmébe;

*Krisztusnak képét, járókelő, tiszteld leborulva.
A képet azonban ne imádd, hanem akit jelöl.
Esztelenség ugyanis, hogy Isten legyen az, akinek
Az anyagi világ köve és mesterkéz adja a létét.
Nem Isten és nem ember, ez kép, amit látsz.
Az azonban Isten is ember is, akit a kép ábrázol.*

A templomi ikonográfia a maga jelképeivel, attriutumaiival a jeles napok hagyományvilágát is évszázadokon át színezte. A patrónusra a főoltár képe, viselt dolgaira, legendájára pedig a *biblia pauperum* szellemében a templom freskóciklusai, gótikus szárnyasoltárai, barokk képvíziói emlékeztetnek. Ezek tehát sohasem műtárgyak, hanem kultikus célzatú, épületes életre készítő alkotások.

Az esztendő szakrális hagyományrendjének alakításából hosszú évszázadokon át részt kért a rekordáció, vagyis az ünnepköszöntés is. Ehhez ismernünk kell a középkori deákok, literátusok különös világát. A deák, sokszor még a meglelt korú klerikus is a maga taníttatásának költségeiről, sőt olykor, illetőleg vidékenként mesterének eltartásáról is önmaga gondoskodott. A szegény tanulók csütörtökön és vasárnap eljártak énekelve kéregetni, temetéseken pedig búcsúztatót énekeltek.

Ebből a mendikálásból, amelyhez a *kápsálás*, vagyis a koldulórendek, nem különben *clerici vagantes*, vagyis vándordeákok énekszóval történő kéregetése is hozzájárult, fejlődött és önállósult a rekordáció: a plébánia, káptalani iskola szegény jóhangú tanulói énekelve köszöntötték, szórakoztatták jeles ünnepeken, névnapokon, más ünnepélyes alkalommal a főúri patrónust, egyházi és polgári vezetőket, esetleg minden házat. Ennek népszokásbeli nyomai: a betlehemezés, aprószentekezés, háromkirályjárás, balázsjárás, gergelyjárás, jánosköszöntés, kakasünnep (Szent Gál napján) és több más. Máig kihallik belőlük a *Carmina Burana* archaikus európai dallamvilága is.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kérjük kedves munkatársainkat, hogy a jövőben lapunknak szánt kézírataikat két példányban (egy másolattal) és a szabvány-nak megfelelő gépeléssel (kettős sorközzel, megfelelő margóval) küldjék be, mert ezzel egyrészt megkönnyítik a nyomdai korrektúra munkáját, másrészt megkímélik a szerkesztőseget a kéziratmásolás többlet-költségeitől. — Kéziratokat nem frizünk meg és nem küldünk vissza.

„...aki ezt az imádságot...”

Az archaikus népi imádsághagyomány gyűjtése közben papi részről gyakran találkoztam a „teologice-liturgice abszurd”, „zagyva”, „antidogmatikus”, „értelmetlen” stb. ítéletekkel, jelzőkkel. Ebből következően sokan csodálkoztak, nem értették, miért segítik munkám az egyház vezetői és sajtója? Hogyan lehet mintegy „hivatalossá tenni, bevinni a templomba a — blaszfémiát?” Hogyan lehet „támogatni a babonaságot”? Ezen véleményeket nem is annyira az imádságok különleges szerkezete, rendhagyó formája, sajtáságos képi világa, tartalmi elemeinek szokatlan megfogalmazása, ódonágában is újszerű nyelvezete szülte, hanem elsősorban az imazáradékok közlése: „...aki ezt az imádságot este lefekvésben, reggel fölkelésben elimádkozza, annak hét (három) halálos bűne megbocsátódik”, hogy csak a legáltalánosabb megszövegetést hozzam föl példaként. E közlés ígérését a nép hitte. Hogy mennyire hitte, azt a szövegeknek, ez imagyakorlatnak máig is élő volta, széles elterjedtsége bizonyítja. Hitte az ígért beteljesülését és bizott imádsága foganatjában. Miért? Mert a nevezett végformulák mondanivalóját nem is akárki tudatta s személyével hitelesítette, hanem rendszerint maga az Úristen, vagy Krisztus, netán valamelyik evangélista, vagy éppen Mária. Miért ne maradt volna fent századokon át egy, a középkorban fogant gyakorlat, ha a mindenkori csecsemők már az anyatejjel együtt „emlésték” hogy:

„...Az *Isten* is azt mondja / Aki ezt az imádságot elimádkozza / Megüdvözítem.” L. K.-né, 1907. Csáford, Zala m. (Én lefekszem én ágyamba kezdetű imából).

„...Az *Isten* csak azt mondja / Aki ezt az imádságot elmondja / Háromszor lefekvésbe fölkelésbe megüdvözül.” V. Gy. 1903. Nemesszentandrás, Zala m. (Fehér rózsza, Mária kezdetű imából).

„...Ott az *Isten* azt mondta / Ki ezt az imádságot elmondja reggel és este / Hét bűne megbocsátatik / Számlálatás nélkül az Úrjézustól irgalmasságot nyer.” H. J.-né, 1885. Balatonmagyaród, Zala m. (Fehér rózsza, Mária kezdetű imából).

„...*Krisztus Urunk* azt mondja / Szent szó, Szent beszéd / Aki ezt az imádságot este reggel elmondja / Hét halálos bűneinek megbocsájtatunk.” H. J.-né, 1915. Csurgó, Somogy m. (Fehér rózsza, Mária kezdetű imából).

„...*Krisztus Urunk* azt mondja / Szent szó, / Szent beszéd / Aki ezt az imádságot napjába háromszor elmondja / Nem hagyja a sebes purgatórium tüzeit neki meglátni.” „Ez a hátulla” G. P.-né (1888. Kányavár, Zala m.) Én fölkelek pöntek reggel kezdetű imájának.

„...*Jézus Krisztus* azt fogta mondani / Ki lefekvésbe, fölkelésbe el fogja mondani / Hét bűne megbocsájtatik neki.” B. J.-né, 1939. Zalahahót. (Hét kereszt alatt lefekszem kezdetű imából).

„...*Jézus* azt mondotta / Aki ezt az imádságot reggel elmondja, / Annak a halálos bűne megbocsájtatik.” G. B.-né, 1909. Ajka. (Égen menő, de nem madár kezdetű imából).

„...azt mondta Mária”. — Mielőtt tovább mennék, ide kívánczik egy gondolat, amely Mária néplélektani fontosságára és amely a népi vallásosság egyik jellemző mozzanatára, az Istenanya-Mária személye kialakította édes anyae-gi anya komplexusra is utal. Hogy Mária milyen elsődleges szerepet tölt be a népi tudatban-lélektanban azt számtalan vallomás, a szoros kötődésnek alig vélt ténye és belső izzása bizonyítja. Bizonyítja továbbá az a rangsorbeli eltolódás és az ezzel járó funkcióváltás, amely folytán Mária Krisztus elé lép az egyéni hierarchiában. Így Krisztus kerül közvetítőnek a hívő és a szinte isteni képességekkel fölruházott Mária közé. Krisztus veszi át Mária istenanyai méltóságából eredő egyik kiváltságát: bűnösök szószólója, közbenjáró fiánál: közvetítő. Vagyis Krisztust kéri, járjon közbe érdekükben Máriánál, amint teszi B. L.-né 1919. Kistréce, Zala m. „(Szűz Mária) Igen sokszor megsegített. Igen sokszor kértem

már a segítségét, sokszor bajba' vótam, Sokszor ollan bajba' vótam, hogy má' nem tudtam hogy most biztos ebbü' nem menekülök ki. Aztán a Szűzanyáho' fordútam s megsegétt. Szűzanyáho' is, meg az Úrjézušo' is. Annak a közbenjárását, közbenjárását kértük, hogy a Szűzanya segéilen meg' az Úrjézuš közbenjárása által." Tehát Máriához közvetít Krisztus s nem fordítva, ahogy logikusan következne Jézus istenségéből. Vigyázzunk az értelmezésnél. A nép nem teológiai szempontoknak megfelelően tudatosít hitigazságokat. Szabadon értelmezi, adott élethelyzeteknek megfelelően alkalmazza őket. Jelen esetben sem a Mária — a bűnösök szószólója elsődleges gondolatpárt-érvényesítő (s általában nem ezt érvényesíti), hanem a Mária — az elesettek menedéke összefüggést éli. Így válhat másodlagossá a népi képzeletben Krisztus, a főhelyre került Mária mellett, de csak azért, mert Máriához heves érzelmekek kötődik és 'mert neki túl elvont gondolati tartalom a teológia „egyetlen közvetítő Krisztus” tétéle s folytatása, miszerint Mária alávetett Krisztusnak, mert Jézus királyságában és közvetítésében ő is részesedik. Tudnunk kell — tudjuk is —, hogy a népi vallásosságban az érzelmi elemek elnyomják a fogalmi elemeket. A kitágult érzelmi szféra középpontjában a valós és transzcendens emlékek-vágyak-szükségletek összefonódásából különösen Mária — anya, édesanya, égiana — / Szűzanya / Istenanya / Boldogasszony képsor és képzetlánc húzódik és — hat örökösen. E kiemelt sorban is külön hangsúlyt nyert az „Ő az én égi édesanyám!” élménye, melynek tapasztalati anyaga mindig biztosított. Biztosítja az élet s fokozza ezzel a meggyőződés erejét és így hitbéli fedezetét. Az ilyen élmény, érzés birtokában érthető, ha baj, gond, csapás esetén ösztönszerűen s vak bizalommal fordul a hívő az égi anyához: „Hát gondútam, hogy meghalla — folytatja B. L.-né, — mer: megsegétt! Hát! Biztos, hogy meghallgatta. Biztos is vótam benne. Biztos! Megsegét, mert igen sokszor megsegétt. Biztos, gondútam, megsegét.” Sz. F.-né, 1903. Kiscrcse, Zala m. 15 éve jár fogadalomból Mária kegyhelyekre, mert ahogy mondja: „Nem tudtam mennyi.” („Menni” értelemben használja.) „Nem tudtam a kezemet fordítanyi, nem tudtam mozdítanyi, nem tudtam ötozni, lábamon nem tudtam mennyi — Szűzanyáho', Szűzanyáho' fogadásom”. („Es most azóta minden tagja mozog?") „Minden, mindenem a világon! Hát most má' én most má' 74-ik évemet tiprom.” „...Mióta ezeket az imákat imádkozom mindennap (Máriához), nem kell orvoshoz (menni), nem kell” vallja R. J.-né 1911, Gálosfa, Somogy m.

A hét gyerekekkel magára maradt Sz. I.-né 1919, Jászszentlászló, Bács-Kiskun m., nemcsak testi, hanem lelki nyomorúságában is megsegítette Mária: „...és akkor a Szűzanyáho' fohászokdtam, hogy segítsen meg, hogy Drága jó Szűzanyám, édes jó anyám helyettese, nincs édesanyám! Te vagy nekem csak egyedül édesanyám, segíts! Segíts meg az Úrjézušon, szent fiadnak kérjed a segítségét, hogy segítsen engemet. És mindenben (nyomatékkal mondja) tűzőn vízőn a nagy életnek a legnehezebb tengerén mindönön átsegített. Hét gyereket főnevetem ... egyedül... 7 gyereket iskoláztattam... s akkor mögfogadtam, hogy a Szűzanyát életömbe soha el nem hagyom s mindönho'va ahova csak elbírok menni s amíg elbírok mindig megyek s nem is fáradok e'... Én soha nem fáradtam meg akármikor búcsún vótam. Há a Szűzanyáho' megyünk, akkor sose fáradunk el. Ott nem lehet e'fáradni!”

Ez a végeláthatatlanul sorjáztatható Máriakötődés nem esetleges. Még nevezett záradékok is kivetítik mintegy a múlt távlatából az édesanya-képzettel együtt: „...*Boldogságos Szűz Mária édesanyánk* azt mondotta: Aki ezt az imádságot lefektébe háromszor / Felkeltébe háromszor elmondja, / Nem ereszttem purgatolimba / Vitetem fiam házába, / Az örök boldogságba. Amen.” V. A. 1902. Becsehely, Zala m. (Fehér-rózsa, Mária kezdetű imából). „...*Boldogságos Szűz Mária édesanyánk ül a paradicsomkerbe' / Leereszti sárgaszínű hajját / Úgy olvassa a világ oltárját / Menj el, menj el Gábriel arkangyal fekete földére / Hirdesd el aki az én számból kiszakadott szent ígéket / ki ezt az imát este elmondja / Hét bűntő megbocsájtatik.*” B. S.-né, 1896. Kányavár, (Imatöredék) Gábrieltől Szent Lukácsig, vagy bármely „Vangyélistá”-ig sokan vannak, akik e szövegeknek hiteshely értéket adtak és ezzel hozzájárultak fönmaradásukhoz, de az említett vegyes papi érzelmek kiváltásához is.

A Hegyet hágék, lőtöt lépék című kötetekben többször foglalkozom a záradékok kényesnek nevezett kérdésével, de foglalkozom az e hagyománnyal kapcsolatos egyházi jóváhagyás-elfogadás-eltiltás megtartásával is s mindennek a népi tudatban való jelentkezésével.

Újbóli tájékozódás végett ez utóbbit most ismét föllevenitem. Ha a mondanivaló úgy hozza a kötetekből is idézek, de inkább a még ki nem adott följegyzéseimből válogatok. A teljesebb megértés kedvéért önmaga meghatározta logikai rendbe állítom az ide kívánkozó gondolatokat.

K. F.-né 1923, Himód, Sopron m. „...Sokan tudták ezt az imát, de aztán abbahagyták... a papok eltiltották, hogy ez nem jó ima vót... mer' *gyónás nélkül* hát hogy lehet az, hogy hét halálos bűne megbocsáttatik, ha valaki egy imát elmond, nem?”

B. L.-né, 1919. Felsőrajk, Zala m. „...Hét bűne csak annak engedtetik el, aki *meggyónik, megáldozik.*”

F. J.-né, 1902. Pördefölde, Zala m. „Jaj, de ez nem tetszett énnekem valahogy ez. (Miért?) Az gyütt ki a hátullába, utollába, hogy *hét főbűne bosánata*” (annak, aki az imádságot este reggel elmondja).

E népi kétely-bizonytalanság-nemítetés mögött ott rejtőzik a hivatalos fölfogás tudata, az egyháziak véleménye: P. J.-né 1901. Babocsa, Somogy m. „...*Öspörös úr nem ajánlotta*, csak az imprimatúr énekeket és imákat szabad volt imádkozni. Nem gondolkodtam rajta (miért?) csak möglepődtem. Nem magyarázta meg, csak annyit mondott az egésze, hogy hát ha valami olyant, valahová máshová ütköződik. Hát nem engedte meg őt. (Nem égették el!) Mögvannak most is. Nem vót szívem elégetni. Nem. Gondótam, hogy talán valamikor lesz rá szükség az én utódaimnak és akkor azért nem égettem el. Sokszor mondták ám a gyerekek: minek tart annyit? MÉR nem szórja el?” „Nem szórom el, ez az én hitem! S ahhoz tartozik.”

A. J.-né, 1911. Zséra, Szlovákia „...A római pápa nem engedte, hát valami csak vót benne, ami nem katolikus, vagy hát olyan hitellenes... Hát bedobtam (a tűzbe), ugyi, mert ha egyszer a *lelkiatya tiltotta*, ugyi és hát akkor még, hogy mondjam meg, egy hiten vót az egész falu.”

F. I.-né, 1911. Béd, Szlovákia „...Vót *egy pap* és az *nagyon tiltotta*, hogy babonás pogán maradvánnak tartotta... akinek vót összeszedte és elégették. Hát azért van itt olyan kevés belőle.”

F. I.-né, 1915. Kerekegyháza, Pest m.: „Abba az időbe is a *pap nagyon tiltotta* és a prédikációs széken sokszor mondták, hogy ez egy sektának a gyűjteménye és azok terjesztik s ez katolikusokhoz, római katolikusokhoz nem való.”

L. R. 1905. Bánokszentgyörgy, Zala m.: „...egy izbe abbahatták azért, hogy az *Egyház tiltotta* vóna ezetetet, hogy ki van cifrázva (nyomatékkal mondja). Igen, ezt kaptuk rá, hogy ezeket nem köll végezni, mer ezek már olyan cifrázott régi imák. Szép vót ez is, a szavai szépek vótak, de minekünk ezt a szüleink nem tanították, minket nem, mer akkor az egyház tiltotta ezetetet. Na édesapám az is szokta még az én nagyanyámtu' ő, az édesapám is tanúta ezetetet... mi ezeket az imákat, amiket az egyház tanított, ezeket tudtuk má.”

Sz. R. 1911. Izsákfalva, Vas m.: „...Nem imádkozom sohasem... azért, mer a *papok is azt mongyák*, hogy ezt a vínasszonyok találták ki... vót minálunk egy plébános, osztán azt mondta: „Ahhh, Rózám, aszongya, ez olyan vínasszonkitalálás.”

K. A.-né, 1897. Orosztony, Zala m.: „...Templomban nem, inkább még a *papok tiltották*, hogy mer ez nem igaz, szóval ném normálisnak tartották, azért mi titokba is csak imádkoztuk, ugye” (cinkosan hunyorít hozzá).

B. J.-né, 1907. Káptalanfa, Veszprém m.: „...régii öregek tudták ezt a fajta imádságot... de aztán valamikor azt mondták, mikor *missziósok* vótak Szegeváron, vagy nem is tudom, hol, azt mondták, hogy *ezt nem szabad imádkozni* (Miért?) A Szűzanya álmái vannak benne. Hogy nem tudja senki (mit álmodott a Szűzanya). Szóval azok a missziósok tiltották, hogy ezt ne imádkozzák. Én hallottam a régi öregektül is este, hogy lefekvéskor mondták.”

K. J.-né, 1920. Nógrádsipek: „...Kigyóna az *esperesnek*, az meg *letiltotta őket*. Azt mondta nekik, dobják a tűzbe, azt nem szabad imádkozni. Azok nem engedelmeskedtek neki... Nagymama azt mondta neki: dobja be esperes úr, én nem dobom be.”

K. J.-né, 1894. Nagyberény, Somogy m. „... Azt mondta neki (édesapjának) a papja, hogy ezt tegye a tűzbe, ezt hagyja elégtételül, hogy ezt az imát egésze el... ő nem törődött azzal, hogy a papok mit mondanak.”

K. J.-né, édesapja és a hozzá hasonlók azért is nem törődtek vele, mert S. S.-né, 1887. Etes, Nógrád m. szerint:

„... Vót rajta, vót rajta jóváhagyás, hogy hát a Jézus, meg a Mária, mikor halálakor annak az illetőnek, aki meghal, egyenesen viszi fel a mennyországba a lelkét. Az elég jó! Az elég jó! Mikor valaki azt ígéri, hogy hát viszi a lelkét a mennybe, annak, aki ezt imádkozza... Rajta vót, persze, (az egyházi jóváhagyás), mer mondom, hogy úgy vót ráírva, hogy: 'saját magam isteni kezemmel írtam, aki nem hiszi ezt, haljon meg.' Hát akkor már csak az Úrjézus írhatta! Nem más! Saját kezével írta bele, azt írta a'. Benne van. Krisztus Urunk azt mondta, hogy imádkozni kell, akkor jóvá van hagyva! Úgy van, édes, úgy van. Én nem szoktam se hazudni, se haszontalanu' beszéni. Én ahogy van, úgy végezek mindent”.

*

Az ilyen és hasonló jóváhagyások, véleményezések révén aztán folytatták, végezték, használták, koptatták századokon át ezeket az imákat, amelyekről valóságos és egyéni tapasztalat szerint az egyháziak nem nagyon tudtak, ha csak nem véletlenül, rendszerint gyónás révén, nem jutott fülükbe. Ilyenkor irányították a szövegeket jobbra a tűzbe, vagy a — feledésbe. Előfordult — a későbbiekben érintjük ezt is, — hogy nem pusztán teológiai indokokból, hanem egyéb racionális szempontok miatt kívánták így.

Szerencsére a mai „papok” nagy része már nem így gondolkodik:

Rosdy Pál *Amíg el nem lobban* című cikkében (Új Ember 1970. okt. 4. 3. old.) így ír: Nagy kár volna, ha papok és értő keresztény világiak a teológiai és liturgikus abszurditások miatt mennének el értetlenül e szellemi kincsek mellett, vagy — ami még rosszabb — egyenesen elítélnék azokat.”

Az „értő keresztények” még kevésbé: Sinkó Ferenc *Magyarok imádságai* (Új Ember 1971. nov. 29. 1. old.) című vezércikkében ezeket mondja: „Ezen csodálatosan szép és imádságnak is jellemző darabok formájukban a legősibb emlékeink közé tartoznak, tartalmukban a magyar kereszténység első századainak világát, szellemiségét idézik.”

S az „értő keresztény” költő-író Rónay György: „A hivatalos egyház persze nem nézte jó szemmel ezt az egyre jobban szabályozott és uniformizált rendjétől eltérő sokféle vallási gyakorlatot, amelyben ugyan heterodoxiának nyoma sincs, de azért az egyházi jóváhagyást kívánó hivatalosan ortodoxnak minősített szövegeknek sem feleltek meg... Mert ez a nép imádsága volt: és imádsága volt a népnek, tehát a maga igazi mivoltában csak így érthető meg: mint imádság... a szövegek igazi funkciójáról, arról tudniillik, hogy a lélek beszélgetései voltak Istennel, nem feledkezhetünk meg. Illetve azoknak, akik tudják, mi ez a beszélgetés és mik a formái-módjai, nem szabad elfeledkezniök.” (Vigilia, 1975/2. 90. old. „Archaikus. Apokrif. Népi. Imádság.”)

„Akik tudják”... „mik a formái-módjai” nem is feledkeztek meg, ahogy ez a pártoló-támogató érseki-püspöki körlevelekből kiderül. Például dr. Lékai László bíboros primás, esztergomi érsek még veszprémi püspök korából 2000—107/1972. sz. 14—15. o. körlevelében ezt írja — többek között: „... a somogyvári ásatásoknál, a balatonszemesi templom helyreállításánál éppúgy, mint akármilyen jelentéktelennek látszó kápolna restaurálásánál büszke öröm tölti el lelkünket, ha a magyar középkorból akárcsak egy román szoborra, gótikus ívra, vagy reneszánsz reliefre bukkanunk rá.

A magyar középkornak ugyanilyen értékei az ún. archaikus népi imák is. Ezek nem kőbe vésve, nem is kőlesekben feljegyezve maradtak ránk, hanem népünk élő szájhagyományában leljük fel őket... ezeknek az archaikus ősi imáknak, énekeknek a szövegei s dallamai öreg híveink emlékezetében élnek még. S féltő, ha ezek az öregjeink kihalnak, akkor e csodálatos kincset, a magyar középkor vallási, liturgikus, irodalmi, nyelvészeti, zenei, képzőművészeti maradványait örökre magukkal viszik a sírba.” Lékai László a későbbiekben a mentés módzatait taglalva „felbecsülhetetlen értékeknek” nevezi az emlékeket s kéri egyházmegyéje papjait, hogy gyűjtsék, szedjék össze, írassák le öreg hí-

veikkel. Az egyház magatartását e hagyománnyal szemben, amint látjuk, nagyon is pozitív előjellel illelhetjük a nem sokkal előbbi „irány a tűzbe” törekvessel szemben.

„A magyar középkornak ugyanilyen értékei... népünk élő szájhagyományában leljük fel őket.” Középkor, érték, szájnagyomány, sűríti össze Lékai László a lényegét, s közvetve ual arra a gyakorlatra, melyből e hagyomány, legalább is részben, született s amely mögött a középkori vallásosság szemléleti, tudati tényei-elemei is megtalálhatók. Meg azon esetben is, ha az ún. népi vallásosság külön kategóriáját is fölvetjük, levén vizsgálódásunk tárgya a laikus jámborság, profán kereszténység, paraliturgia stb. elnevezésekkel illelhető vallási megnyilatkozás. Akár fölvetjük, akár nem — különben is ez nagy téma és még ez alkalommal is kitérünk rá — egy tény, hogy a gyűjtőmunka során számtalan esetben tapasztaltam, hogy a fenti villanatokban bemutatott népi gondolkodásmód nálunk a XVI. sz. eleji kódexekben még nyomon követhető, de előzményei még messzebbre nyúlnak. A tételes vallás írott-hirdetett gyakorlatáig, mely elsősorban a nagybőjt-nagyhét időszakához, a szenvedéstörténet-Krisztushalál eseménysorához, azaz a megváltásmisztérium-üdvösségeszméhez kötődik. Krisztus és Mária szenvedésének, fájdalmának elmondása, fölidézése, az egykori történések fölelevenítése szinte azok részesévé teszi az elmondót. Erdemszerző értéke és számtalan haszna van. Különösen kegyelemteljes, ha megadott napokon pénteken, nagybőjtben, nagyhéten stb. mondja a „bűnös”, akinek személy szerinti megmenekülését-üdvösséget is célozta Krisztus halálvállalása. E gondolatot — a személyhez kötöttség tényét — véltem megjelenni F. R. 1960. a gyűjtés idején (1974) 14 éves fiú szavain keresztül, aki ezt mondotta: „Ezt azért nem szokták templomba’ mert csak a — egy személy részére szolgál. A templomban pedig közösség-imákat mondanak, mely közösség részére szolgál, az egész közösség, az egész hívők részére”. És ugyanezt, mondhatnám: létez kötöttséget éreztem K. M.-né 1895. Szepsi (Szlovákia) heves válaszából, melyet a „Mikor imádkozták ezt?” kérdésre adott: „Mindörökké! Mióta a világra gyűttem! Mind. Édesanyámtu’ tanútam. Mindörökké! Most is mondom. Imát lehet elfelejteni, akit megtanul valaki?”. E szenvedélyes kitérésre K. I.-né, 1892, Felsőlác, (Szlovákia) szavai visszhangként hatnak: „En is mindig! Mindig. Most is mindig! Azóta nem is felejttem soha. Egy szót se belüle. Mindig. Még ha lefekszek angyalom oszt véletlenül el akarok szunyókálni, felülök s elmondom, akkor is az imádságot... El nem bírom felejteni!” (P. J.-né, 1900, Berzence, Somogy m. már a lényegre érez rá imáiról-imádkozásairól szólván: „Mert szeretem a jó Istent. És a lelkem üdvét keresem. Adja a lelkünk üdvére minden imádságunkat.” Nem tekinthető véletlennek, hogy ez üdvösség elnyerését szolgáló, az Úrjézus imádsága, Jézus imája stb. elnevezésű s a szenvedéstörténetet megjelenítő szövegeknek, „pénteki imádság”, „hasznos imádság”, stb. a nevük sok helyen még ma is. Nem lehet véletlen a „Mindörökké! Mindörökké!” indulata, sem M. I.-né Medina, Tolna m. ilyen megnyilatkozása: „...t.nnap pucútam a hajmát aztán hajma mellett imádkoztam. Mondom: Istenem! Mára ha valaki meghallaná azt mondaná bold az ember (gyereke)”, vagy K. L.-né, 1901, Rezi, Zala m., aki „estenként meg regge’ is (imádkozza) mikor eszembe (jut). Gyűttömbe, mentembe is szoktam mindig, meg a gyerekeimet is megtanítottam rá.” A „gyűttömbe mentembe is szoktam mindig” — imamondás hordozója lehetne P. J.-né, 1901, Heresznye, Somogy m. következő vallomásával: „Olyan nincsen több, mint az Úrjézus Krisztus. Se földön, se sehol olyan nagyot nem tudnák imádni, mint az Úrjézust a Szűz Máriával együtt!”.

A jelen népi imádsághagyomány-gyakorlat mögött mutatkozó tudattartalmaknak, gondolkodásmódnak fent említett közösségi előzményei így tűnnek föl a múltból a tételes vallás fölfogását tükröző írásos emlékekből: (a kódex-szöveg idézeteiket mai olvasattal, de eredeti tördelésben adom, vagyis nem a népi gyakorlat alapján rekonstruálható gondolatnyomatékos bontásban). „Minemű haszon következik az ártatlan báránynak haláláról emberi nemzetnek.” (Weszprémi kódex, XVI. sz. első negyede. Nyelvemléktár II. 2. o.)

„Ez imádságot szerzette Szent Ágoston doktor, Úr Istennek irgalmasságáról kegyelmességéről biztatván ha ki olvasni akarja hamar malasztot nyer, irgalmat lel és bocsánatot érdemel Úr Istentől.” (Thewrewk kódex, 1531. Nyelvemléktár II. 301. o.)

„Valaki töredelmességgel meg gyónván ez imádságot asszonyunk Máriának tisztességére ő képe előtt térdön olvasandja kéntről büntől való oldozatot veszen.” (Winkler kódex, 1506. Nyelveléktár II. 204. o.)

„Valamely ember halálának idején meg olvasandja, avagy meg olvastatja tehát kétség nélkül mennyországba megyen.” (Peer kódex, 1526. Nyelveléktár II. 85. o.)

„Ez imádságot szerzette Szent Ágoston doktor, hogy valaki ötöt meg olvasandja avagy írva hordozandja, avagy olvasva hallgatandja, annak ellenség nem árthat sem vízen, sem tűzbe, és semminemű gonoszság rajta nem fog Istennek akarata miatt.” (Gömöry kódex, 1516. Nyelveléktár XI. 340. o.)

„Úrnak nevébe kezdetik asszonyunk Szűz Máriának tizennyolc keserűségéről való ájtatos imádság. És ha valaki ez imádságot három nap meg olvasandja asszonyunk Szűz Máriának képe előtt, akár mi nagy ügye és bánata avagy keserűsége leend, mindenből meg szabadul az Szűz Máriának segedeléből.” (Thewrewk kódex, 1531. Nyelveléktár II. 301. o.)

A krisztusi szenvedés sorjázatása, átélése, ahogy említettük, eleve kegyelmek, kegyes hasznok biztosítója. Írásbeliség, szóbeliség egyformán közvetíti. A kettő kapcsolatára, egymást kiegészítő szerepére különösen érez rá H. V. 1920. Patak, Nógrád m.: „Bizony sok régi imádság van itt e'rejtve... Azér van e'rejtve, mer hogy a mai korszak ezt nem veszi figyelembe. Modern a világ és modernül viselkednek. Az öregek egyszerűbbek vótak. Ez épp olyan elrejtés, mint valamikor a kódex vagy mit tudom én, amit má nem is sokan használnak. De most má az imádság modern s nem is akarnak imádkozni annyira a fiatalok mint mi valamikor, vagy az apáink, vagy az anyáink, vagy a nagymamáink, a nagyapáink.” Ha H. V. még folytatná a nemzedéki fölörölást, eljutna „valamikor a kódex”-idejéig s mondanivalóját, mely ősei mondanivalója is volt, akik mondták, élték, tudták milyen értéke van „az mi nemes üdvöztőnk Jézus Krisztus kínjáról való igyekezet avagy gondolat”-nak (Érsekújvári kódex, 1530—31. Nyelveléktár IX. 25. o.) s ugyanonnet: „Higye hogy nem üdvözülhet hanem csak az kegyelmes Krisztus Jézusnak szent halálának érdeme miatt,” (237—38. o.) állítanak, de a hasonlóknak is: „Továbbá vallást teszek hogy én azt hiszem, hogy az én Uram Isten nekem irgalmas leszen és minden bűneimet megbocsájtja: de nem az én érdememért hanem az ő drágalatos szent vére hullása érdemeiért.” (Gyöngyösi kódex, XVI. sz. eleje. Nyelveléktár II. 257. o.)

„Ó édességes Uram Jézus Krisztus kérlek tégedet az te verős vérödnek érdemeért, fogságodnak és az te gyötrelmidnek érdemeért és az te köteleidnek miatta engedjed, hogy minden bűneimnek és vétkeimnek köteléből te nagy irgalmasságodért engem meg oldj...” (Érsekújvári kódex, 1530—31. Nyelveléktár IX. 31. o.)

„Ezenképpen aki a szenvedő Krisztussal szenved és ő halálán szeretetből és ájtatosságból sír, jegye, hogy a Krisztusnak szeretője az — mert soha nem volt ez világon olyan nagy kín melyet a Krisztus szenvedte olyan keserűség, melyet a Szűz Mária látta az ő fiának halálán.” (Weszprémi kódex, XVI. sz. első negyede. Nyelveléktár II. 2. o.)

És egy villanat a mába, olvasván: „aki a szenvedő Krisztussal szenved”:

— „Írva van a testamentumos könyvben mer itten mindig olvasom, hogy nincs a jó Istennek jobb meg kedvesebb a világon, mint az mikor az Úrjézus szenvedéseire gondol és arra, hogy a szívébe veszi azt a nagy — az Úrjézus nagy szenvedését és én nagyon sokszor arra (gondolok) és nagyon sokat sírok is érte. Én nagyon sokat sírok ám azért. (Mindezt sírva mondja.) Az Úrjézus — mikor én elolvasom és nézem mindég, én nagyon sokat sírok érte az Úrjézusért hogy annyit szenvedett és én azt hiszem, hogy azér is nem fog talán elhagyni engem.” (R. J.-né 1911. Gálosfa, Somogy m.)

Majd minden esetben megtalálható az írásos előzmény, amely a népi imádságmondáshoz kötődő valamely tudati elem múltbéli alapja is lehet: „Valaki ez igéket híven meg tartandja, térdepelvén szeretvén mindennap meg mondja Harminc napnak előttén halálát meg tudja, Urunk Jézus szent anyját higye hogy meg látja amen.” (Peer kódex, 1526. Nyelveléktár, II. 80. o.)

„...és ha valami lehető kérend, megnyeri, és halálának előtte harmad napon elötte az Szűz Mária neki meg jelenik” olvashatunk egy még feszesebb megfogalmazást az 1512—13-as Nagyszombati kódexben. (Nyelveléktár III. 126. o.)

A néphagyományban mindez ma így visszhangzik: M. J.-né, 1900. Csinger-völgy, Veszprém m. elmondja, hogy sógornőjével „...mink együtt szoktunk imádkozni és mikor meghalt három nappal előbb megtudta, hogy ő meg fog halni és p é n t e k e n h a l m e g (úgy is lett).

S. M. 1908. Nagykanizsa, szerint aki böjtöli a 12 pénteket és elmondja a Hét mennyei zár imát, „az megálmodja előtte 12 nappal, de csak 3 nappal előbb szabad neki megmondani, hogy a halála bekövetkezik”. Az Arany Miatyánk imával pedig: „holta után mindjárt a mennyországba megyen — ez a Szűzanyának a jóslata — és lelke Isten előtt fénysugarában napról napra növekedni fog.”

Erősen élt-él e hit még ma is az öregek között. Erről szóltam már a kötetben, és nem akarom megismételni az elmondottakat. Itt most csak arra mutatok röviden rá, hogy a középkori egyház fent idézett állásfoglalását imádságainak különös „hasznát” miképpen véleményezték öregeink egyházának képviselői jobbára racionális indokok alapján.

T. F.-né Sopronbánfalva, 1899. (Békés m.-ben született) „...mikor gyovont (az édesapja) oszt akkor azt mondta a pap neki, hogy hát hagyjon föl vele, mer ha véletlenül csakugyan megjelenik neki, hogy meghal, akkor kéccségbe esik, akkor oda van az egész... 12 pénteken kenyéren vizen böjtölni... leimádkozni... annak halála előtt 12 nappal előbb megtuggya...”

U. I. 1879. Balástya, Csongrád m. „...Vótak istóriások, úgy árúták és némely asszonyok azt folytatták ...arru'vót, hogy ű maj megtuggya a halálának előtte 12 nappal, hogy miko' fog történni... Nagyon ipar — asszon vót, mer szép gazdaság, mög sokat szörzöttek, nagy család vót... osztán a Hét mőnyei zárra' möghalt... oszt a papok, hogy akkor is vót gyónás — ahon a beteghő' kivitték, gyóntatni, látták, észre lőhetett venni, hogy nagyon sok meghibádozott. Az eszibe. Emiatt. A papok osztán ahun csak tudtak, vagy hallottak rúla, ez istóriákat összeszōdték. Hogy adják ide, maj mögnézik, eltōtték...”

B. V.-né 1900. Alsóbođok, (Szlovákia). „...Hát aratásba, aratás alatt (böjtölték az emberek a 12 pénteket a Hét mennyei zárral) annyit hallottam a mamától, hogy a pap elvette tőle, hogy ezt ijjen munkásembernek nem szabad végezni, hogy ezt csak végezhetik a kolostorba vagy valahun, ahun hát gyenge munkát végeznek, ijjen erős munkásnak nem szabad... 24 óráig nem evett...”

Ahogy fentebb láttuk már, sokan nem törődtek azzal mit tilt el papjuk, csak végezték titokban s végzik ma is kevésbé titokban, különbözőképpen és „használják” egész nyíltan: G. M.-né 1930. Medina, Tolna m. a nagyon kedvelt s hathatós Mária álom-imáról ezt tudatja velem: „Háromszor köllene elmondani, aki azt magánál hordja a Jézus Krisztus mindig vele és mindenféle ízébü' bajbu' megvédi. (Az uram is) a jogosítványában tartja, avval együtt hordja mindég és idáig má' 9 éve, hogy vezeti a gépet, de még idáig nem volt hála Istennek baja semmi!... Apám is mikor katona vót egész végig hordta pedig 4 évig interná(l)va vót internálótáborba és hála Istennek hazagyűtt egészségesen... Szülő asszony könnyebben szűli meg a gyereket, kis gyerek feje alá is tesz. Sőt még van aki most is az ágyba tartja a feje alatt... van aki magával hordja van aki mellibe teszi abba is hordja. Az imát: Este szokjuk úgy magába — itt nem szokják a templomba elmondani.”

R. E.-né 1922. ugyancsak Medinán így egészíti ki a Mária álom-imádság hasznát, „...a fiamnak a feje alá tettem, mer nálunk úgy szokás, ez előtt is vót, kisbabának a feje alá tették, mikor még picike... mindnyájan azt tartottuk, a háznál az megvan, minden háznál szokott lenni, hogy ezt, még rá is írja a szűlés előtt mikor vajúdik az asszony hogy milyen imádság van benne, könnyebb legyen a szűlés, vagy- valamikor ezt tartották, szoktunk a gyerek feje alá tenni, valamikor azt szokták mondani kis babát nem jó egyedül hagyni legalább hat hétig, ha kimegyünk valahová, vagy mit tudom én, hogy az legyen a feje alatt.” Akár titokban, akár nyíltan végezték, végzik, életükhöz tartozónak tekintik és ragaszkodnak hozzá: B. F. 1944. Kányaváron, Zala m. ezt szinte dacosan vallja meg: „Nem hogy eszembe jut, én ezt minden este — miért nem? Hát én belőlem ezt nem veri ki még a magas minisztérium se, soha! Szuverén jogom van ehhez!” „...Hát én csak azzal (régimákkal) én amit megtanultam, megismertem. beleszűlettem és amibe beleteremtettek én csak azt mondom még.” Nem mindenki gondolkodott és élte hitét ily módon. Pél-

dául B. J.-né 1894. Felsőtárkány, Heves m. számára csak egy lehetséges út nyílt: „Amit az egyház tanít, azt fogadom, aztat tanítom, aztat hirdetem, de másokat nem. Volt egy halmaz könyvem, s mivel nem vót rajta az egyház jóváhagyása „mars mind a tűzbe”... mer én az egyház ellen nem akarok vétkezni, és az anyaszentegyházat szeretem, mint Krisztus anyaszentegyházat, annak tagja vagyok, amit a fölséges Uristennek nem tudok soha meghálálni a földön...”

Volt olyan öreg, akinél nem a papi tiltás játszott közre, hanem saját véleménye: „...Haj, asszonkám, én ijjen csibeimádságot nem tudok... azt mondják hogy csibeimádság... szóval mindenféle imádságot nem tud az ember. Azért (csibeimádság), mer hogy ez sok apruságbul áll. HÚÚÚ! Azt valamikor még az öregasszonyok, nagyon régi öregasszonyok...” (mondták) (S. E.-né 1908. Nagycétény, Szlovákia).

Másiknál meg az anya lekicsinylése: „...Mer az csak úgy vót esszeszedve az az imádság... esszeragasztva. (Hallottam) Ljánkéktől, valamikor jártunk fosztani tollat, este. Hát én ezt nem imádkoztam, de ők imádkozták, hát én azért kíváncsiskodtam, hogy mi is az? Édesanyámnak mondtam, hogy miért nem tanít?” „Hát mi az? Imádság?” — „Hogy az nem imádság, csak oljan beszid.” (F. L.-né 1911. Béd, Szlovákia.)

E múlt-jelen váltások, laikus-egyházi szemléletek, belső tartalmak tükröződései után most nézzük meg, miképpen látja és értelmezi imazáradékaink egész „teologice lehetetlen” kérdését egy modern teológus, aki nem lepődik meg, ha népünk „hathatós”, „hasznos” imádságaival kapcsolatban ilyesmiket is hall:

„Halottná' halála óráján olyan hathatós egy ima, csak bár hoztam vóna el, azt írja, hogy kinek a halála óráján elimádkozzák a világnak összes bűneit elkövette vóna is, de megszabadul minden gonosztól és egyenest a mennyországba megy. Hát az én uram is igen jó káromkodós ember vót. Hát csak úgy szórta menekülés úta, azúta igen káromkodott, hát én azt hittem ha — mondom — e(l) nem kárhozik valaki, akkor ez ez; akkor ezt elimádkoztam; mingyá' észhő' kaptam, mikor láttam, hogy rosszul van. Letérde(l)tem s elimádkoztam (ezt), meg a három Miatyánkot. Minden ima előtt három Miatyánkot. S harmadnapra énnekem az megjelent. (Ki?) A Férjem! Hathatós imájának köszönhető, hogy ura a mennyországba került rettenetes nagy bűnei ellenére is. Mert az: „Hathatós vót!! Meg meg is bocsájtottak neki. Meg!” Elmondja, hogy mindez nem ál-mában történt, hajnali csongetésre ment ki ajtót nyitni, amikor is ura jelent meg az ajtónyílásban kissé sápadtan, világos ruhába öltözve és 33 évesen. Elmondja azt is, miért tudja mindezt olyan biztosan, s részletesen leírja miképpen jelent meg és mit beszélt neki túlvilági életéről miképp s miért néz ki olyan fiatalnak, holott 73 éves volt, mikor meghalt. „Há akkor valaminek lenni köll. Ez nem bolondság mer ez ez — van megjelenés. Van, meg Isten is van, ami eztet így rendeli”, állítja határozottan. K. Gy.-né 1902. Nagyatádról, akivel búcsún — Búcsúszentlászlón — találkoztam és beszéltem. Különbben imája Máriához szóló könyörgés, aki ahogy a fentiekből kiderül, nemcsak a „tisztító tűzben szenvedő lelkek kegyes szószólója, bűnbánók menedéke, kesergő özvegyek és minden szomorúak vigasztalója, árváknak édesanyja, betegek gyógyítója”, hanem az ilyen „igen jó káromkodós ember”-nek, bűnösnek is lehet oltalma és a pokoltól megszabadítója.

A közelmúltban hosszabb kutatóúton Olaszországban voltam. Az archaikus népi imádságok „új” népköltészeti hagyománya gyakorta volt téma. Értékelések, elemzések, viták követték egymást. Szót váltottam a különböző szaktudományok képviselőivel, köztük teológusokkal is. Érthetően kerültek előtérbe nevezett záradékformulák s mondanivalóik, s a mögöttes, ahogy láttuk részint a történeti vallásosságban gyökerező szemlélet s az ezen záradékokkal (szemlélettel) kapcsolatos egyházi állásfoglalás. Ez egyházi állásfoglalás ellentmondásos: a még öregeink emlékezőtehetségével követhető múltban dogmatikai érvek folytán támadó volt. A jelenben az egyházi vezetők és az egyházi sajtó megnyilatkozásaiból következtethetően segítő-mentő szándékú. Mindamellett sok esetben tapasztaltam mind az adatközlő hívek, mind az egyháziak részéről bizonytalanságot, nyugtalanságot. Jóllehet e szövegek további funkciójuk során semmi hivatalos egyházi pecsétet, „imprimatúrságot” nem várnak — nem is várhatnak — célszerű-

nek tűnik folklorisztikus szerepkörükben is, csöndes létük folyamán dogmatikai abszurditásaik fölülvizsgálata és tudati szövevényük kigubancolása. Elsősorban ez azért tűnik célszerűnek, mert e hagyományban a népi jámborságnak nem hirtelenében fölbukkanó jelenségéről, lelki és agyi mozgatóinak váratlanul egy ritmusra történő menetéről van szó. Szó van a történeti vallásosságban gyökerező, egyházi háttérű örökségről, melyben a végzett gyakorlatot megfelelő eszmeiség alapozza. S ez örökség tény. Még akkor is tény, ha e, netán a századok folyamán csöndben és védekező reflexek eredményeként, hírverés nélkül folytatott népi áhitat egyes „háztáji” igényeit dogmatikailag megkérdőjelezhető szövegekkel elégitették ki a fölmenők módjára gondolkodók, érzők, cselekvők. E sok esetben jogosan megkérdőjelezett szövegek, szövegrészek, így a záradékok, föltehetően a népi tudatban végbemenő fogalmi kavargások következményei. E fogalmi kavargások (elégtétel-búcsú-megbánás-fölldozás-bűnbocsájtás körben) fogalmazásbeli zavarokat, ebből eredően teológiailag valóban nehezen elfogadható szemléletet és gyakorlatot idéztek elő. E kavargások oka talán a tételes vallás és a népi vallásosság különbözőségében van, a kettő szerkezeti és rendszerbeli eltéréseiben, ellentmondásaiban.

Rómában működik R. Manselli professzor, a Középkori Kutató Intézet igazgatója, neves történész, a történeti és népi vallásosság kiváló szakértője. Kutatásai, melyek a kortársi eredményeket is sumázzák, számos kérdés megvilágításánál segítségemre voltak. Különösen az ilyen összegező megállapításai a tételes és a népi vallásosság közötti lényegi eltérés megfogalmazása: A tételes vallás — mondja — fogalmi rendszerbe szervezi mindazt, amit az „Ige” a kinyilatkoztatáson keresztül közölt. A népi vallásosságban mindez nem fogalmi valóságok adta rendszerben jelenik meg, hanem felső tekintély által hitelesített igazságyüttesben, melyet a nép egyéni módon, szubjektíve értelmez. Teszi ezt olyan mértékben, amilyen mértékben ezen igazságok alkalmasak az élet támasztotta követelmények, igények kielégítésére. Ezek az igazságok — folytatódik a gondolat — beépülnek a megelőző korok szellemi, vallási fejlődése létrehozta gondolati formák közé. Ezért bonyolult történeti — szellemi képződmény a népi vallásosság, melyben számolni kell a mindenkori megelőző hagyományok folyamatos-örökös jelenlétével, melyek akkor is föllelhetők benne, ha az idők során módosultak, alakultak, hogy adott élethelyzetekhez, belső szükségletekhez alkalmazkodva alkalmazva éljenek és így továbbélhessenek.

Az említett szerkezeti-rendszerbeli különbözőségekből eredően a népi vallásosságban az érzelmi, az emotív és a célirányos „hasznos” elemek kerülnek előtérbe a tételes vallás — vallásosságban elsődleges szerepet játszó logikai elemekkel szemben.

A fenti sorok szabadon összegezik R. Manselli fölfogását, melyet munkáiban, de főleg a *La religion populaire au moyen âge* (Paris, 1975.) című nagy tanulmánya első fejezetében (11—41. o.) hangsúlyosan a 17. oldalon fejt ki.

Ezen alaptételek ismeretében — részletes kifejtésükre itt nincs mód — népünk vallásos cselekményei és gyakorlata a mögöttes tudat- és képzetvilág új megvilágítást nyerhet, és ennek megfelelő értelmezést is kaphat.

Nemrégem egy könyvet kaptam Rómából. A Gregorián Egyetem jeles tanára, egyik irodalomtörténész professzorom, Alszegey Zsolt fia, Alszegey Zoltán S. J. küldötte el levél kíséretében. A gyónásról írt könyve (A gyónás, Teológiai Kiskönyvtár, Róma, 1978.) hatodik fejezetében Alszegey Zoltán szól a búcsúról. E fejezetre külön föl hívja figyelmemet s talán mindnyájunkét, akiket e téma, illetve az imádságzáradékok kérdése foglalkoztat. E kérdést kiegészítő és számunkra nagyon fontos gondolatait kísérő levelében fogalmazta meg. Legegy-szerűbbnek tartom, ha levelének idevágó sorait — hozzájárulásával — idézem: „...a búcsúról írt fejezet talán megérteti, miért nem nagyon botránkozom azokon a kifejezéseken, amelyek szerint „valaki ezeket minden nap háromszor meg számlálhatja, se pokolra, se purgatoriumra nem vittetem, az örök dicsőségre vittetem”. A hasonló középkori kifejezések nem azt akarják mondani, hogy aki bizonyos jócselekedetet tesz, üdvözül, akárhogyan is él, hanem hogy ha valaki bizonyos módon jár el, remélni lehet, hogy megkapja az Istentől a kegyelmet, hogy megtegyen mindent, ami az üdvösségnek az evilági csirája. Például ha valaki naponta háromszor szívből elmond egy vallásos szöveget, re-

mélni lehet, hogy részint magának az imádságos gondolatoknak, helyesebben képzeteknek a hatására, részint azért, mert az Isten nem hagyja el azt, aki állhatatosan keresi őt, egyre jobban elfordul a vétéktől, egyre jobban követi Krisztust és szent anyját, egyre szívesebben használja az egyház szolgálatát is. Alapjában helyesen lehet értelmezni azt az ígéretet is, hogy az imádkozó „megbocsátódtatik hét halálos vétkeitül”. Természetesen nem lehet egy vétket megbocsátani a többi nélkül; nem is a vétkeket bocsátja meg az Isten, hanem a vétkes embernek kegyelmez meg, azt vezetí örök életre. De minden vétek gyarapítja azt a pszichológiai védőburkot, amivel az önmagának élő ember gátolja a megértésre vezető kegyelem erejét. A hetes számot se számtani fogalomként tekintette a középkori ember, a hetes szám bizonyos teljességet, szerves egészt, struktúrát jelent. A „megbocsátás” ott kezdődik, mikor az ember elkezd érezni az Isten hívó szavának hatása alatt az undort a tulajdon életétől és ott fejeződik be, ahol valaki egészen jóvá tette a bűnét. Bizton remélem, hogy mikor valaki állhatatosan és szívből elmond egy-egy ilyen szép, a mentalitásának megfelelő szöveget, lassanként egyre jobban gyengül a rosszban lehorgonyzó biztossága, egyre jobban elnyeri a megbocsátást. A végén majd csak meg is gyógyul, ha alkalma lesz rá... Az öregasszonyoknak a formulái tehát teológiai szempontból helyesek, bár a lelkipásztor jogosan igyekszik kiküszöbölni őket, mer’ manapság bizton csaknem mindenki rosszul értené őket...”

*

Jó az, hogy ha valami kitisztul. És jó az is, hogy ha ezek a sok száz éven át, mintegy illegálisan élő szövegek végre napvilágra kerülve az egyház értelmezésében is megfelelő helyet kapnak és polgárjogot nyernek, persze nem a liturgiában — ezt nem is igénylik — hanem a tudatban. Ezt viszont igénylik a számtalan értékük miatt okkal teszik. Tehát a megfelelő helyre! S nem a tűzbe, ahová annyi időn át a „papok” rendelték — ha egyáltalán tudomást szereztek róluk — hanem rangos helyre, a tiszta szoba, vagy a szent sarok fészülete alá, ahol még van fészület, és — szent sarok. Oda valók, mert ezen imádságok arról szólnak, aki ezen a fészületen meghalt. Erről az „érdem”-es halálról szólnak s ezért szerette őket a nép, s szerették az ősök, lévén „a legszébb imádság, mer benne van a Krisztus Urunk szenvedési, meg a Mária kerservi” (F. J.-né 1905. Sirok, Heves m.). De „...szereti a Jézus Krisztus és a Szűz Mária is, ha rulla emlékezünk” (O. M.-né 1902. Attala, Somogy m.). S mindenki szereti, ha megvan a belső nyugalma ereje, még ha abszurdnak tekintett imái révén van is meg olyan mértékben, mint A. J.-nének 1901. Andocson, Somogy megyében: „Velem van az Isten mindenhu s engem a sátán nem kísértethet meg! Nem létezik! Akivel az Isten vele van, az boldog!” Főleg az, ha maga a Boldogasszony is ott áll a védelmi vonalban, ahogy erről K. M.-né (1909. Felsőszentiván, Bács-Kiskun m.) *Föld szülte pálmáját* kezdetű imája is — többek között — tanúskodik:

„...Ti(l)tlak tülem gonosz lélek
Ezer jászo(l) vesszöve(l)
Szűz leán övive(l)
Boldogasszony te(j)ive(l)
Szen(t) Benedek szárnyáva(l)
Atyaisten, Fiúisten,
Aki enné(l) a három isteni személné(l) erősebb és hatalmasabb
Az árthasson nekem...”

S boldog S. N.-né is 1923. Öreglakon, Somogy megyében, miközben különös igéivel „nyugszik meg”: „...Kerüjj kereszt, én megnyugszom Mária ölebe’, Boldogasszon tejébe’...”

Mária és — Boldogasszony.

Ma már egy személy. De valamikor? Ki tudja? Mit is mondott R. Manselli professzor? ...És mit Pais Dezső a boldog szó eredeti jelentéstartalmáról? (ld. Pais Dezső: A magyar ősvallás nyelvi emlékeiből. Budapest, 1975. 266—270. o.).

Az ismeretlen Tao

A Tao a kínai gondolkodás „per se evidens”-e. Magától értetődő abban az értelemben, hogy soha senki nem igyekezett meghatározni. Senki sem próbálta „bizonyítani” vagy „megvédelmezni” a Taót. Kínában a legelterjedtebb filozófiák és vallások eleve feltételezik a Taót; hivatkoznak rá, anélkül, hogy különösebben törekednének megmagyarázni vagy meghatározni.

Tulajdonképpen szükségtelennek látszik elemző részletességgel vizsgálni a Taót. A Tao mindenütt jelenvaló, mindent átható — a Csuang-ce-ben szereplő „Nagy Betöltő” (ta-t’ung) — „mindeneknek Útja, minden törvény megtestesülése, minden lény kezdete és vége.” A Taótól lesznek a dolgok olyanok, amilyenek. Wing-tsit Csan szerint ez a legfontosabb megállapítás a Taóról Han Fei-ce műveiben. Ilyenformán a Tao „nem szétválaszthatatlan continuum, amiben minden különbség eltűnik; ellenkezőleg, éppen a Tao az oka annak, hogy a dolgok egyé-
niek és meghatározottak.” Ha pedig ez így van, akkor az intellektuális vagy fogalmi úton való megközelítés kísérlete csak félremagyarázáshoz vezetne.

A Tao a legbenső hely, mindennek „rejteke” (ao), de önmaga láthatatlan, meghatározhatatlan, nem érzékelhető. Nincs íze és nincs alakja. Nem lehet azzal a módszerrel közelíteni hozzá, amellyel különbséget teszünk nappal és éjszaka között. „Keressük és nem látjuk az alakját, figyelünk rá és nem halljuk a hangját. Az emberek csak félremagyarázzák a Taót, amikor megpróbálnak beszélgetni róla... A Tao nem hallható; ami hallható, az nem a Tao. A Taót nem lehet látni; ami látható, az nem a Tao. A Taót nem lehet szavakban kifejezni; ami szavakban kifejezhető, az nem a Tao... A Tao megnevezhetetlen.”

A Tao jelen van a legnagyobb dolgokban éppúgy, mint a legkisebbekben. A Tao látható „fent és lent”, a szárnyaló héjában fent és a halakban lent. Megtalálható egyszerű elemeiben, a hétköznapi emberek kapcsolatában, de beragyogja az eget és a földet is. A Tao a „Nagy Tao” (Lao-ce), de ugyanakkor ott rejtőzik a sántában, a bénában és a nyomorékban. Jelen van még a halálban is.

Bár a Taót mindenütt jelenvalónak mondják, még sincs sehol. Nem lehet kizárólagosan semmi kézzelfoghatóhoz kötni. Lao-ce „megfoghatatlannak és határozatlannak” írja le. „Megragadod és mégis üres marad a kezed! Szemben állsz vele és mégsem látod az arcát! A nyomában lépkedsz és nem látod a hátát!” Még ha véletlenül rápillanthatsz is, „a színe nem fényes, a fonákja nem sötét” (Tao-te-king, 14). „Üres, elmosódott, homályos” (Tao-te-king, 21); úgy tűnik, „nincs hozzáfoghatóan különös a földön” (Tao-te-king, 67); hangtalan, formátlan, és mégis tökéletes a maga nemében (Tao-te-king, 25); látszólag egyáltalán nem is létezik, „ha pedig mégis, az nem érzékelhető, éppúgy, mintha nem létezne” (Csuang-ce).

Ez a magyarázata annak, hogy „sem beszéddel, sem hallgatással nem tudjuk a vele kapcsolatos gondolatainkat kifejezni.” Maga a „Tao” szó is csak metafora, „melyet a leíráshoz használunk” (Csuang-ce, XXV, 11), a Taóról nem lehet beszélni, a Taót nem lehet megnevezni. Ha lehetne, az már nem a Tao lenne többé (Tao-te-king, 1). Lao-ce is elismeri, hogy még maga a „Tao” szó sem más, mint hézagpótló, amellyel „jobb elnevezés hiányában” be kell érünk (Tao-te-king, 25).

A Tao a „kezdete”, az „ajtaja” mindannak, ami titokzatos és csodálatos (Tao-te-king, 1); minden teremtmény tőle függ (Tao-te-king, 34); tőle származik az élet (Tao-te-king, 51). A Tao az „otthon”, ahová minden teremtmény megtér (Tao-te-king, 16), mindennek a „gyökere” (t’ien-ti-kén) és önmaga gyökere is (Tao-te-king, 6), a világ „kincse” (t’ien-hsia-kuei), „azilum” a bűnösöknek (Tao-te-king, 62). A Tao az eredet, az Anya (ez Lao-ce kedvenc szava), a „Létrehozó”, az „Alkotó”.

A Tao erős, mi több, ellenállhatatlan ereiű, senki és semmi nem állíthatja meg. Az ellenállás egyenlő a pusztulással (Tao-te-king, 30,50). Ugyanakkor a Tao „gyenge”, szelíd, kedves és jótékony mint a víz: „a világ anyja” (Lao-ce, 6,8,61). Egy és oszthatatlan, és „azért van”, hogy felfoghatatlan legyen (Han Fei-ce). Ezért még a szép hasonlatokat, az okos példázatokat és analógiákat is

a legnagyobb óvatossággal kell kezelni, és csak alapos megfontolás után szabad alkalmazni őket. Az biztos, hogy sokat úgysem segítenek. Az esetek többségében csak mind távolabb vezetnek bennünket a Taótól. Minden diák ismeri a Su Tung P'o-i vak emberről szóló parabolát. Élt valaha Su Tung P'o-ban egy ember, aki vakon született. Egyszer a napról kérdezősködött. Valaki elmagyarázta neki, hogy a nap olyan, mint egy réz tálca. A vak ember megütögette a réz tálcat és hallotta a hangját. Később, amikor harangszót hallott, azt gondolta, hogy az a nap hangja. Tovább kérdezősködött. Egy másik kérdezett magyarázatképpen gyertyához hasonlította a napot. A vak ember megtapogatta a gyertyát és biztosra vette, hogy a nap is olyan alakú. Később megfogott egy nagy kulcsot és azt hitte, hogy a napot tartja a kezében. A Taót nehezebb meglátni, mint ebben a parabolában a napot.

Akik ezt nem tudják, pontosan olyanok, mint a vak ember. Néha az esetleges élményeink, tapasztalataink vagy elképzeléseink alapján adunk nevet a dolgoknak. Ilyen hibákat követünk el akkor is, amikor próbáljuk megérteni a Taót.

Helyénvaló az az állítás, hogy a Tao „hozza létre” a Világegyetemet, feltéve, ha a „létrehozni” szót nem hangsúlyozzuk túlságosan, és főleg nem a dolgok természetes spontaneitásának a rovására (ami végső soron megint csak a Taóra vezethető vissza). A Tao gyökerei és (létezésének) alapja önmagában vannak. „Az ég és a föld megszületése előtt létezett már a Tao. Létrehozta az eget. Létrehozta a földet. Megvolt már a ‚Tai-ki’ előtt, mégsem állíthatjuk róla, hogy magas. Létezett minden úrök előtt, mégsem állíthatjuk róla, hogy mély. Létrejött megelőzte az eget és a földet, mégsem létezik hosszú ideje. Korábban megvolt már, mint a legelső ókor, mégsem állíthatjuk róla, hogy öreg.”

A hétköznapi ember, aki szembetalálkozik a Taóval, ingadozik az odafordulás, és az elfordulás, vagyis a hit és a hitetlenség között. A közönséges emberek harsányan kacagnak rajta, de ha ez nem így lenne, akkor a Tao nem is lenne az, ami (Tao-te-king, 41)!

A taoista vagy a Zenben járatos filozófusok nagy élvezetet lelnék a legfurcsább szavakban és beszédfordulatokban, különös, vad és misztikus kifejezéseket használnak, amelyeknek nem lehet egyértelmű jelentést tulajdonítani. Rejtélyes feltételeket szabnak, amelyeknek teljesítése a Tao megértésének egyetlen lehetséges módja. Azt mondják, „ne gondolkodjunk és hagyjuk a buzgó elmélkedést... ne legyünk sehol és ne csináljunk semmit... ne induljunk sehonnan és ne kövessünk semmilyen ösvényt.” Ugyanakkor mások (a Tao-kereső jellemétől és társadalmi környezetétől függően) inkább költői képekben magyarázzák a kifejezhetetlen Taót. E költői leírások legismertebbike a vadludakról szóló gyönyörű hasonlat. A vadludak tükörképe megjelenik a vízen anélkül, hogy a madarak észrevennék vagy akarnák ezt. És ugyanakkor szépségük a legtökéletesebben verődik vissza, bár a tó egyáltalán nincs tudatában, hogy visszatükrözi a vadludakat. „Ilyen spontán visszatükrözés a Tao alkotó folyamata is. De maga a Tao mindig láthatatlan és felfoghatatlan marad.”

A Taót nem tudjuk intellektuálisán vagy fogalmi úton megragadni. A túl sok töprengés vagy a hosszadalmas magyarázatok közönyt, sőt zűrzavart idézhetnek elő az elménkben. Gyermeki ártatlanságra, az egyszerű emberek őszinteségére van szükségünk: vissza kell térnünk az „eredendő egyszerűséghez”, ha a Taónak egyetlen „cseppjét” is magunknak akarjuk.

A Tao szükséges az élethez éppúgy, mint a halálhoz (Lásd a Csuang-ce-ben található tanulságos példákat: VI, 10; XVIII, 2; XXXII, 14.). A Tao nélkül semmit sem tudhatunk; de ugyanakkor ahhoz is a Taóra van szükség, hogy el-
felejtjük a dolgokat és önmagunkat, sőt még magát a Taót is. A túl erős bizonyosság éppoly ártalmas lehet, mint a tudatlanság vagy a közöny. (Az a próféta, aki túl biztos a maga Istenében, gyanakvóvá válik.)

A Tao csak, vagy legalábbis főleg belső tapasztalás útján „nyerhető el”: vissza kell térnünk az eredeti természetünkhöz, meg kell találnunk létezésünk belső „gvökerét” (Lao-ce); a Nagy Egységhez és Harmóniához visszatérve meg kell találni „elveszett szívünket”. Nem volna nehéz „hasonlóságokat” találni egyfelől a Zen-élmény és a Tao tapasztalati úton való „megismerése”, másfelől a keresztény misztikusok rokon módszerei között. Tagadhatatlan hasonlóság például a következő: hasonló emberi lényeknek, akik ugyanazzal a misztériummal találják

szembe magukat, még ha ezt nem látják is mindig világosan, — feltehetőleg hasonló élményeik vannak. De ezeket a „hasonlóságokat” nem szabad túlerőltetni, sem pedig indokolatlan mértékben hangsúlyozni.

Bizonyos fajta egység és lelki azonosulás szükséges a Taoval — ezen az úton lehetett mindig és lehet ma is a leginkább közel kerülni a Tao „egyszerű titkaihoz”. Ha az ember egyszer eléri az „azonosulásnak” ezt az állapotát, könnyen megtörténhet vele, hogy elbizonytalanodik saját személyét illetően. Éppúgy, mint az az ember, aki álmában lepkének képzelte magát. És amikor felébredt, nem tudta, vajon csak álmolta-e, hogy pillangó, vagy pedig ember volta csupán egy pillangó álma. Csak olyan valaki taníthat bennünket a Tao rejtélyeire, akinek már volt része hasonló élményben. De az ilyen ember talán inkább hallgat és egy szót sem szól.

Ha így áll a helyzet, vajon ki eléggé alkalmas arra, hogy a Tao-ról írjon? Ki „ismeri” a Tao-t igazán? Wittgenstein egyszer azt írta: az ember ne beszéljen olyan dolgokról, amiket nem ismer. Igaz. De azt hiszem, ugyanilyen jogosan állíthatjuk: pontosan azok a dolgok vagy Dolog érdemesebb arra, hogy beszéljünk róluk, amelyeket nem ismerünk, mint például a Tao.

És ez a „nagyon titokzatos Tao” kizárólag önmagával magyarázható. A következő oldalakon megkíséreljük bemutatni a kifejezhetetlen Tao-t, de nem azt idézzük, hogy az emberek miként vélekednek róla, még ha nagy gondolkodókról van is szó, hanem engedjük magát a Tao-t szólni, hagyjuk, hogy így nyilatkozzon meg azokon az embereken keresztül, akiket „átjár” az őket ösztönző, oltalmazó, soha nem álmított szépségekhez vezető, nekik békét és megváltást hozó Tao.

AZ IHLET REJTETT FORRÁSA. A görögök a művészeik és költők műveit az istenektől kapott ihletnek tulajdonították, és ezt az ihletet „isteninek” nevezték. A japánok a szívben keresik a költészet forrását. A kínaiak a Tao-hoz fordulnak ihletért.

Egyszer egy japán apáca rajzleckéket vett egy öreg mestertől. Nagyon szeretett gyümölcsöket és virágokat festeni. Egy napon a mester gondosan megnézte a rajzait, majd így szólott hozzá: „Tudod, nővérem, az olyan képeket, mint a tieid, én egyszerűen a papírkosárba dobom. Neked, aki köztudottan Istennek szentelted az életedet, úgy kellene rajzolnod, mintha szakadatlanul Istent látnád magad előtt. A te képeiden még nem látszik, hogy az, aki ezeket a gyümölcsöket és virágokat festette, munkája közben egyetlen pillanatra sem fordította el tekintetét Istenről. Próbáld csak meg újra.”

Az embernek le kell hatolni a létezés legmélyéig, vagyis a Tao-ig. A pusztá kézügyességéből vagy ecsetkezelési technikából, a kínos pontossággal megfestett bambuszlevelekből például még nem feltétlenül születik mestermű. Sem a tus hűvös ragyogása, sem a megfontolt ésszerűség, sem a virtuóz fuvalajáték nem pótolhatja az ihletet, ami a Tao átéléséből származik. Kellemes dolog „elmerülni a Tao-ban olvasás közben” (mint Mao Ming Csung), de „a műveiben mindenkiné a saját Tao-ja kell hogy megjelenjen.”

A festményben benne kell legyen a „csi yün”, az élet vagy a lélek lehelete; tehát a pusztá technika nem elég. A „csi yün” áthatja a természetet. A festőnek telítődnie kell ezzel az eleven erővel, akkor a megfestett tájkép hatni tud a szemlélő érzékeire. Ez a „csi yün” könnyen összefüggésbe hozható Lao-ce Tao-ájával vagy a konfuciánus iskola „li”-jével.

Yang Piao Cseng (XVI. század) szerint a zene nemcsak a kéz, hanem a szív alkotása is; nem a hangjegyekről válik igazi zenévé, hanem az Úttól, a Tao-tól.

Ahhoz, hogy elérjük ezt a szellemi állapotot, teljes harmóniában kell lennünk az éggel és a földdel, a Természettel. Még ha senki sem hallgatja is a zenénket, akkor is lehet, sőt kell játszani: a hűvös szellőnek, a fénylő holdnak, a sötét fenyőeknek, a köveknek, a hegyi majmoknak, az öreg darvaknak... Mindig úgy kell játszani, mintha a Legfelsőbb Lény színe előtt állnánk. A művész számára legyen a Tao ez a Legfelsőbb Lény (vezető), és akkor el tudja érni a megfelelő hatást.

A zene az élő természet része. Minden kétséget kizáróan vannak kozmikus vonatkozásai. Még a hangszerek anyaga (a fa például) is át van itatva ezzel a titokzatos áramlással, ég és föld tiszta harmóniájával. Ezek az anyagok magukba szívják a nap és a hold jótékony fényét. A környezetükből adódóan ter-

mészetüknél fogva szépek, és így alkalmasak arra, hogy felébresszék a zene szeretetét. Az erdők, a felhők, a madarak és különösen a hegyek és a vizek nem mások, mint a mindenütt jelenvaló Tao különböző megjelenési formái. Ha csak elnézünk a távolba (a hegyekre vagy a folyókra), „a szívünk megtelik érzelmekkel és elfelejtünk hazatérni.”

Kína a tájképfestészetben adta a legjelentősebbet a világ művészetének. E figyelemreméltó teljesítmény mögött a kínai természet-felfogás és természet-élmény húzódik meg. A nyugati (görög) gondolkodásban mindennek mértéke az ember. A kínaiak az okokat és azok nyilvánvaló következményeit a Tízezer Lény összefüggésében látják, és ebbe az ember is beletartozik. Ezért a festészetnek és a zenének is ezt a kozmikus egységet és harmóniát kell kifejeznie. A virágok illatában, a tea aromájában, sőt még a rajzolóhoz használt tus illatában is van valami a rejtélyes „Te”-ből, az erőből, a Tao hatásából. A Világegyetemnek ez a kozmikus harmóniája és következképpen a hozzá fűződő „misztikus kapcsolat” van a kínai művészet esztétikai felfogásának hátterében. Ég és föld lüktet az emberi szívben abban a kifejezhetetlen harmóniában, amelyet csak a teljes spontaneitás pillanataiban érhetünk el. Ezek a pillanatok a leg-szebb emberi alkotóképesség csúcspontjai. E spontaneitástól (a szellem és a szív belső szabadságától) lesznek a nagy mesterek festményei frissek és természetese-
sek, „mintha a szél borzólna a víz felszínén.”

A kínai szellem másik megnyilatkozási formája a kalligráfia. Már magukban a kínai írásjegyekben van valami „szent”. A régi Kínában még az imádságokat is az isteneknek szánt ajándékként foglalták írásba. Nem csoda hát, hogy a nagy festőket legendás képzelet övezi.

A kalligráfiát könnyebb megérteni, ha észre tudjuk venni az állatok testében, a tagjaik felépítésében, a mozdulataikban meglévő ritmust és formát. A kalligráfia — és úgyszintén a tájképfestészet — további hasonlóan fontos ihletforrásai a természetben (a fáknak, a felhőknek, a folyóknak, a hegyeknek, az ásványoknak... stb.) mindig meglévő tekervényesség, hajlatok, kanyarulatok. Aligha találunk a természetben szabályos vagy egyenes vonalakat. A természet „természeténél fogva” változó, szabálytalan, dinamikus. A kínai és a japán festészet és kalligráfia ennek az alapszabálynak klasszikus megnyilatkozásai. Egyszerűen csak „utánozzák” ezt a természetes, dinamikus szépséget, amely mindig benne rejlik a szabálytalanságban. Szükségtelen ismételni, hogy egyáltalán nem a tekervényesség vagy szabálytalanság pusztá ténye az, amit a művészek keresnek. „Minden fa a természetes hajlamának megfelelően nő. A fenyők természetűl fogva lehetnek hajlottak és tekervényesek, de soha nem túl tekervényesek; az első pillanattól kezdve egyenességre törnek. Az erdei fenyők hasonlatosak az erényes ember erkölcséhez, amely olyan, mint a szellő.” Végső fokon nem maga a deformáltság, és nem is egyszerűen a szép formák lényege-
sek itt, hanem az a tény, hogy mindezek a rejtett, de mindenütt jelenvaló Tao lehetséges megnyilatkozásai.

Jó néhány festő és más művész kereste a Taóban az ihlet forrását. Lao-ce-t és Csuang-ce-t olvastak. A művekben célokra, témákra és módszerekre tá-
láltak. Hsi-K'ang, a költő, filozófus, festő és zenész szívesen beszélgetett Lao-ce és Csuang-ce műveiről. Egész biztos nem ő volt az egyetlen kínai művész, aki-
re hatottak ezek az eredeti gondolkodók.

A Zen Buddhizmus hatása szintén figyelemre méltó. Ennek legnagyobb képviselője Fa C's'ang (a Szung-dinasztia uralkodásának végén élt) az ő talányos, nyers és intuitív „spontán stílusával”. Képei rendkívüli kézügyességet és ecsetkezelési technikát (vagyis belső kompozíciót) árulnak el. A határozottság és a bizonytalanság, a feneketlen sötétség és a ragyogó fény elegyítése ennek a spontán művészetnek másik megkülönböztető jegye. Ezekben a jellegzetességekben könnyen felismerhetjük a Tao igazi tulajdonságait: „Ismerd meg a férfiasat — ragaszkodj a nőieshez; Ismerd meg a fenségest — ragaszkodj az egyszerűhöz; Ismerd meg a fehéret — ragaszkodj a feketehez” (Tao-te-king, 28). Mindezek tipikus vonásai sok olyan kínai mesterműnek, amelyeket tudatosan Lao-ce és Csuang-ce Taójának szellemében alkottak.

Nézzünk egy másik példát. A meredek lejtők, a szeszélyes szakadékok, a magas hegycsúcsok, a mély, megközelíthetetlen vízmosások és hegyzorosok a Tao végtelen mélységének és kifejezhetetlen titokzatosságának jelképei. A völ-

gyek, a folyók és rendszerint maga a víz — amint ezt Lao-ce minden tanítványa tudja — a Taónak, minden dolgok „tárházának” végtelen nagylelkűségét és anyai jóságát szimbolizálják. A Tao tehát ugyanazt jelenti a világnak, amit a nagy folyó vagy az óceán a csermelyeknek és a patakoknak (Tao-te-king, 32).

A buddhista hatás alatt álló művészet ünnepélyes komolysága, vagy a konfucianus művész erkölcsi kötelesség- és felelősségérzete éppoly kevésé mondának ellent a Taónak, mint a taoista festő játékos könnyedsége és ötletessége vagy intuitív realizmusa. A nagy mesterek rendkívüli alaposága és biztonsága, és a néha szinte kínos valóság-hűség szintolyan jól beleillik a Tao-képbe, mint az, amikor a tájképeken az apró részletek helyett csak a végképp elengedhetetlen dolgokat találjuk. Mindkét esetben ugyanannak a Taónak a kifejezhetetlen sajátosságairól van szó. Ezek a jelenségek csak szerény megnyilvánulási lehetőségei annak az ihletnek, ami a Taóról való elmélkedés eredménye.

Lehet, hogy túlságosan leegyszerűsítjük a problémát, mégis van valami igazság abban, hogy a kínai művészet (például a kínai festészet) „belülről jövő” művészet, míg a nyugati művészetet nevezhetjük „kívülről jövő” művészetnek.

Lin Yutang vetette fel, hogy a taoizmus a kínai szellem játékos oldalát mutatja meg, a konfucianizmus viszont a benne rejlő szorgalmat fejezi ki. De mind a taoizmus, mind a konfucianizmus a Taotól nyerik a maguk ihletét. Sem a művészeteknek, sem az igazi tudománynak nem szabad semmit kívülről hozzatenni a természethez. Mindössze abban kell segítségünkre lenniük, hogy felismerjük a dolgok igazi természetét és így az önmegvalósítás útját is. Pontosan ez a Tao „művészete”. Segít minden teremtménynek megismerni a saját természetét; visszavezeti őket a Nagy Harmóniához (Tao-te-king, 6,65).

A kínai és japán agyagedényeknek — különösen azoknak, amiket a tea-zási szertartáshoz használnak — jellemzője a kidolgozatlanság: tompa, nem fakuló szín, durva, nyers megmunkálás, egészen hétköznapi forma. Az avatatlan szemlélő formátlan és értéktelen agyagedényeknek véli őket. De a szakavatott szem másképp lát; hozzáértő amatőrök szíves örömet fizetnek mesés árat egyetlen teáscsészéért vagy teáskannáért. Ezek az agyagedények éppen olyanok, mint a Tao szavai: „Mily unalmasak, mily sötlanok! Bár lágyak és illattalanok, bár szem nem látja, fül nem hallja őket” (Tao-te-king, 35), mégis „maradandó a hatásuk”. Igen, van bennük valami a Tao örök szépségéből. Lehet, hogy első pillantásra fénytelennek, elavultnak, filléres-holminak, kopottnak és hibásnak látszanak (akárcsak a fényes és lágy Tao vagy a termékeny Tè), mert a Nagy Forma formátlan, a Nagy Tökéletesség tökéletlennek látszik, a Nagy Tehetség ügyetlenségnek tűnik (Tao-te-king, 41,45). Rejtett szépségük csak azoknak tárul fel, akik a Taóról való elmélkedés eredményeképpen már képesek észrevenni azt. A pusztá tehetség vagy a technika nem elég, bármily fejlett legyen is. A Taóra van szükség, hogy elérjük a kívánt hatást. És talán ez az oka annak, hogy igazi mesterművek oly ritkán találhatók.

Ami a Tao és a zene kapcsolatát illeti, szeretnék itt egy történelmi, de semmiképpen sem elhanyagolható megjegyzést tenni. Különbséget kell tennünk a zene szerepéről és céljáról vallott konfucianus és taoista felfogás között. Egy konfucianus számára a zenének inkább erkölcsi, aszketikus és következképpen elsőrendűen társadalmi vonatkozásai vannak. A zene arra szolgál, hogy szabályozza az emberi érzelmeket, táplálja az ember belső életét, támogassa (a család és az állam iránti) alapvető kötelességek teljesítésére vonatkozó égi akaratot, megjavítsa az emberek szívét és kormányozza az alattvalókat. „Ugyan mit kezdene az olyan ember a zenével, akiből hiányoznak a humánus erények?” Az állami irányítású szertartások, a megfelelő társadalmi magatartás és a zene mindig összekapcsolódnak a konfucianus környezetben. Ebben az összefüggésben az erény előbbrevaló a művészeteknél és a zenénél, és rendszerint kötődik a helyes életmódhoz. A pusztán a maguk gyönyörűségére művelt zene nem létezik egy szigorúan ortodox konfucianus környezetben, annak a történelmi ténynek ellenére sem, hogy a művészetek (a festészet, kalligráfia, költészet, zene) gyakran kedves időtöltései voltak a konfucianus tudósoknak.

A taoizmusban viszont a zene nem más, mint a mindent betöltő Tao egyik megnyilatkozási formája. Hogy a Taónak ezzel a kozmikus valóságával harmóniában élhessünk, úgy kell művelni a szellemünket, hogy visszatérünk az ereden-

dő tisztasághoz (Tao-te-king, 16). Aki elérte ezt a legnagyobb boldogságot jelentő egységet, hasonlatos ahhoz a „levélhez, amely lehullik a fáról anélkül, hogy tudná, vajon a szél akarata teljeseedik be rajta vagy ő kormányozza a szelet” (Lie-ce).

E szellemi állapot elérésének érdekében a lantjátéknak egész szertartását dolgozták ki, amely a hely gondos kiválasztásával kezdődik: folyócskákra, vadludak és énekesmadarak látogatta patakpartra és egy tiszta, magányos hajlékra van szükség. Ezután meg kell tisztítanunk a testünket: meg kell mosni a kezünket, ki kell öblíteni a szánkat, meg kell tisztítanunk a gondolatainkat és a képzeletünket. Test és lélek teljes összhangban kell legyenek. Csak ekkor teremődik meg a harmónia köztünk és az Őt, a Tao között. Egy téli éjszaka, a tiszta levegő, a ragyogó hold és a frissen illatosított ruha csak fokozza a kívánt hatást. A hangszer egymagában, de még a békés szív vagy a hozzáértő kezek sem teremthetik meg ezt a harmóniát. De kétségtelen, hogy mindezek készíthetnek bennünket arra, hogy megfelelően fejezzük ki magunkat a zenében és a zene által. A szabad és elfogulatlan természet, a mély és komoly szellem a jó zene előfeltételei. Ha az elménk alkalmazkodik a dolgok természetéhez, harmónia és béke száll ránk. A lantjáték, amelyhez jószándék, hűség, hit és szorgalom társul, megtisztítja a szívet. Még az állatokra, halakra és lovakra is lehet hatni az ilyen zenével. Ám ha elvész a zene, az emberek elfordulnak a lant Újtától, a Taótól.

Nézzük meg, mit jelentenek tulajdonképpen azok a szép történetek, amelyek Csuang-ce könyvében maradtak fenn. King, a fafaragó egyszer egy haranglábát készített, aminek hamarosan csodájára jártak az emberek. Mikor megkérdezték tőle, hogy miféle „furfanggal” sikerült megcsinálnia a haranglábát, King azt válaszolta, hogy semmilyen „furfang” nincs a dologban. Minden tőle telhető megtett, böjtölt, rendezte a gondolatait, összpontosított, mindenről elfelejtkezett, stb., azért, hogy megszabaduljon az önző gondolatoktól, más szavakkal mindattól, ami megakadályozhatta abban, hogy magát teljes egészében az elvégzendő munkának szentelje. „Három napi böjtölés után megfeledeztem a nyereségvágyról és a sikerről. Öt nap múlva elfelejtettem a dicséretet és a bírálatot. Hét nap elteltével megfeledeztem a saját testemről... Ezután kimentem az erdőbe, hogy a fákat a maguk természetes állapotában lássam. Mikor a megfelelő fát megpillantottam, azonnymában megláttam benne, világosan és félreismerhetetlenül, a haranglábát is... Ha nem bukkantam volna rá erre az egyetlen fára, soha nem készül el a harangláb... A bennem felgyülemlett gondolatok találkoztak a fában rejlő lehetőséggel; ebből az eleven találkozásból lett a mű...” (Thomas Merton fordítása). Ez a „mindenről elfelejtkezés” (hsin-wang) nem jelent feledékenységet vagy gondatlanságot. Arról van itt szó, amit a taoisták „t'ien”-nek, éginek, vagyis a Taóval való összhangnak neveznek. A „t'ien” mindig magasabb rendű a puszta emberi tehetségénél, technikánál vagy szellemi tevékenységénél.

A Szung-dinasztia egyik uralkodója, Yüan térképét akart rajzoltatni. Az összes ceruzaforgató mesterek elébe járultak, hogy elvállalják a megbízatást. Miután a herceg kiadta az utasítást, a mesterek meghajtották magukat és tovább várakoztak, közben pedig a ceruzájukat nyálazták és a tust kevergették. Volt azonban közöttük egy, aki késve érkezett, arcán közöny ült és nem tolazkodott előre. Miután megkapta az utasításokat, meghajolt, és nem álldogált tovább, hanem a szállására ment. A herceg utána küldte egyik emberét. A mester törökülésben üldögélt a hajlékában, felső ruháit levetette, és majdnem teljesen meztelen volt. Az uralkodó így szólt: „Ő az én emberem; ő az a rajzoló, aki nekem kell.” Wingsit Csan a következőképpen magyarázza az epizódot: „Ebben az egyszerű történetben megtalálható a kínai művészet alapelve, még hozzá abban a félmondatban, hogy „ruháit levetette és meztelen háttal guggolt”. Ez a kínai esztétikáról szóló esszék kulcskifejezése lett. Azt jelenti, hogy a művészetnek nem a külső hasonlóság, hanem a belső szellem kifejezésére kell törekednie, és hogy a festményeknek az ecset spontán és megismételhetetlen lendületéből kell születniük.”

Ha látunk valakit, aki teljesen elmerül abban, hogy a Taóval való összhangra koncentrálna, az az érzésünk támad, hogy az illetőnek nincs semmilyen cél-

ja; cselekvésének nincs iránya. Csuang-ce és Lie-ce műveiben számtalan példát találunk, amelyek ezt a tökéletes mindenről elfelejtkezést mutatják be. Ezek talán a lehető legkiválóbb illusztrációi annak, hogy mit is jelent valójában a híres „wu-wei”, vagyis a tétlenségben megnyilvánuló alkotó tevékenység csúcsa.

Állítólag Remete Szent Antal mondta: „Mindaddig, amíg túlságosan tudatosan imádkozol, nem tudod, hogy tulajdonképpen mi is az imádság.” A keresztény szellemiség tanulmányozójának ezek egy olyan nagy misztikus szavai, aki pontosan tudja, hogy miről beszél. A keresztény remeték, mint például Szent Antal, és az igazi taoista remeték, mint például Csuang-ce, nem különböznek egymástól annyira, amint azt az ember felületesen gondolná.

Ha megteremtjük a harmóniát a természettel és következőképpen önmagunkkal, ez azt jelenti, hogy örömmel leljük a minden dolgok alkotójában, vagyis a Taóban. Jó néhány kínai művész tulajdonította boldog mesterműveit és elért eredményeit ennek a Taónak. Elsősorban nem saját igyekezetükben és tehetségükben bíztak, hanem magában a Taóban, és így soha nem álmódott szépségű, csodálatos dolgokat tudtak alkotni a bronz-szobrászatban, a festészetben, a kalligráfiában, a fazekasságban, a selyemszövésben; sőt egyszerű, mindennapi életükben is.

Wen-Hui herceg szakácsa egy ökröt darabolt. Az ökr részai szétváltak; akár a lány szellő, a bárd duruzsolt, mintha szent táncot járna. A herceg csodálkozott. Magyarázatot kért a szakácstól. A szakács pedig így válaszolt: „Valaha, amikor elkezdtem ökröket darabolni, az egész állatot láttam magam előtt, egyetlen tömegben. Három év elmúltával aztán már nem így volt. Észrevettem a különbségeket. Most pedig a szememmel semmit sem látok. Az egész lényem részt vesz a cselekvésben. Az érzékeim eltompulnak. A szabadon munkálkodó szellem a saját ösztöneit követi. A bárdom, melyet a természetes metszési vonalak, a rejtett üregek titokzatos feltárulása vezet, megtalálja a maga útját. Nem vágok át üzleteket, nem csapok szét csontokat.” A szakács azt is elmondta, hogy a tizenkilenc év alatt, amióta ökröket darabol, egyszer sem élesítette meg a bárdját, pedig egy jó szakácsnak évente új bárd kell; nem is beszélve egy rossz szakácsról, akinek havonta van szüksége új szerszámra, mert össze-vissza marcangolja a húst. De ő megkeresi és megérzi az üzletek közötti üregeket. Van ott elég hely a pengének. Úgy siklik, mint a szellő. Így aztán tizenkilenc éves működése hosszú ideje alatt egyszer sem kellett megélesítenie a bárdját. Más szavakkal, egyszerűen csak a Tao Útját követte.

A Tao-hívő számára a tökéletes egység a spontaneitás állandó megnyilatkozását jelenti. Ezért a bölcs a Taót tekinti mértéknek. Az ilyen ember sokban hasonlít a hegyekre és a folyókra. Hiszen a hegyek és a folyók természetes alakjukkal szintén a Taót dicsőítik. Ebben a kérdésben a konfucianusok teljesen egyetértenek a taoistákkal. „A bölcs ember gyönyörködik a vízben, az erényes pedig a hegyekben.” A természet erős, mély, magasztos, végtelen és örök. Az újkonfucianusok a fák, a sziklákat, a vizet, a hegyeket... stb. ugyanazon eszme megnyilatkozásainak tartják, mert meg vannak győződve arról, hogy ugyanaz a törvény és rend érvényesül az égen és a természetben, mint az emberek között. Ebben a felfogásban rejlik az igazi festészet titka is. Tehát az igazi festészet végső fokon nemcsak a kéz vagy az ujjak fizikai mozgásának függvénye. Az igazi festészethez eljutni csak a beléjük áramló lélek révén lehet. Ez a lélek pedig a Taóé.

Ahhoz, hogy a lehető legmélyebben „elmerülhessünk” a Taóban, aszketikus életmód szükséges, amit komoly koncentráció és magányos meditáció egészít ki. A művészet pedig, legalábbis Kínában, a lehető legjobb kifejezése ennek az alapvető Tao-képnek, amelyben ég és föld, természet és ember kimondhatatlan harmóniában és békében élnek együtt.

Ez az elmélet már majdnem közhely számba megy a kínai festéssel foglalkozó elméleti munkákban. Magától értetődik, hogy minden művészeti ágra és végső fokon az élet „művészetére” is alkalmazzák.

(Angolból fordította BERÉNYI KATALIN)

Ünnep után

Eső billeg a lombok szövevényén.
Napok óta fogságban tart az ég,
nem hagyja, hogy kinyíljon
a dolgok színe, fénye.

Meg kell szoknom a változást, a romlást,
párák füstjét a zöldbe gyúlt hegyen,
távon tolongó felhők közönyét.

Meg kell szokni, hogy annyi
erőlködésem vízre íródik,
hogy nincs más jutalom, csak
a hosszú-ávfutó magánya.
Mert aki már nem társak közt,
nem is a pályán,
köröz csak mániák ellipszisében,
szükség szerint saját
fantom-hitébe ütközik.
Hisz egyre kevesebb
az emlékezni érző
tanú.

Töröljük hát le a táblát!

De egy kép folyton visszakéretődik:
apám-utóda bátyám,
harminchat év után először
a szülőfalum ünnepén.

Két vaskos karját föllendíti, mint
üdvözülésre ítélt pátriárka:

— Én nem hittem, hogy létezik ilyen...
Ekkora szeretet!

Orfeusz ámul

Mért éppen itt
a kerítés vasdárdái közül,
hol annyiszor eszembe jut
a kiszolgáltatottság
pokla:
a szélnyaggatta fák,
a dúlt kamasz,
ki megpróbált még vezetelni értem, —

mért éppen itt lépett elém
mosolya örvényével, akár
a jóvátétel angyala?

— Emlékszel a nevemre?

— Tudod, hogy jelek nélkül is
mennyien melletted vagyunk?

— Tudod, hogy számon tartják
hattérből hogy pendül a hangod?

— Azt hiszed, mások nem veszik észre,
hol a te igazad?

Mentünk a vasdárdáktól
a keresztút sarkáig, ott

dadogva,
minden választ
félbetőve
büccsüttem.

Ó csak állt:
bizalmak melegét
sugárzó Eurydike.

Elindultam.
Nem mertem visszanézni.

Szentföldi zarándoklat az ókorban

313-ban Nagy Konstantin császár Mediolanumban, a mai Milánóban vallási türelmi rendeletet bocsátott ki, amely véget vetett a mind inkább elterjedt kereszténység intézmenyes üldözésének. Maga az uralkodó édesanyja, — a később szentként tisztelt — Helena is hívő keresztény volt. Vallásos buzgalomtól elteltlen bejárta Palesztinát, hogy minden, Jézus Krisztus életével és halálával összefüggő tárgyi emlék után nyomozzon. Utazásának, kutatása eredményeinek híre bejárta a keresztény világot, és felcsigázta a hívők érdeklődését a Szentföld iránt. Egyre többen követték az idős matróna példáját. Főként a közelebbi vidékeken lakó, jámbor keresztények vállalták a fárasztó, sok időt igénybe vevő utazással járó terheket és kockázatot. Hamarosan létrejöttek azok a társadalmi és gazdasági feltételek, amelyek lehetővé tették, hogy még a birodalom távoli, nyugati tartományainak polgárai is elzarándokolhassanak a Bibliából és a legendákból megismert helyekre. Nagy hatással volt az egyre izmosodó kereszténységre annak a híre, hogy az uralkodó több keresztény szentélyt építtetett a Szentföldön, és elrendelte, hogy Jézus sírja fölé díszes templomot emeljenek, amelyet 335-ben kívánt felszenteltetni.

333-ban a római birodalomnak a Szentföldről szinte egyik legtávolabbi városából, Gallia tartománynak az Atlanti-óceán partján lévő Burdigala (ma Bordeaux) városának egyik polgára elhatározta, hogy elzarándokol Palesztinába, ami nem volt csekély vállalkozás. Úti tapasztalatait felhasználva rövid útikalauzt készített, és ezt más zarándokok rendelkezésére bocsátotta. Minden bizonnyal némi ellenszolgáltatás is járt érte, hiszen ilyesfajta úti vezetőket utazási irodákban (hiszen egyféle hivatalos és magánjellegű utazási irodák minden bizonnyal nem csupán Romában, hanem a tartományokban is működtek), lehetett vásárolni.

Az úti vezetőket latinul: itinerarium az iter = út szóból a rómaiak már régebben ismerték. Az első ilyen itinerariumokat a hadra kelt sereg főparancsnokai készítették, ahogy elhagyták a birodalom határait. Az adatokat részint kémek, részint utasok, kereskedők közléséből szerezték. A főparancsnok minden reggel, menetelés előtt parancsba adta ki az aznapi útra vonatkozó tudnivalókat: milyen minőségű utakon kell haladni, az útbaoeső városok, községek, települések egymástól való távolságát. A katonai egységek parancsnokai ekként megtudták, melyik a kitűzött célponthoz vezető legrövidebb út, arról is értesültek, hogy mikor és hol kell hágónkon, hegyi szorosokon, folyókon, gázlókon áthaladni. Később, immár nem katonai használatra, olyan útikalauzokat is készítették, amelyek nemcsak a községeket, hanem az útmenti fogatváltó állomásokat, vendéglőket, vendégfogadókat is feltüntették, sőt még a helyi nevezetességeket is megjelölték.

Ilyenfajta itinerariumot kapott a burdigalai zarándok, amikor a Szentföldre utazott. Az útikalauz készítője a legrövidebb szárazföldi utat közölte, természetesen mindig a birodalmi közutakat véve figyelembe. Odafele úgy tervezte az utazást, hogy csak Itália északi részén megy, a félszigetet nem érinti. Feltehetően azért, mert az utazás a nagy forgalmú, gyakran zsúfolt közutak miatt lelassult. Ámbár Dél-Itáliából hajón jól és kényelmesen, rövidebb úton lehetett a Közel-Keletre eljutni, mint szárazföldön, kocsiban, ez mégis gyorsabbnak bizonyult, s arra vágyott, hogy mielőbb megpillantsa az áhított Szentföldet.

Az itinerarium gyakorlati célokat szolgált. Szerzője gondosan feltüntette, hogy római mérföldekben* mérve mekkora távolságra fekszik az egyik község a másiktól, közöttük pedig hol található a fogatváltó állomások, a vendégfogadók, pontosan feltüntetve mindegyiknek a nevét is. Egy-egy nagyobb útszakasz után megírta, hogy azok összegezve hány mérföldet tesznek ki. (A modern kutatók utánaszámoltak, és megállapították, hogy a derék, névtelen szerző nem egy ízben tévedett a mérföldek összeadásánál, ami — ismerve az ókori, római betű-számjegyekkel való számolás nehézségeit — nem is meglepő.)

Az útikalauz készítője alighanem — a mai könyvekhez hasonló — összefűzött pergamenlapokra másoltatta; így könnyebben lehetett kezelni; mint a papirusz-

* Egy római mérföld 1480 méter

kercseket, amelyek használatánál mindkét kézre volt szükség, hogy olvasni lehessen, különösen akkor, ha az utas nem egyedül, hanem többedmagával utazott kocsin.

A zarándok minden bizonyal kocsin utazhatott Burdigaliától Palesztináig. Erre utalnak az Itinerarium Burdigalensében (ezt a nevet adta az ókortudomány e vezetőnek), gondosan feltüntetett fogatváltó állomások. Így sem haladhatott — mai szemmel nézve — túl gyorsan, az ókori utasember megelégedett már azzal is, ha napi negyven kilométert tett meg kocsin, vagy akár lóhátán. Az utas olykor kiszállott a kocsijából, és a lassan poroszkáló lovak, vagy öszvérek mellett ballagott, hogy a nem éppen mindig kényelmes kocsiban elgémberedett lábát megmozgathassa.

A zarándok 333-ban (Dalmaticus és Zenophilus consulok évében)** indult útnak, és a következő évben tért haza. A mai Franciaország déli partja, a Provence útjain utazott, majd átkelt az Alpokon, átvergődött a szorosokon, hágókon, hogy Mediolanumon áthaladva Észak-Itálián át a pannóniai Poetovióba (ma Ptuj) eljusson. Itt, ebben az élénk kereskedelmi gócpontban megpihent, s most megtudhatta a legfrissebb híreket, tájékoztatták a még hátralevő utak helyzetéről. Innen Emonán (ma Ljubljana) át Mursiába (Eszék) utazott. Nem kellett elhagynia a jól megépített közutakat, hogy a mai Jugoszlávián és Bulgárián átutazva, Constantinopolisba érjen, (néhány éve már így nevezték el az egykori Byzantion-t, a mai Isztambul). Az uralkodó nevét viselő városnak mind nagyobb szerep jutott, mellette Róma mind inkább elhalványult.

A császári székvárost elhagyva, Kisásiát átszelő utakon haladva a zarándok a főniciai tengerpart mentén utazott és így jutott el a Nagy Heródes alapította kikötővárosba, Caesareába. Innen most már egyenesen Jeruzsálembe utazott, de zarándokútja még nem ért véget, mert még felkereste a Bibliából ismert, nevezetes helyeket, mint Betlehem, Jerikó stb. Majd visszatért Jeruzsálembe, és minthogy teljesítette feladatát, most már a visszautazásra gondolhatott. Ismét Constantinopolist kereste fel, és úgy döntött, hogy a Balkán-félszigeten fekvő görög Aulonia (Aulon) város kikötőjében hajóra száll, és így utazik haza Itálián át. Valóban, száz mérföldet az Adriai-tengeren hajózva, az itáliai félsziget egyik déli kikötőjében partra szállott, majd a szárazföldön folytatta útját. Brundisiumig (ma Brindisi) kellett mennie, hogy innen a híres Via Appián utazzék Rómába. Északi irányba haladva, eljutott az örök városba. Megtekintésére nyilván nem fordított gondot, mert megjegyzés nélkül hagyta, éppen úgy, ahogy Constantinopolisról sem írt. Valószínűleg feltételezte, hogy mindkét városról amúgyis tudnak az utazók, s így nevezetességeit nem kell külön említeni. Innen Mediolanumba vezetett az útja, minthogy azonban a zarándok már odautazásakor megismerte a Burdigalába vezető utat, a szerző szükségtelennek tartotta, hogy ezt a hazatérő utasember számára még egyszer leírja.

Az *Itinerarium* nemcsak a száraz adatokat tartalmazta. Az utas, a zarándok számára fontos volt megtudni, hogy útja milyen kiemelkedő nevezetességű a profán vagy a Bibliából megismert helyek mellett vezet. Túl nagy követelményt támasztanánk a szerzővel szemben, ha azt kívánnók, hogy hiteles adatokat közöljön. Ő nyilván elfogadta, és művében továbbadta, amit a községek, városok lakosai neki elbeszéltek, s nem volt feladata, hogy ezeket a kritika szellemében megrostálja. Így a moesiai Viminaciummal kapcsolatban megírja, hogy itt gyilkolta meg (285-ben) Carinus császárt utóda, Diocletianus. Bithynia tartományban a Libissa nevű vendégfogadó közelében van „Annibalianus király” sírja. A névtelen szerző majd ötszáz év elteltével nem is tudott már bizonyosat a híres pun hadvezérről, Hannibálról, sőt még a nevére is tévesen emlékezett. Kappadóciában kiemeli, hogy a Villa Palmatiban van bizonyos Palmetios híres ménese. Nem sokkal távolabb fekszik Tyana városa, ahol Apollonios, a „varázsló” született. (A tyanai Apollonios révén lett híres ez a kis város. Apollonios a Kr. u. I. században élt nagynevű vándorfilozófus volt. Tevékenységéhez több csodás esemény meséje fűződött, ezért tartották varázslónak, mágusnak. A III. századi keresztényellenes hírverés őt akarta Jézus és Pál apostol ellen kijátszani.) A közeli Tarsos városánál csak annyit jegyez meg, hogy itt született Pál apostol.

Amint a zarándok-szerző átlépte Svria provincia határát és Palestina tartomány földjén utazott, már kevésbé szűkszavú, noha csak rövid tömörítőket

**A rómaiak a január elsején hivatalba lépett consulok nevével jelölték az évet

közli a látnivalókat. Főként a Bibliában előforduló helységeket emeli ki, és ezekhez fűzi a párszavas magyarázatokat. Ebből bízást arra következtethetünk, hogy a Szentföldre induló zarándokok útjukra alaposan felkészültek, s a Szentírást alaposan tanulmányozták. Egyébként aligha értették volna meg az *Itinerarium* rövid utalásait.

Caesarea közelében — olvashatjuk — van ama Cornelius centurió fürdője, aki sok alamizsnát osztott. (Cornelius a Caesareában állomásozó Cohors II. Italicánál, tehát egy ezer fonyi katonai alakulatnál századosi rangban szolgált. Péter apostol keresztelte meg.) Innen három mérföldnyire emelkedik Sinai hegye, a belőle eredő forrás vize — megtudjuk — megtermékenyíti az asszonyokat. A közeli síkon győzte le Dávid Góliátot, néhány mérföldnyire van az Ábrahám áldozatáról nevezetes Agazaren hegye, a közelében emlékmű jelöli József sírját, az apjától kapott birtokán. Innen rabolták el Jákob leányát, Dinát. Ezer lépésnyi távolságban található a kút, amelyet Jákob ásott, itt beszélgetett Jézus a vizet vivő samariari asszonnyal. Caesareaából Jeruzsálemig száztizenhat mérföldnyi az út, ennek mentén négy vendéglőadó és négy fogatváltó állomás gondoskodott az utazókról.

Jeruzsálembe érve az *Itinerarium* szerzője szinte fellelkesül. Itt azután van látnivaló bőven. Szinte minden épülethez, utcához, térhez, emlékműhöz fontos esemény tapad, ezekért jött a zarándok Jeruzsálembe: ezeket akarta látni, ott akart imádkozni — ezért vállalta a fárasztó (és költséges) utazást!

Városi zarándoklását ama két nagy tónál kezdte a Salamon építtette templomnál, amelyeket oszlopcsarnok vesz körül, és Bethsaidának nevezik. A tavak vize gyógyhatású, sok éve keresik fel. Itt mered az égbe az a magas torony, amelyre Jézus Krisztus felment, s ahol a sátán megkísértette. Középen állott Salamon király palotája, s még látható volt az oltár, amelyen a meggyilkolt Zakariás vére fennmaradt. Kaifás házából nem messzire volt az az oszlop, amelyhez Jézust kötözték, hogy megkorbácsolják. Ezután a zarándok eljutott a római helytartó (praefectus Iudaeae) Pöncius Pilátus hivatali épületéhez, majd eljutott a Golgotáig. Közben elhaladt Hadrianus császár két szobra mellett, amellyel már senki nem törődött, pedig az ő uralkodása alatt (117—138) verték le a római hadak a Bar-Kochba vezette felkelést (132—135). Hadrianus azután szigorúan megbüntette mind Jeruzsálemet, mind Palesztinát. A zarándok felkereste az Olajfák hegyét, ahová Konstantin császár bazilikát építtetett. Imádkozott a szent sírnál, amely fölé ugyancsak az uralkodó emeltetett pompás templomot. Nem mulasztotta el, hogy megtekintse a parázna Rácháb házát, felkereste a Holt-tengert, a híres Jordán folyót. Azután eljutott Betlehembe, ahol Jézus születésének helyén a császár nagy bazilikát építtetett.

A Szentföld szinte minden nevezetességét megtekintette, így elment Ábrahám, Izsák, Rebekka és Lea sírjához is. Áhitattal szemlélte a Biblia és a legendák idézte jeles helyeket, s nem mulasztotta el, hogy ezeket az útikalauzban is feljegyezze. Így Jerichóban állt a szikomorfa (vad fügefa), amelyre Zakeus, a vámos felkapaszkodott, hogy megpillanthassa Jézust.

Hogy mindent láthasson, a zarándok jó ideig időzött a Szentföldön, s a nevezetességeket mind feljegyezte. Meglepő azonban, hogy az e tekintetben pontos vezető nem tünteti fel, hány vendéglőadó volt Jeruzsálemben, és környékén, vagy egyéb gyakorlati tudnivalót. Talán akkor már működtek zarándokházak, vagy egyszerűbb szálláshelyek, ahol a fáradt és kispénzű zarándokok megpihenhettek.

A római *itinerariumok* megmaradását minden bizonnyal Cassiodorus római szenátor (490—583 között élt) gondoskodásának köszönhetjük. Ez a nagy műveltségű ember az általa alapított kolostor szerzeteseinek lelkére kötötte, hogy a Biblia tanulmányozása során előforduló földrajzi fogalmakkal ismerkedjenek meg és ezért forgassák szorgalmasan a geográfiai szakmunkákat Ezt a bölcs javaslatot megfogadták, a későbbiek során is megszívték, s ezért másolták az útikönyveket. Az itt ismertetett *Itinerarium Burdigalense* is ennek köszönhetette megmaradását. Bizonyos Odoricus fráter, egy fréjusi (délfraanciaországi kikötőváros) kolostor szerzetesének műve, amelyet 1330-ban készített. E munka megírásánál is az *Itinerarium Burdigalense*t Otto Cuntz szövegkiadása (*Itineraria Romana*, Lipcse, 1929) alapján használtam.

Álomlátó

Fönn, a menny narancssárga peremén
lebegtünk. Testünket hófehér selyemíng
födte, ezüstsüveg süppedt szikrázó
hajunkra. Alattunk, a forgó messzeségben,
az öblös mélyben mezőnyi tisztás tündökölt.
A tisztás zöld közepén templomi padok
magasodtak. A padokban fekete kendős,
fekete szoknyás, ráncos bőrű asszonyok
térdepeltek, imát mormoltak. Sejtelmes
sugárzás derengett. A világosság szőnyegén
kiért zendült. Valaki mögénk suhant. Attetsző,
parázs-csontú öreg. Szíve a ruháján kívül
dobogott: nagy, piros rángásokkal.

Repültünk, majd futottunk a sárga
levegőben. Kezünkben hosszú, gyémántokkal
kirakott üvegváza izzott. A vázában kigyókat
ölelő láng lobogott, alvadt, gyermekfej-nagyságú,
gyermekarcú vér sötétedett. Máglya fölé értünk.
Halottnak látszó banya intett, hogy a vázából
a lángot és a vért borítsuk a tűzre. Füst
fojtogatta a medvékkel, hiúzokkal, madarakkal
teli völgyet. Kard döfte át a horpádt Napot,
mely vakon függött egy görnyedő embercsoport
tartotta sziklán, akár lecsukott szemű, fátyolba
csavart koponya. A vázák üresen zuhantak
alá, elmerültek a lángok helyén feltörő,
iszapos tóban, a fortyogó, hínáros tajtékkal
vergődő, halottakkal zsúfolt hullámokban.

Bárányok ereszkedtek az égből,
csillag-talpú bárányok, a lilium-koronás
asszony Tejút melletti aklából. Bolyongtak
a nefelejccsel hintett réteken, harapták
a pipacsokkal megszórt füvet, itták a vizet
szivárvány-karfás vályúból. Akkorára nőttek,
hogy csánkjukig sem ért a manó-bújtató erdő.
Fodros nyakukon csengők csilingeltek. Mikor
csillag-talpukkal hármat toppantottak, megnyílt
üvegharang-zengéssel az égig érő nádas. A nádbugák
csúcsán gyöngyház-kabátos pillangók tündököltek,
a pillangók fölött kosbor-süvegű, tündérrózsa-vállbojtú
gémekek függesztettek sásból font létrát a Naphoz.
Megtelt a világ majmokat ugráltató oroszlánokkal,
szarvasokat jászolból szénáztató medvékkel,
vitorláknál hétszerte erősebb, aranylóbb
griff tollakkal. Ahol a nád béka-koloncos gyökere
füstölt, irdatlan Rontó emelte irdatlan pallosát.

Cseppkövekből tapasztott, barlang-kondulású
csizmáját tüzet fröcskölő kútból rántotta ki.
Sisakját felhőkön túli kemenceparázsból markolta
föl. Sarkát parancsára váró sárkányok nyalogatták
hízelegve. Teste lángolt, akár az Ördögrengeteg
legnagyobb, legvastkosabb fája. Vigyorogva
ragadta meg a bárányokat. Csillag-talpukat
levágta, csengős nyakukat föltépte, ezüstös
bőrüket nyúzta. Bicegő gólyák láncokat
csipkedték, hogy szabadulhassanak. Mezőnyi
sátánnyelvekhez tapadtak lehulló tündérek,
tört szárnyú sasok, csorba csőrű fácánok.
Lángolva lobogtak lovak, bikák, tehenek,
menteni futó, csillagokig csákyázó emberek.
A Rontó bömbölve rázta az eget, a világosság
felé sújtott, hogy meglékelje a Nap agyvelejét,
királlyá koronázza a Sötétséget, a fojtogató
bosszúállót. Nádbugák csúcán a gyöngyház-kabátos
pillangók, pillangók fölött a kosbor-süvegű,
tündérrózsa-vállbojtú gémelek rojtosan üszkösödtek.
A Naphoz függesztett sás-létra a majmokat
ugráltató oroszlánok hátára csavarodott.
A szarvasokat szénáztató jászok megteltek
vérpadokról görgetett fejekkel és vérrel. Lándzsákkal
szögezték kőhöz kas-álarcú medvék a méheket váró,
kisdedarcú virágot. Nyöszörgött, kiáltott a virág.
Szirma a makkhéj-lámpát himbáló szarvasbogár
vállára hullt. A szarvasbogár felröppent
az irdatlan Rontó homlokáig, szemébe billentette
a szirmot. Becsukódott üvegharang-zendüléssel
az égig érő nádas s az irdatlan Rontó
az Ördögrengeteg páncélsoporsós szakadékába zuhant.

Holdas álomlátó lilium-fehérben,
kiterjeszti szárnyát, lebeg aranyréten,
körülvette gyolcsból magasodó gyertyák,
mennyei kötényből hintett margaréták,
virágtól viráig lángot gyújtva röppen,
virágtól viráig szirmot lép a zöldben,
szövészékre hajló feje fölött kócsag,
fátylas kosarából sirályok suhognak.
Holdas álomlátó lilium-fehérben,
hattyúkat kantároz hattyútollas fényben.

Földrengések az ókori Palesztinában

Két korábbi cikkünkben (*Vigilia*, 1976 március és április) már foglalkoztunk azokkal a természeti jelenségekkel, amelyek az ókori Palesztinában zajlottak le, s amelyekről a Biblia tett említést. Most néhány további adat került a birtokunkba, s ez feltehetően érdekes lehet a történészek és a bibliakutatók számára. Két földrengéskatalógusról van szó. Az elsőt e kettő közül *L. Picard* állította össze és publikálta 1934-ben Jeruzsálemben. A másodikikat pedig a *Nature* közölte 1977. szeptember 15-i számában, *I. Karcz*, *U. Kafri* és *Z. Meshel* tollából.

A Holt-tenger—Jordán völgy—Tiberias-tó vonulata egy szerkezeti árkot képvisel. Egyike Földünk legkülönlegesebb területeinek. A 298 ezreléknyi sótartalmú Holt-tenger — valójában lefolyástalan sótó — felszíne 392, aljzata pedig 787 méter mélységben van a világóceán szintje alatt. Ez a földfelszín legmélyebb szárazföldi depressziója. Sótartalom szempontjából a második helyen áll a világon. Magában a Holt-tengerben — nevéhez illően — semmiféle élőlény nincs, s a vízben nem lehet elsülyedni. Az éghajlat rendkívül száraz, sivatagos jellegű, a hőmérséklet gyakran már a reggeli órákban is meghaladja a 40 Celsius-fokot, délebb, főként nyaranta, azonban nem ritka az 50 fokos, pokoli forróság sem.

Geológiai-geofizikai szempontból a szóban forgó árok a Vörös-tenger (valójában egy születőben levő óceán) középvonalában húzódó repedésvölgy (rift) északkeleti kiágazása. A kaliforniai Szent András-törésvonalhoz hasonló képződmény, vagyis az árok egy roppant törésvonal felszíni megnyilvánulása. E törés mentén évi néhány centiméteres sebességű eltolódások zajlanak le, alkalmasint már a Vörös-tenger kialakulása, mintegy 30 millió év óta.

A jelenleg már világszerte elfogadott geofizikai elmélet, a lemeztektonika szerint bolygónk felszíne hat nagy, elsőrendű s legalább húsz kisebb, másodrendű kőzetlemezre bontható. Ezek a lemezek egyaránt hordozhatnak kontinenseket, óceáni szigeteket, tengeri és óceáni medencéket, sőt, gyakran az is előfordul, hogy egy-egy lemezen egyaránt találhatunk óceáni, tengeri és szárazföldi területeket. Ilyen például az Afrikai-lemez, amely az Atlanti- és Indiai-óceánok egy-egy része mellett a Vörös-tenger nyugati medencéjét, a Földközi-tenger déli medencéjét, valamint magát az afrikai kontinenst hordozza. Az Arab-lemeztől a Vörös-tenger középvonalában húzódó repedésvölgy választja el, s hasonlóképpen éles határvonalként szerepel az Afrikai- és az Arablemezek között a Holt-tenger — Jordán völgy — Tiberias-tó árok (a továbbiakban röviden: Jordán-árok) is. Az egyes lemezek állandó mozgásban vannak egymáshoz képest: évi elmozdulásuk rendszerint csupán néhány centiméternyi.

A lemezek között három, különböző jellegű határvonal ismeretes. A repedésvölgy olyan képződmény, amelynek mentén kőzetolvadék jut a felszínre (rendszerint egy tengeri, vagy óceáni medence aljzatára). Itt tehát új kéreganyag képződik és tágulás folyik. Amint említettük, a Vörös-tenger hossz tengelye mentén is találunk egy ilyen repedésvölgyet, amely délről, az Adeni-öböl felől, a Bab-el-Mandeb-szoroson át lép be a Vörös-tenger medencéjébe.

A másik lehetséges lemezhatár az óceáni árkok vidékén, például Indonéziától délre, vagy Japán környékén található. Az előregedett kőzetlemez az árkok táján meghajlanak, majd behatolnak a földkéreg alatti úgynevezett köpenybe és egy bizonyos mélységben megolvadnak. Ezáltal tehát a kéreganyag megsemmisüléséről van szó és az ilyen óceáni árkok vidékét nem tágulás, hanem éppen ellenkezőleg: nyomóerők uralma jellemzi.

Végül a harmadik lehetséges határ az, amelynek mentén sem új kéreganyag születése, sem pedig a régi kéreganyag elhalása nincs folyamatban. Az ilyen lemezhatárok mentén két szomszédos lemez oldalirányban elcsúszik egymáshoz képest. A fentebb említett kaliforniai Szent András-törésvonal tartozik például ebbe a típusba, de a Jordán-árok is ide sorolandó.

A lemezhatárokat általában erős földrengéstevékenység jellemzi. Érthető tehát, hogy miért fordulnak és fordultak a múltban is elő komoly pusztításokra képes rengések a Jordán-árok környezetében is. Ezek a földrengések a fellépő nyíróerők hatására vezethetők vissza, minthogy két szomszédos, egymáshoz képest elcsúszó lemez közös határán nyírás érvényesül. A mi esetünkben arról van szó,

hogy az Afrikai-lemez lassú forgómozgást végez Európához képest (emiatt a Földközi-tenger fokozatosan összeszűkül), s az Arab-lemez szintén elfordul, de más ütemben, mint az afrikai. Ezért a Jordán-árok két oldalán a lemezek elcsúsznak egymáshoz viszonyítva. A Vörös-tenger kialakulása óta eltelt idő alatt ez az elcsúszás mintegy 120 kilométerre terjedt, de jelenleg is tart. Egyébként mind az Afrikai-, mind pedig az Arab-lemez az óramutató járásával ellentétes irányban fordul el az európai kontinenshez képest. Ennek a rotációs jellegű mozgásnak volt a következménye az eurázsiai hegységrendszer nyugati részének felgyűrődése, s további következménye annak a tengerszint alatti, hatalmas félkörívet alkotó hátságnak létrehozása is, amely Dél-Olaszországtól egészen Ciprusig húzódik. Ez az úgynevezett Mediterrán-hátság egy újonnan képződő hegylánc, amely még nem emelkedett ki a tengerszint alól. Ezért szokásos — és jogos is — állítani, hogy a földrengések végső fokon a hegységképződéssel állnak kapcsolatban és annak mintegy a kísérőjelenségei.

A Picard-féle földrengéskatalógus elsősorban az Ószövetségben található leírásokon alapul. Ezért az időadatok általában meglehetősen bizonytalanok. A jegyzék a következő adatokat tartalmazza:

1. I. e. 2000 körül, a Holt-tenger déli végénél, a Jebel Uszdum és Sebcha környezetében lépett fel egy erős rengés. Feltételezik, hogy ez kapcsolatban állhatott Szodoma és Gomorra elpusztulásával; megjegyzendő azonban, hogy az újabb felfogás szerint e két település nem i. e. 2000, hanem i. e. 1900 körül semmisült meg (ld. cikkünket a Vigilia 1976 márciusi számában).

2. I. e. 1220 körül.

3. I. e. 1180 táján; Jerikó falainak pusztulása.

4. I. e. 1100 körül; a gázai Dagon-templom Sámson által történt elpusztítása a valóságban nyilvánvalóan ennek a földrengésnek tulajdonítható.

5. I. e. 1020 táján; Judeában, Mischmas körül, a Saul Jonathan ellen vívott háborúja idején: „És félelem támadta a táborban, a mezőn és az egész nép között; az előrs és a dúló sereg — azok is megrémülének — és a föld megrendüle...” (1Sám 14,15).

6. I. e. 783-ban és 745-ben; Uzias király uralkodása alatt, egész Palesztinában mindenütt érzett, igen erős földrengés. Főként Jeruzsálemben és környékén, különösen a Templom Négyszögben és az Olajfák Hegyének közelében volt romboló erejű; a völgyekben nagy földcsuszamlásokat eredményezett.

7. I. e. 435-ben; ezt a rengést is mindenütt érezték, Palesztina egész területén, tehát hasonló erejű lehetett, mint a 6. alatt említett.

8. I. e. 117; Judeában nagy földrengés.

9. I. e. 31; nagy rengés Galileában, amelyet egészen Jeruzsálemig érezni lehetett. Számos halálos áldozat. Ramat-Tiberia település elpusztult.

10. Földrengés Jézus halálakor. Az evangélisták leírásai alapján ítélve legalább két földlökés támadt; a második az elsőnek utórengése volt (ld. bővebben a Vigilia 1976 áprilisi számában közzétett írásunkat).

A Karcz—Kafri—Meshel-féle, új földrengéskatalógus nem a bibliai szövegeken, egyházi feljegyzéseken és történelmi iratokon alapul, hanem régészeti kutatásokon. A nevezett szerzők szerint ugyanis a legtöbb ilyen, ősrégi keletű leírás rendkívül homályos, misztikus, nehezen érthető, az adatok nagyon bizonytalanok, az események elbeszélésénél igen sok a túlzás és a félreértés. Következésképpen azok a katalógusok, amelyek ilyen adatokon alapulnak, jelentős mértékben eltérnek egymástól a földrengések helyének, időpontjának, erősségének, érzékelhetőségi határának, területi eloszlásának és sok más fontos adatának szempontjából. A rengések Richter-féle mérete Palesztina területén elérheti a 7,0 értéket. Ez azt jelenti, hogy az ottani legnagyobb rengések energiája mintegy 120—130-szorosa az 1956. január 12-i dél-budapesti (Dunaharaszti-i) földrengésnek; jöllehet, ez utóbbi is éppen eléggé erős volt. A terület geológiai alkatából pedig az következik, hogy kizárólag csak sekélyfészklű földrengések léphetnek fel. Vagyis olyanok, amelyeknek fészke nincs 70 kilométernél nagyobb mélységben a felszín alatt. A nagy, 6,5—7,0 méretű rengések, ha a fészek körülbelül 20 kilométer mélységben van, a 12 fokos erősségi skála szerint 8—9 fokos rombolást idézhetnek elő a felszínen, s az ilyen rengéseket legalább 200 kilométer körzeten belül mindenki észleli.

Az Izraelben jelenleg folyó ásatások eredményei alapján Karcz, Kafri és Meshel megkísérelte, hogy új bizonyítékokat találjon egyes, nagyon régen lezajlott földrengésekre vonatkozóan. Összesen tizenkilenc, erős rengésre sikerült adatokat összegyűjteni. Azok a lelőhelyek azonban, amelyeken az egykori földrengések nyomait felfedezték, szélesebb területen oszlanak el. Vagyis nem mindegyik fekszik éppen a Jordán-árok mentén. Akad például olyan romváros is, amely Haifától délre, a Földközi-tenger partjánál, illetve ahhoz közel található. Nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy ezekben az ároktól távolabb levő romvárosokban olyan földrengések hatásairól van-e szó, amelyek nagyobb távolságban, az árok mentén pattantak ki, — vagy pedig olyanokról, amelyek az árokból kiágazó kisebb törések valamelyike mentén léptek fel, közvetlenül e hajdani városok szomszédságában. Ez igen sajnálatos, mert e kétértelműség miatt nem következtethetünk a kérdéses földrengések tényleges erejére.

A tizenkilenc rengésről ma rendelkezésünkre álló adatok a következők:

1. Ai (a Holt-tenger északi partjától 30 kilométerre északnyugatra): széles körű pusztulási nyomok, az épületek összeomlottak, a falak sok helyütt megdőltek vagy megrepedeztek. Időpont: i. e. 27. évszázad.

2. Avdat (Eboda, a Holt-tenger déli partjától 70 kilométerre délnyugatra): a városfalak és az épületek erősen megsérültek, rendszerint megrepedtek, későbbi újjáépítés nyomai láthatók. Időpont: i. sz. 5. vagy 6. évszázad.

3. Beit Shean (a Tiberias-tó déli partjától 20 kilométerre délre): az északi temetőben a kripták beomlottak. Időpont: ismeretlen.

4. Caesarea (Haifától 35 kilométerre délre): a kikötőgátak összeomlottak, az épületfalak megdőltek. Időpont: i. sz. 2. évszázad.

5. Ein Hanaziv (a 3. lelőhelytől 5 kilométerre délnyugatra): egy bizonyos irány mentén az épületek összedőltek. Időpont: i. sz. 7. évszázad.

6. Hazor (a Tiberias-tó északi partjától 10 kilométerre északra): a kőoszlopok, a falak és az épületek megdőltek. Időpont: i. e. 8. évszázad.

7. Jericho—Tel el Sultan (a Holt-tenger északi partjától 10 kilométerre északnyugatra): összeomlás és megcsúszások. Időpont: ismeretlen.

8. Jericho—Tel Abu Alaik (a 7. lelőhelytől 5 kilométerre délnyugatra): megdőlt és eltorzult falak, összeomlott épületek, süllyedések és törések. Időpont: i. e. 1. évszázad.

9. Jericho—Kirbet el Mafjar (a 7. lelőhelytől 5 kilométerre északkeletre): általános pusztulás, összeomlott épületek. Időpont: i. sz. 8. évszázad.

10. Khirbet Qumran (a Holt-tenger északnyugati partjánál): egyes épületek elmozdultak eredeti helyükről, törések és repedések. Időpont: i. e. 1. évszázad.

11. Khirbet Magari (a 10. lelőhelytől 5 kilométerre délnyugatra): széles körű pusztulás nyomai, összeomlott épületek. Időpont: i. e. 7. vagy 8. évszázad.

12. Khirbet Sama (a Tiberias-tó északi partjától 15 kilométerre északnyugatra): összedől és eltorzult falak. Időpont: i. sz. 4. vagy 5. évszázad.

13. Kypros (a 8. lelőhelytől 5 kilométerre nyugatra): összeomlott épületek. Időpont: ismeretlen.

14. Massada (a Holt-tenger nyugati partjánál, a tenger legkeskenyebb részével éppen szemközt): megdőlt falak, egy bizonyos irány mentén lezuhant építmények, repedések, összeomlott házak. Időpont: i. e. 1. évszázad, de későbbi földrengések is szerepet játszottak.

15. Shivta (a Holt-tenger déli partjától 80 kilométerre délnyugatra): megsérült és összeomlott épületek. Időpont: i. sz. 5. vagy 6. évszázad.

16. Susita (a Tiberias-tó délkeleti partjánál): megdőlt épületek és falak, egy bizonyos irány mentén leomlott oszlopok. Időpont: ismeretlen.

17. Tel Afeq (Antipatris, Haifától 75 kilométerre délre): megdőlt és eltorzult falak, törések, megsüllyedt boltozatok. Időpont: i. sz. 5. évszázad.

18. Teleilat Ghassul (a Holt-tenger északkeleti partjától 5 kilométerre északkeletre): dőlések, törések, repedések, összeomlott és megsüllyedt épületek. Időpont: i. e. 40. évszázad.

19. Tiberias (a Tiberias-tó délnyugati partjánál): a lakosság a déli városrészéből elmenekült. Időpont: i. sz. 11. évszázad.

A felsorolt lelőhelyek közül magába a Jordán-árokba esik a 6., a 19., a 3., az 5., a 9., a 7., a 18., a 10., a 11. és a 14. Az árok peremén található a 12., a 13., a 8. és a 16. A fennmaradó további öt lelőhely aránylag messze van az ároktól. Ez az eloszlás világosan mutatja, hogy a terület földrengésektől leginkább veszélyeztetett része csakugyan a Jordán-árok, — amint az a geológiai megfontolásokból is következik.

A Földközi-tenger medencéjének keleti részében kipattant földrengések közvetlenül általában nem hatottak Palesztina földjén —, a szeizmikus szökőárak azonban elérték a partokat és bizonyos esetekben valószínűleg károkat is keltek az ottani településeken. Nagy szökőárak — japáni eredetű szakkifejezéssel: tsunamik — támadtak a következő vulkánkitörések, illetőleg földrengések nyomán (A. G. Galanopoulos, az athéni Szeizmológiai Observatórium igazgatójának adatai szerint):

i. e. 1500 körül: a Szantorin kitörését követően; i. e. 479, tavasz; i. e. 426, nyár; i. e. 373, tél; i. e. 330 körül (óriási erejű tengerrengés, amelynek következtében Chryse szigete és a Moschylos vulkán állítólag elsüllyedt); i. e. 222, Rhodosz (ez a földrengés döntötte le a rhodoszi Kolosszust is); i. sz. 46, a Szantorin tengerszint alatti kitörésekor, amikor egy új sziget is keletkezett.

Az egész Keleti-Mediterrán térségben kétségkívül a Szantorin i. e. 1500 körül bekövetkezett, rendkívül heves kitörését követő tsunami volt a legjelentősebb az összes, ismert szökőár közül. A Tel Aviv — Jaffa partvonal mentén olyan horzsakő található, amelyet a szökőár szállított oda a Szantorinról, körülbelül 900 kilométer távolságról. Legalábbis, sok geológus úgy véli, valóban szantorini eredetű horzsakőről van szó, hiszen más tűzhányó nem is jöhet számításba. Ezek a horzsakő-retegek a mai tengerszint fölött körülbelül 5 méter magasságban, egy, a jégkorszak után keletkezett teraszon helyezkednek el. A jégkorszakot követő általános olvadás miatt a Földközi-tenger szintje állandóan emelkedett. A legutóbbi három és félezer évben az emelkedés két méterre terjedt. Következésképpen a horzsakövet a szökőár hullámai eredetileg hét méter magasságban rakták le a palesztin parton. Tehát a víznek legalább ilyen magasságig fel kellett csapnia. Ahol a part meredek és sziklás volt, ott a szökőárhullámok elveszítették energiájuk legnagyobb részét. Ahol azonban a part lapos volt és a vízben sem fordultak elő szirtek, zátonyok és magányos sziklák, ott a hullámok rendkívül nagy erővel és ügyszólván akadálytalanul hatolhattak be a szárazföldre, valószínűleg több száz méter távolságig az eredeti partvonalotól. A hullámoknak, hogy megőrizzék belső energiátartalmukat, egyre magasabbra kellett növekedniök, amint a part felé közeledtek és felfutottak az enyhe lejtőn. Mindebből az következik, hogy a partmenti településeken óriási rombolást vihettek végbe. Cipruson, amelynek északnyugati részét, a mai Aia Irini környékét szintén elérte a Szantorin eredetű szökőár, a romok fekvése világosan mutatja a tsunami hatását. A szökőár miatt az ottani lakosság életben maradt tagjai a sziget belterületére költöztek. Ugyanez a tsunami elérte azonban a mai Ras-Shamra területén épült hajdani föníciai városállamot, Ugaritet is és jó részben elpusztította azt. Fontos lenne tudni, nincs-e az Ószövetségben, vagy valamely más, régi műben utalás ennek a szökőárnak a palesztinai partokon véghezvitt pusztítására.

Az 1978. augusztus 18. és 25. között megrendezett második Szantorin-kongresszuson („Théra és az égei világ”), Izumi Yokoyama, japán geofizikus tartott előadást a kérdéses szökőárról. Abból indult ki, hogy a palesztinai partokon talált horzsakő valóban a Szantorinból származott, s kiszámította, hogy a tsunaminak a forrás helyén, vagyis a vulkáni sziget külső lejtője közelében körülbelül 63 méter magasnak (!) kellett lennie. A továbbiakban pedig matematikai modellt dolgozott ki a hullámok terjedési sebességét illetően. Megjegyezendő, hogy a terjedési sebességet a hullám kezdeti magassága egyáltalán nem befolyásolja, tehát az alábbi adatok akkor is érvényesek, ha a forrás-magasság a mondott értéknel kisebb, illetve — esetleg — még nagyobb lett volna. A tsunamik sebessége egyedül a tenger mélységétől függ, márpedig ez nem változott meg a legutóbbi 3500 év folyamán. Vagyis a jelenlegi tengermélységi adatok alapján lehet és szabad számolni.

A modell szerint a szökőár első hullámai 25 perc alatt érték el Kréta szigetének a Szantorin szigetvulkánhoz legközelebb levő, északi partszakaszát, nagyjából az egykori kikötőváros, Amnisszosz környezetét (a mai Irakleión közelében). 30 perc kellett ahhoz, hogy a hullámok megtegyék a Szantorintól Kréta keleti végéig terjedő távolságot, 70 perc a Szantorin—Nyugat-Ciprus út befutásához, s 100 percre volt szükség ahhoz, hogy a szökőár elérhesse a Jaffa—Tel Aviv vonala, Amnisszosznál a modell szerint a víz 11 méter magasra csapott fel. Minthogy azonban a híres knósszoszi palota 35—40 méter magasán épült, s a tengerparttól távolabb helyezkedett el, a hullámok már nem juthattak el ideig.

Ha volna valamilyen utalás akár a Bibliában, akár más, régi forrásmunkában arra vonatkozóan, hogy ez a szökőár mikor, időszámításunk kezdete előtt hány évvel érte el a palesztinai partokat, — az rendkívül fontos lenne a Szantorin-kitörés datálásának szemszögéből. Jelenleg ugyanis az a probléma még nem oldódott meg, hogy a kitörésre és a tsunami fellépésére i. e. 1500 körül, vagy pedig mintegy fél évszázaddal később került-e sor. A geológiai és a régészeti adatok közötti 50 évre terjedő eltérés oka egyelőre még megmagyarázatlan. Talán éppen a bibliakutató történészek találnak majd olyan feljegyzést, amely hozzásegíthet a kérdés végleges tisztázásához.

RÁKOS SÁNDOR VERSEI

KÉT HALÁL

A TŰZ MÍTOSZAI CIKLUSBÓL

Remete

fölbredek elalszom
halálom bizonyosságával
kívüle minden bizonyosság bizonytalan
elmúlnak nagy hegyek folyók és tengerek
bennünk is múlik holtunkkor velünk vész
a világ

én a halálnak elébe megyek
„önként adom ha adom
erőszakkal nem boldogulsz velem
ha kedvem tartja eldobom
testemet a bűdös csigaházat
ha kedvem tartja elhajítom
életemet a tetves ruhát
addig Lesből Támadó megvetlek
kalmár ki lopott kincseit félti
hízkelkedjék csak neked”

fölkészülök a fölkészülhetetlen
pillanatra nyugtalanabban mint a kilövésre érett
vad amely halált nem ismer s nyugodtabban
mint a halálraítélt aki retteg meghalni mégis meghal

Forradalmár

dobpergés bádogszava véres demonstráció vizsgázom az életemből
érdemeim eltöröltetnek
tornyot építettem s egy reszketéssel ledönthetem
megállók sokadmagammal noha egyedül
mindnyájatok vagyok mikor a falhoz löknek
tűzoszlopként emelkedem dőlötmben
gyilkosaim közt az egyetlen élő

Magány

Írta GERLEI JÓZSEF

— Bocsánat, bocsánat — mondom minduntalan. Ahogy belépek, szemüvegemet belepi a pára.

Ha akadna is hely az étteremben, nem állok meg: a hátsó terem felé tartok. Előbb azonban át kell vergődnöm válogatott ételek, borok és sörös üvegek hegyén, székek és pincérek közt. tapogatózva, szagok rengetegén keresztül.

Végre itt vagyok. Ez a szoba jóval sötétebb, mint a nagyterem; meg kell állnom egy percre, hogy szemem megszokja. De végre minden együtt van: a székek és az asztalok — az ismerős arcok, csak meg kell keresnem azt az egyetlen helyet, ahol jegyemért mai ebédem belapátolhatom.

— Jónapot, jónapot! — jobbra-balra bólogatva törtetek előre.

Van aki visszaköszön, mások oda sem figyelnek. Egy vagyok közülük; ismerjük egymást, ha másról nem, hát arról, hogy hetijegyünkről leszakítunk egy szelvényt, és az asztal szélére toljuk.

Körülnézek; mindenütt ugyanaz a menü, vizeskancsók és vizespoharak, a tányérok fölött ugyanazok az arcok, mintha ők is a menühöz tartoznának: kiszolgáló lányok a környék boltjaiból, kék munkaköpenyben, melyet már az iskolában is hordtak; iskolás lányok tanulóruhában, melyet majd munkahelyükön is használnak; pár nyugdíjas öreg, fiatal házaspár, négy diák érettségi előtt (hetek óta a tételekről beszélnek); no, és a Lady (magamban így hívom), sovány, száraz hölgy: látni rajta a gyerekszobától az ostromig és az ötvenkettes kitelepítésig mindent. Nem csoda, ha retteg attól, hogy asztalához talállok ülni.

Ma azonban nincs szerencséje.

— Szabad ez a hely? — kérdem, s ő kényszerűen bólint.

Persze, fél a táskámtól, attól, hogy ebéd közben afféle kirakodóvásárt rendezek: hazulról három szelet kenyér (a kenyereslány hiába kínál), befőttes üvegben savanyú paprika (magam tettem el ősszel), piros lábaskában öt lekváros palacsinta (a szomszéd asszonytól kaptam: „Szereti Szócs úr a lekváros palacsintát?”). Nem szeretem, de mindegy.

A múltkor két gyerek került az asztalomhoz, alig nőttek ki a székből. A földre csapták téskájukat, valósággal kínozták azt a két bőrjőszágot, s úgy lobogtatták a pincér felé jegyüket, mint valami zászlót.

Rájuk szóltam:

— Nem lehetne, uraim, valamivel halkabban?

Nem ismerték a tréfát.

— Abban a piszkos üvegben mi van? — csapott le menten az egyik. A paprikával telt üvegemet méregette.

— Abban paprika van — nyomtam meg nyugodtan minden szót.

— És abban az ütött-kopott lábasban? — firtatta a másik.

Majdnem felpofoztam őket.

Mennyire más a fiatal házaspár.

Ujjukon frissen csillog a jegygyűrű, mikor a kést és a villát forgatják. A férfi karcsú, egy deka fölösleg sincs rajta (ettől a kosztól nem is lesz), az asszonykán is csak annyi, ami még kedvesebbé teszi.

Csak egyszer ültem velük egy asztalnál. Semmi kifogásuk nem volt edényeim ellen. Mikor felálltak, rámmosolyogtak, s utólag össze tudtam rakni az asszonyka szájának mozgásából:

— További jóétvágyat kívánunk!

Gondolatban bocsánatot kértem tőle, hogy egy ilyen csúnya, kopasz emberre kellett mosolyognia.

Szeretettel köszöntjük a 60 éves Gerlei Józsefet.

Nem kell a tükörbe nézmem, ismerem magam: kurta tagok, köpcös termet, vörös, dagadt orr (mintha folyvást gyulladás kerülgetné), rövidlátó szem, vastag üvegpáncél alatt, pár nedves hajszál, keresztbe húzva, s az arcot mintha szitává lyuggatnák a pórusok.

— Bocsnat! — mondja valaki a hátam mögött.

Nicsak, Bébi és szalmaszöke osztálytársa! Bébit én neveztem el így — lágy húsu, barna kislány, talán hetedikes; barátnőjének ezt a nevet adtam: Tupir-a-tupiron, mert noha még iskolás, akkorára tornyozza haját, hogy a vascsillárt veri.

Tegnapelőtt is a szomszédomban ültek. Bébi arról beszélt, hogy nincs kedve hazamenni.

— Üres a lakás — mondta. — Anya csak ötkor jön meg, apu pedig hónapok óta „túlórázik”, érted! Előre félek. Befogom a fülem, de akkor is hallom, hogyan veszekednek. Én már csak bögni szeretnék...

Tupir-a-tupiron:

— Nálunk már csend van... Először azt hittem, megbolondulok... — Főlényes fintor: — Ma már egyik sem hiányzik...

Megkínzott kis arc mind a kettő. Apjuk szeretnék lenni — apjuk és anyjuk egy személyben, de egyik sem lehetek. Nem furcsa, hogy ebben az egész nagy világban egyetlen gyerek sem kért meg, hogy apja legyek? Agglegény maradtam, s nem tudom, kit okoljak...

— Tessék a leves!

A kövér kis pincérfiú (foga kilátszik akkor is, ha szájaszélét nem mozdítja) fél karján egy hatalmas tálcát egyensúlyoz, másik kezével szorosan tányérom fölé tart egy csészét, s úgy önti ki, hogy mindennap megcsodálom.

Pár perc múlva a rizseshús is ott koppan előttem. Ezt kapja a Lady is (igyekszem nem nézni rá), de neki „tésztás” jegye van, előtte tehát még egy kistányér is koccan: túróstáska.

Kicsátolom táskám, kiteszem belőle, fel az asztalra nagyméretű bicskám, a kenyeret és (egy pillantás a Lady meszes képére) csaknem középre a paprikás üveget; sietség nélkül leszedem róla a gumit, halásznom nem kell, mert otthon lecsorgattam róla a levét, s a paprika, káposztával töltve, dúsan savanyítva ott fekszik a tányéron a rizseshús mellett.

Tetszhetik ez valaha is egy ilyen műfogsoros Ladynek? Soha. Fanyar, fájós mosolyt csurrant rám, én pedig kajánul nézem, hogyan préseli magába a sovány kosztot.

Pedig a palacsintát még elő sem vettem. Arcátlanság, persze, ilyenféle drága ebédet enni, de én nem érzelegni jöttem a világra. Keményen dolgozom. Dél-előtt húsz mázsát emeltem meg a raktárban. Körmöm gyászol, szakadozott, tenyerem érzéketlen, akár a cipőtalp — tudom, mi a meló-dráma: ládatologatás nyolc felvonásban.

Hátam mögött egy nő, valamelyik hivatalból:

— Képzeld, tegnap megismerkedtem valakivel; kár, hogy egy kicsit öreg...

Asztaltársa, szintén nő:

— Annyi baj legyen! Pénze van?

— Mérnök; ötvenötnek nézem.

— Ne gondolkozz!

— Ah, már első este...

Nem hallom, mit akart már első este a mérnök úr az arc nélküli lánytól. Ez a hátam mögötti világban zajlik. Megfordulni pedig szinte lehetetlen. Talán csak Isten lát mindent.

Ez a lány a hátam mögött még fiatal, hangja után lányom is lehetne — mégis milyen öreg már! Ez van! — mondja a hangja fakón, fénytelenül. Mégsem csak az én képzelődésem hát, hogy a világ öregszik? Nem szeretnék kétezerben élni.

Nagy a kísértés, hogy hátra forduljak, s lássam ezt a virágzó pusztulást.

Ugyan! — hát nem elég, ha a Ladyre nézek, kiégett sárkányszemére, mely csak úgy parázslik az utálattól. Hiszen ez a szempár sosem tudja megbocsátani magának, hogy egyszer rosszul választott, s most nem okos kis unokákon pásztázhat, hanem hozzám hasonló kopasz csecsemőkön.

— Asszonyom...

Konokul tényrjába néz, nyugodtan folytathatom.

— Élt a házunkban annak idején egy lány... Hihetetlen, asszonyom, de eddig eszembe sem jutott, hogy maga és ő... szóval, hogy egykorúak lehetnek. Hiszen mi is, ugyebár, ha nem haragszik... hatvan felé...

Ránézek, mintha Mária vonásait keresném rajta, hasztalan. Csak ráncaik lehetnek azonosak. Hihetetlen. Mária eddig a percig huszonnyolc volt, minden reggel tisztaságba és komolyságba öltözött, úgy ment el ajtónk előtt.

— Én csak Lalika voltam neki, nem gúnyból, csak azért, mert én mindenkinek Lalika voltam. Anyám megözvegyült, apám helyett én lettem a Lalikája. Későn vettem észre, hogy mindenki anyámat utánozza. Csak Mária nem; ő olyan lágyan mondta ki a Lalikát! Én pedig eltettem magamban a hangját, s vártam, mikor vehetem elő... Ügye, érti asszonyom!...

A Lady löfeje bólint, mintha értené, de szemét nem emeli rám. Jólesik ez a tapintat, bőbeszédűvé tesz ez a megértés. Lesütött szemmel folytatom én is.

— Vártam egy évet, kettőt, aztán hármát... Miért ne, hiszen tudok én várni, ha kell... Egy napon aztán hallom, hogy Mária anyja mondja anyámnak: a lánya gyereket akar, mert anya, boldog anya szeretne lenni, de az udvarlója, valami fotóriporter csak jár vele, de nem akar nyilatkozni...

Nem folytathatom, valaki mögöttem préseli át magát az egyetlen-üres szék felé. Csak a hústorony hátát látom; ném jegyes. Nyilván nem talált helyet a nagyteremben.

Lehetetlen nem odanézni. Amint átsörtet a recsegő székek között; ahogy megáll diadallal; amilyen szemet mereszt az asztal egyetlen bitorlójára, egy idős kis asszonyra; mintha nem is engedélyt kérne, hogy leülhessen, hanem felszólítaná, hogy haladéktalanul távozzék.

Az asszony összerезzen, de biztatóan bólint. Még nincs túl az ebéden, a harmadik fogást várja.

Odanyújtja a férfinak az étlapot — kurta bólintás. Elveszi a pincér útjából a hamutartót —. Jóétvágyat kíván — a válasz feddő tekintet.

Nem tudom levenni róluk a szemem.

Az asszony újra mond valamit. Nyilván arról, hogy albrétből él, mert nyugdíja kevés; vagy távollevő gyerekeiről, akik színes lapokat küldenek neki Kanadából és Mexikó Cityből — hiába. Végül zavartan hamubasült kis kontyához nyúl, szégyenlősen megigazítja, s végleg elhallgat.

Ülök, nézem ezt az önfeledten táplálkozó önzést, ezt a magába zárt tenyészetet, ezt az emberevőt, ahogy paprikás csirkéjével együtt emésztí az asszony mosolyát, szavait, egész magányos kis életét, s egyszeriben élelem ugrik az a másik, aki Mária életéből kilenc évet vett el, s az enyémet is, egészen, fizetés nélkül...

— Mintha fizetni csak mi tartoznánk... érti, asszonyom? ...Mi aztán fizettünk! ...Pedig Mária nemegyszer kiadta az útját. Nem tőle tudtam meg, hanem az anyjától. Szépeket mondtam Máriának, ha a folyosón összefutottunk, ő pedig lesütött szemmel mosolygott, mintha ízlelgetné, hogyan hat rá a fotóriporter után az én egyszerűségem. Egyszer eljött velem a moziba is. A Nagykeringőt adták, látta maga is biztosan... Nem engedte megfogni a kezét... Mind a ketten könnyeztünk...

A dagadt hát fölött hurrás tarkó. Az az érzésem, hogy mi itt mindannyian fogyunk, csak ez a hát, ez a tarkó növekszik; kiszorítja a levegőt, ablakot kellene nyitni, fulladok.

Kapkodva folytatom:

— Ha akarja tudni, milyen volt, nézzen ott arra a tokásra... Az is így fújtatott végig a ház folyosóján... Visszajött, kijelentette, hogy nem tud Mária nélkül élni... Ki akarták utasítani, de ő megvette a jegygyűrűket, kieroszakolta az eljegyzést... Értse meg, asszonyom, mit jelentett nekem nyitott ablakok

mellett az az eljegyzési vacsora... És ahhoz a vacsorához én szereztem nekik a sört, mert akkoriban a sörgyárban dolgoztam...

— Hogyan? Hogy ez hány évig tartott?... Összesen kilenc évig. A kilencedik évben Mária megtudta, hogy a fotóriporter... szóval, hogy más lánnyal ment valami hajókirándulásra. A húsfazék nem is tagadta; mosolyogva állította tények elé azt, aki... hiszen tudja, aki kilenc évet adott neki... Fülledt nyári este volt, ajtók, ablakok tárva... Az egész ház hallotta, mikor Mária anyja a fotós szemére hányt... Kiabálás hallatszott és sírás... Csak Mária hallgatott; másnap aztán elment hazulról; nem tudta elviselni a ház tekintetét... Azóta nem láttam.

A Lady felnéz, egyenesen sörétes arcomba, s felsóhajt: na ja, ez az élet! Előveszi újságját, apróra hajtogatja, ezzel adja tudtomra, hogy neki is megvannak a maga gondjai.

— Bocsánat! — mondom, mert látom, hogy sokat beszéltem. Egyre többször kapom magam azon, hogy magamban beszélek. Ez már az öregedés jele, s még valamié, ami efféle helyeken összesodorja az embereket; egy járványé, mely már a fiatal nőket és a gyermekeket sem kíméli.

— Áááá!

A kiáltás kiráz a csendből. A diákok asztalára most teszi le a kis fekete pincér rizseshúsból a második adagot. Ingyen, persze, baráti alapon, néhány hangos vállveregetésért. Úgy csinálják, hogy a jegyet csak később adják le. Aztán csönd; falnak.

Bébi, míg barátnője a fiúkon legel:

— Tegnap apu nem aludt otthon. Képzelheted anyát! Mindig csak ők, mindig csak ők... Mintha és a világon sem volnék...

Turkálnak a rizsben.

— Meglátod, elválnak ők is!

Bébi az asztal szélére borul. A zajban senki sem hallja, sír-e vagy nevet. Különben is a fiatal lányok egyik hangulatból a másikba esnek. Én azonban ismerem ezt az odaborulást, mely nem egy vállnak szól, hanem a magány kemény deszkalapjának. Kilenc év után senki sem tilthatja meg, hogy úgy sírjon az ember, akár egy gyerek. Bébi is megszerezte a jogot, hogy úgy sírjon, mint a felnőttek.

Bekattintom bicskám, végeztem. Edényeim a táskában. Olyan közel vagyok Bébihez, hogy csak kezem kell fölemelnem. Megérintem a vállát:

— Kislány...

Bébi felkapja fejét, rám bámul, s mikor megérti, hogy csak én vagyok (négy dioptria, szitává lőtt pórusok), elnyílik lázas kis szája és nedves szeme:

— Köszönöm...

A kislány úgy ragyog most, akár zivatar után a fiatal bokor.

Felállok; meghajlok a Lady felé, de Bébinek mondom:

— További jóétvágyat kívánok!

Meglepetésemre a Lady arca kinyílik. Pedig csak egy mosolyt ejtettem elé, s hallgatásomból egy csepp könnyet. Vagy szóltam is hozzá?... Csak nem beszéltem fennhangon azokról a régi dolgokról?...

Körülnézek; a tokás hústorony nincs sehol. Nem különös?... Az idős kis asszony elgondolkozva ül, ujjai közt kenyérbelet morzsol, mintha asztalánál semmi sem történt volna.

Ismét meghajlok, egy kicsit neki is, az egész teremnek. Öreges lehetek, talán nevetséges is. Hiába, az érzékenyülés nem nekem való.

— Tiszteletem... Tiszteletem nektek, ti magányosok!... Csak mi tudjuk igazán köszönteni egymást... Tiszteletem!...

Bébi beljebb húzza székét; fölne, mosolyog.

— Csókolom — mondja, s nyelve hegyével lágyan föllibbenti a szó végét. Biztatóan bólintok, mintha jogom volna hozzá.

Hallom még, amint Bébi villáját a rizseshúsba szúrja.

AKIK ÁTADJÁK A LÁNGOT...*

Jegyzetek egy könyvhöz

Korunk egyik legjellemzőbb — és legnyugtalanítóbb — ténye a biológiai életritmus felgyorsulása, az *acceleratio*. Eredőit és következményeit a szaktudományok vizsgálják, elemzik. Felöltik bennünk a gondolat: talán a világegyetem távolodásáról, a részek robbanásszerű távolodásáról szóló elmélet érvényesül itt is, az emberi társadalom életterében...? Véglegesen leszögezhetjük-e, hogy távolodunk egymástól, idegenek lesznek egymásnak az emberek, a csoportok és problémáik? Aggodalom/ szorongás él bennünk: ebben a rohanó-robbanó világban milyen sorsra jutnak az emberiség alapvető értékei, eredményei, biológiai léte — az emberiség egésze? Ebben a „robbanásban” meg tudjuk-e őrizni az Egészet, ki tudjuk-e alakítani az emberi élet és társadalom teljességének harmonikus fejlődését minden vonatkozásban?

Jevtusenko szavai rémlenek föl bennünk: „A rohanás a kornak átka. / Az ember törli homlokát, / majd időzavart konstatálva, / mint báb rohan tovább, tovább / ... / Tovább ne rohanj eszeiösen, / állj meg, te, Földnek embere!” (A rohanás a kornak átka). Közös élménye-gondja ez mindenkinek, aki átéli és őszinte tárgyilagossággal föl is méri a kor emberének létét, jövőjét meghatározó és fenyegető tényezőket.

A történelem fejlődésfolyamatában eljutottunk arra a pontra, ahol a számtalan erő összetételéből létrejött felgyorsulás kezd túlhaladni ellenőrzési lehetőségeinken. Civilizációs ártalmakról, sőt katasztrófajelenségekről, a biológiai egyensúly felbomlásáról adnak hírt tudósítások, tudományos jelentések, gondolkodók és társadalmi szervek felhívásai. Nem foglalkozunk az ide vezető út elemzésével, csak a legújabb kor szellemének néhány jellemzőjét vetítjük föl, hogy közelebb jussunk ahhoz a jelenségcsoporthoz, amelyet *Hun Nándor* közelmúltban megjelent, jelentős könyve tár eléink, — az *öregkor*, az idős nemzedék nagyon összetett problémájához.

A legújabb kor emberének életét tudatosan vagy tudattalanul jellemzi és alakítja az új természettudományos világkép s annak a közszellemben tükröződő vetületei, az egyre nyilvánvalóbban érvényesülő szemléletváltozások. Néhányat említünk csak ezek közül: a statikus-konzervatív szemléletből a dinamikus-fejlődőbe, a determinisztikus-szemléletesből a relativitás-bonyolultság perspektíváiba, a mechanikus-kiszámíthatóból a vitális-jelenségszerűbe, a geometrikus-alakszerűből az organikus-végtelenszerűbe irányul a fejlődés. Ezekhez társul állandó tényezőként a felgyorsulás-tendencia. Bonyolult egymásra hatások folytán egyre veszélyesebb formát ölt az a jelenségcsoport, amelyet *elidegenedés*-nek nevezünk. Ez a humánium minden megnyilvánulásában ható tényező.

A felsorolt jelenségek — s még sok más tényező is — hozzájárultak ahhoz, hogy az újkorban megindult *analízis* folyamata megközelítette a robbanás periódusát, s a remélt szintézis követelményei létkérdésként állnak eléink. Ezt életünkben, intézményeinkben (az Egyházban is!), kapcsolatainkban, szemléletmódunk alakításában, a társadalomnak, mint *egésznek* összműködésében kell megtalálnunk. Nem maradhatnak ki gondolkodásunkból, tevékenységünkben olyan életterületek és feladatok, amelyeket korunk rendkívüli fejlődési folyamata növelt erőnket szinte meghaladóvá, halaszthatatlanná. Az előregedés és az idős nemzedék komplex problémái is az elsők között állnak a legsürgetőbben megoldandó feladataink közé.

Nemzetközi szinten is jelentős, nélkülözhetetlen eszközt adott kezünkbe *Hun Nándor* közelmúltban megjelent művével. Az *öregkor* magyar enciklopédiája ez a könyv, ugyanakkor elgondolkoztató, sok részletében megdöbbentő és mozgósító olvasmány. Kérdésünkre: miért s hogyan nőtt „a modern társadalom kérdésévé” az *öregkor* s a vele kapcsolatos tudni- és tenni-valók, — emberileg és szakmailag teljes értékű választ, elméleti és gyakorlati eligazítást ad. Megértjük, milyen jellemző s mindannyiunkat érintő kortűnet az idős nemzedék problémája, amelynek

* Hun Nándor: Bevezetés a szociális gerontológiába (Medicina, 1978)

megoldásával nem késlekedhetünk. Felcsillantja előttünk a reményt: ha felelősséggel és gyakorlati humánummal eltelve teljesítjük feladatunkat, még nem késünk el végzetesen.

A szerző hangsúlyozza, hogy kiindulópontja mindig a valóság, a tények szigorú alapossággal elemzett világa, amelyből tudós szakértelemmel dolgozza ki elméletét. Könyve mottójában lírai melegséggel vall az öregek iránt érzett megbecsüléséről: „A szerző népünk idős nemzedékének ajánlja könyvét. Azoknak, akik-től átvettük a múltó élet lángját, hogy továbbadjuk az utánunk következőknek...”

A mű 12 fejezetében hatalmas ismeretanyag, grafikonok, ábrák, statisztikai táblázatok vallanak a tudós felelősségéről, hivatástudatáról. Meggyőző bennünket a feladat nagyságáról és szépségéről: átérezni és magunkévá tenni az öregek ügyét, meglátni a tennivalókban a társadalom egészét érintő alkotó munka örömét.

„Megváltozott az idős nemzedék helye és szerepe a társadalomban” — vallja. „Az öregek számának megnövekedése a társadalomban korunk egyik igen súlyos kérdése, amely közvetlenül vagy közvetve mindannyiunkat érint. Olyan csoportok érték el a nyugdíjkorhatárt és az öregkort, amelyek közvetlenül a II. világháború alatt és utána voltak fiatalok. Ezek a saját életformájukat konzerválják öregségükben. A gerontológia és a geriátria eddig megfeledezett erről a jelentős és felgyorsult változásról.” Az öregekkel kapcsolatos jelenlegi szemléletmód, a típusok, esetek és igények még az Osztrák-Magyar Monarchia idejét tükrözik s ez az elavult szemlélet uralkodik a tervezésben, tettekben.

Hogyan, milyen körülmények, történelmi és társadalmi feltételek mellett növekedett meg az öregek száma világszerte és hazánkban, a modern ipari társadalomban, városban, faluban, családban? Milyen hatással van ez a tény az össz-társadalomra, intézményeire, egyedeire, különös tekintettel az egészségügyi és szociális szempontokra? Ezeket a kérdéseket veti föl kiindulópontul Hun Nándor, majd részletesen elemzi az élettartam várható növekedésének hatását az orvostudományra és az orvosi-geriátriai gyakorlatra. Részletes és minden formára kiterjedő vizsgálat alá veszi az idős ember szociális helyzetét, kapcsolatait, lehetőségeit a mai világban. Elénk tárja az idős embert fenyegető organikus, pszichés és szociális sérülések veszélyeit, amelyek előmozdítják az involúciót (visszafejlődést). Felsorolja és értékeli a különböző vizsgálati módszereket. Történelmi áttekintést nyújt és helyzetképet fest arról, hogyan jelent meg az idős ember képe a társadalmi tudatban az európai kultúra kezdetétől, miként látjuk ma ezt a nemzedéket, s hogyan kellene látnunk... Ez a korcsoport számbelileg ugrásszerűen növekszik és szembekerül a szociálpolitikai adottságokkal, lehetőségekkel. A szociális gondozás hatalmas erőfeszítéseket követel. Hazai és nemzetközi viszonylatban tekinti át a helyzetet, az igényeket és tennivalókat. Majd leszűkítve a kört, fogalmilag is, de összes gyakorlati vonatkozásában is elemzi az öregek szociális gerontológiai gondozásának feladatait és feltételeit. Végül részletes áttekintést nyújt a hazai szociális gondozás helyzetéről, követelményeiről, gondjairól.

A könyvhöz írt utószóban a szerző az első kiadás — 1972 — óta bekövetkezett változásokat elemzi. A mű azóta terjedelmében és koncepciójában is megnőtt, „naprakészen”, rendezetten, részletesen ad kezünkbe minden szükséges és lehetséges segédeszközt a kitűzött cél teljes megértéséhez és megvalósításához.

A család struktúráját olyan sok erő feszíti, bonja, hogy „egyesekek szélsőségesen a család megszűnését hirdetik”. Ez olyan tévedés, amely az emberi társadalom életfolyamatának egyik legfontosabb sejtjét iktatná ki, amelynek szerepét és melegét semmi sem pótolhatja. Az öregek helyzetének kulcsát is ebben a közegben keresi Hun Nándor: „A család szerepét lehet jogilag meghatározni, körülírni a szerepeket, az intézkedések racionalitását értelmileg indokolni, de hogy mindezt való tartalommal töltsék ki, ahhoz érzelmileg is pozitívan reagáló emberek szükségesek... Ezt az *affektív* pluszt és mínuszt a család részéről matematikailag nem lehet teljes mértékben kifejezni.” Ez az érzelmi elkötelezettség jellemzi ezt a szigorúan ellenőrzött tények és adatok sokaságával megalapozott munkát — s ez kell, hogy jellemezze a ma emberének erőfeszítéseit is, hogy szervesen, humánusan ügyeljen a tények sürgető kihívására, s igyekezzék felismeréseit az idősebbek javára kamatoztatni: „30 év alatt az aktív keresők számaránya csak 3%-kal nőtt, míg a nyugdíjasok ... 17%-kal szaporodtak meg”. Ez további megfontolásokra készítet. „Áttanulmányozva az elöregedés okait és jelenlegi várható hatásait megállapíthatjuk, hogy bár kiküszöböltünk egy sor katasztrófa-tényezőt az emberiség életéből, jórészt a magunk hibájából megbomlott egész biológiai vilá-

gunk egyensúlya, megváltoztatva az ember hagyományos életritmusát is. Meghökentő az a tény, hogy ... a halálos öngyilkosságok számának emelkedése és az öregek számának emelkedése között az összefüggés tagadhatatlan”...

Az élet nagy feladatai, a fejlődés egyes tényei valahol mindig összefüggenek, s egy szintézis mindig az egyes összetevők maradéktalan egyensúlyából születik. Az egyenetlen fejlődés, vagy egyes területek elhanyagolása végzetes elhajlásokra és következményekre vezet. Ezért hangsúlyozza minduntalan a szerző, hogy a gerontológia — és még inkább a szociális gerontológia — szintetikus tudomány, szemléletében és eszközeiben is. Még orvosi vonatkozásaiban sem elkülönítve vizsgálja az egyes szerveket, hanem az egész embert, az involúció saját folyamatában: „Tapasztalati igazság, hogy a geriátriai gyakorlatban az idősök klinikai kórképének meghatározásához feltétlenül szükséges nemcsak az öregkor biológiai sajátosságainak ismerete, de ezenkívül társadalmi helyzetük helyes elbírálása is”. „Az öreg ember szociálisan, szomatikusan, és pszichikusan fokozottabban sérülékeny és bármelyik oldalról érje is károsodás, ez az ún. „láncreakciók” sorozatát válthatja ki”. Nem lehet tehát szokványos eszközökkel megközelíteni és megismerni az öregkor világát. Minden lépés komoly meggondolást, szakszerű felkészülést igényel, — de ezeken túl még más is, amit nem tudunk eléggé hangsúlyozni: „az idős beteg ember konszolidációja, összhangja a környezettel, az interszociális kapcsolatok megerősítése és a pozitív töltésű affektivitás kialakítása... Ezek nélkül az öreg ember számára a környezet stabilitása nem valósítható meg.” Ezen az úton jutunk el a nyugdíjasok és nyugdíjazás problémaköréhez is.

A szerző Tibbits-et idézi: „A nyugdíjasok legfőbb problémája, hogy nincs meghatározott társadalmi szerepük. A társadalom nem állított fel velük szemben megfelelő követelményeket”. Mert van, aki elfogadja, van, aki már alig várja, de vannak sokan, akiknél súlyos traumát okoz a nyugdíjazás. At kell éreznünk az idős emberben végbemenő „földművelést”, amikor elveszti társadalmi funkcióját és ezzel tekintélye jó részét, életszínvonala általában csökken, aktivitása megszűntével növekszik az involúció — és kísérti az izoláció fenyegető árnya is: egyedül marad magával és megváltozott belső világával...

Az öregekkel kapcsolatos tennivalók kiterjedésükben és mélységükben is rendkívül differenciáltak. Józanságot és finom gondosságot követelnek azoktól, akik elméletben és gyakorlatban vele foglalkoznak. „... Arra kell törekednünk — olvassuk —, hogy megfelelő *összhang* legyen a biológiai állapot és a külső körülmények között, gondoskodva ugyanakkor a lehetőségeken belül az idős embernek múltbeli élete és jelene között a *folyamatosság* fenntartásáról.”

Ez a folyamatosság a tudat legalsó rétegeiben egészen a patriárchális korig nyúlik vissza, hosszú és kitörölhetetlen képsort őriz és élénkülő fájdalommal őriz a modern kor okozta mulasztások, traumák sebeit. Ezekhez értő lélekkel, értő kézzel kell nyúlni: „... Az idősokkal foglalkozó emberek számára az öreg emberről kialakítandó képnek a megfelelően megszerzett ismereteknek kell alapulnia, mint ahogy azt a gyermekekkel kapcsolatban a pedagógusoktól is megkövetelik.” Ennek az ismeretkörnek és szaktudásnak megszerzése annál inkább fontos, minél inkább látjuk az öregség diszharmonikus voltát, az öregek korcsoportjainak heterogén, egyedenként változó képét: „Az ún. kronológiai életkor mellett több, mint 1/2 millió változat lehetséges” ... Az egyéni hasznosság, értéktudat, az önálló élet, a lakás, az önrendelkezés fenntartása — és még számtalan feladat mind részei annak a diszciplinának, amelyet ki kell dolgoznunk, ügyelve az egyéni adottságokra is.

„Az egyházak, keresve helyüket a modern világban, főleg a protestáns államokban mind nagyobb súlyt helyeznek a „diakóniára”, ami gyakorlatilag szociális gondozás, és ebben az idősök ellátása jelentős részt képez” — írja a szerző. Valóban, ki volna hivatottabb a kezdeményezésre, de a végrehajtás önzetlen, szeretettől és realitástól áthatott, a teremtés folyamatával egybehangzó munkájára is, mint az Egyház és annak szerves, a feladatra leginkább alkalmas közössége? Mindazoknak, akik állami, társadalmi, vagy egyházi funkcióban vállalják ezt a munkát, szem előtt kell tartaniuk: egyedül az öregek szeretete és megbecsülése irányítsa őket s ne állítsák ezt a feladatot más elképzelések szolgálatába. Nem kamoányokra van szükség, hanem átértett, átértzett, jól és reálisan előkészített önzetlen munkára.

DÉKÁNY ENDRE

lobog a költészet nevelő, sorsalakító bizonyossága. Ezért van, hogy legtöbb versében a látvány, a felidézett képsor inspiratív erővel rendelkezik: majdnem mindig komoly, felelős és előre mutató tanítása van mondandójának. Ebben az értelemben közösségi költő is, ha gesztusai nem oly látványosak is, ha mondánivalója nem olyan primér fogantatású is, mint azoké a lírikusoké, akiket ilyen jellegűnek nevezünk. Verseinek fogantatására, az ihlet fokozatos kiteljesedésére rendkívül jellemző a rövidebb *Sümege*:

Bontja megint a tavaszi hegy
türelmes örömet,
vidám lasszóit eldobva újra
körülkerít a zöld, a kék,
de mind, ami szemünkbe árad,
ujjongó tiszta jel,
a lélek bársony lemezét
belül mért marja fel?

Fekszem veletek együtt
a várudvar gyepén hanyatt,
s megérezem lent a bazaltkúpok alján
elásott csontokat.
Virágot ont a buzgó feledés,
fagyverte csonk virul,
de a halandó testvér-büntudat
fáj olthatatlanul.

Első olvasásra — mint sok más verse esetében — hajlandók volnánk azt hinni, egyszerű helyzetképet akart elénk varázsolni: a sümegei vár udvarának gyepén heverészve a régmúlt idők árnyai merültek fel képzeletében. Tanúi lehetünk azonban az ihlet kiszélesedésének: a költői képzelet egyre inkább túlszökken az idő keretein, megidézi hajdanvolt dicső elődeit, hogy aztán a költemény lezárásában — amely Fodor András verseiben mindig nagyon fontos hírértékkel bír — egyszerre az egyetemes ember nem szűnő nosztalgiját és fájdalomát szóltatassa meg, szemben a múlt idővel, egyszersmind az elmúlás szomorú tudatában.

Ez a folytonos belső fejlődés, a konkrét valóságselemeknek absztrakttá és mégis valóságos jelentéstartalmúvá való szélesítése Fodor András lírájának egyik legfontosabb jellegzetessége. Nem eruptív módon, lávaként dobja ki magából a verseket, hanem megszerkeszti, türelmes gonddal, az árnyalatokra is figyelve építi fel őket. Manapság ez a költői gyakorlat mintha veszített volna megbecsüléséből. Talán többre becsülik a méltatók azokat a műveket, melyekben az indulat a maga közvetlenségével érvényesül, szétfeszítve a hagyományos

formai kereteket, új alakzatokat, a szóáradat nem is sejtett bőségét hömpölyögtetve. Am ha kicsit visszazállunk a magyar költészet történetébe, rögtön rá kell ébrednünk, hogy ezt a tudatos költői kifejezőmódot olyan nagyságok szentesítették és tették magas fokú művészeté, mint Arany János, Babits vagy éppen Illyés Gyula. Fodor András az ő útjukat és magatartásukat tekinti normájának. Meglehető, lírája nem rejt váratlan kitérőket, nem tartogat szédítő magasságokat, de mélységeket sem. Mégis a legnagyobb elismeréssel kell méltatnunk költészetének kockázatát, amikor a járt út új és új szépségeit, fel nem fedezett rejtelmait rajzolja elénk nem szűnő művészi gonddal.

Egyik legszebb, legmegrendítőbb versét Fülep Lajos emlékezetének szentelte. (Hogy Fülep szemlélete, művészet-felfogása mily nagy hatást gyakorolt költői pályájára, arról szól maga is, nemegyszer, s részletesen ír Csűrös Miklós.) Hogy az emlék miként forrósodik a jelenben is értékes és a jövőben is megfogadható, eleven izzású magatartássá, ez a néhány sor bizonyíthatóan leginkább:

Mint bukdosó hullámtaréjon
a véletlen halat,
fől-főlvillantják nevedet
a sivár partot döngölő
szövegek, elfutó szavak.

Hogyan találja meg a példát,
aki míg látta, nem követte?
Horgával mért az elmulasztott
megváltásért kapaszkodik
a hitre szomjas eszme?

Amulva most
mily boltozat ivét
csodálja egyre fönt?
Lehet utólag templommá hazudni
a kolduló közönyt?

Szégyenkezzen a kor! — feleltek
ti mind, akik a parton
vagytok ártatlan eljövendők,
s kérditek vádlón: bennetek
hogy ébredjen meg ő, a tiszta kép?

~ Rakjátok össze
rajtunk, rajtatok
szétporlott eleven dühét.

Ez lehet az igazi költészet egyik éltető eleme: az el nem hamvadó magatartás példáját idézve erőt adni a holnapokra és önszemléletre, lelkiismeretvizsgálatra kényszerítve. Mert akik rühellik a prófétafát, nem is fognak hallhatóan prófétafálni sohasem...

SIKI GÉZA

AZ ÖNMAGÁT MEGHALADÓ EMBER

Az öreg Tolsztoj világtudatában az 1880-as évek döntő változásokat érleltek. Művészetében megteremtették azt a lelki-szellemi erőteret, melyben hőseik képesek magukra találni, s beteljesíteni azt az erkölcsi parancsot, melyet teremtettségüknél fogva kaptak. Tanulmányaiiban a szétdarabolódó világ egységesülési lehetőségeit tárja föl. Naplójegyzetei pedig arról tanúskodnak, hogy egyre mélyülő fölismeréseivel Tolsztoj kitágította megbízottságát, mert úgy vélte, hogy a művészetnek ki kell lépnie a flaubert-i mozdulatlanságból és a látszatok foglyaiként élő emberben a „tanítás” hitelével helyre kell állítani a valóság hitelességét. „Álmában az ember nem képes erkölcsi erőfeszítést tenni s a legszörnyűbb cselekedeteket követi el. — írta 1908-ban — Az emberek élete erkölcsi erőfeszítés nélkül nem élet, hanem álom.”

Török Endre könyve erről a szellemi magaslatról tekint vissza az író belső fejlődésére, s magára Tolsztojra úgy mint jelenségre. Művének megvilágításával, értelmezésével tulajdonképpen arra a kérdésre keres választ, vajon milyen küldetést testesített meg Tolsztoj az emberiség kultúrtörténetében.

Fejtegetései az orosz író legrégebb szellemi gyökeréig vezetnek vissza, Konfuciusz, Buddha s a Szentírás tanításáig. E tanítás értelmében az ember Isten hasonlatosságára teremtett lény, s benne élnek azok az erők, melyek földi hivatásának megfelelőre képesítik. A felvilágosodással — Tolsztoj második nagy öröksége — a teremtő-elv és a teremtmény-elv összeütközésbe került egymással, midőn az ember először kezdte autonóm lényként érzékelni ön-

magát. A 19. század azonban az emberi szabadság torz iróniáját, s a polgári életmód olcsó boldogságát mutatta meg inkább. Dosztojevskij a civilizáció „okos” emberének meghasonulása felől láttatta az életet, de az erkölcsi közép-pontot mindvégig megtartotta, mégpedig a lelkiismeretben. Tolsztoj más pozícióból szemlélte a sorskérdéseket. A „torzság tudatosítása” helyett ő a tökéletesedés világtörvényének szintjére hívta az embert, mint hajdan az egyensúly tudatában alkotó Goethe hősei is ennek a célnak vonzáskörében élnek és fejlődnek. A világrendet a beleírtság fókán hordozó természetes emberrel szemben megjelent a civilizáció embere. Tökéletesedésére nem visszautat parancsolt, mint sok értelmezője képzelte, hanem a továbblépés, az önmeghaladás érvényes módozatait tárta fel, a „harmadik ember” típusában. Egy Iván Iljicsben vagy főként a Feltámadás Nyehljudov hercegében.

Török Endre meggyőző erővel fogja egybe Tolsztoj világtudatának eredőit és erkölcsi fejlődésének fokozatait. Könyvében különös figyelmet szentel a 19—20. századi regényformák kérdéseinek, Goethétől Mannig, Flaubert-től Faulknerig, Gide-ig, Camus-ig. Bűnről és bűnösségről, önpusztításról és megváltottságról, szabadságról és emberi rendeltetésről metsző-tisztán beszél, hogy közelbe hozott Tolsztojának szavai elevenbe vágjanak. „Az a felelős, aki választ: az Isten nem felelős” — ezzel, a könyvének mottójául vett platóni gondolattal arra figyelmeztet első mondatától az utolsóig, hogy az életet igazán csak az élheti meg, aki önmagát meghaladva ember.

R. BALÁZS KATALIN

ZENEI NOTESZ

A „KODÁLY-KÉRDÉS”-HEZ. A Kodály-kérdés és a Bartók-kérdés is: egy zenei anyanyelv ügye. Ezt a összefüggést felfejteni nem lehet, mert egy kultúrát befejezetteknek, lehetőségtelennek kimondani sem lehet, más érdeklődések és más irányú tájékozódások önvédelmi szempontjainak esetleg jogos elfogultságával sem.

Az ügy lényege könnyen átlátható, és nemcsak az „ötvenes évek” megrekedt szemléletének hozománya. A gubanc

szálai, bár igen összekuszáltak, a tisztánlátáshoz, úgy tűnik, a következő három kérdés előítéletmentes, tehát tisztességes megválaszolása lenne szükséges. 1. Milyen zenei, népművelési és kultúrpolitikai szempontok mérlegén csökkent, illetve alakult át Kodály tette és a magyar zenei nyelviség — Kodály-kérdés? 2. Menniben létjogosult egy nem kodályi, nem bartóki — mondjuk stockhauseni, vagy cage-i — zeneszemléleti és gyakorlati rendszer, és mi a várható következménye: nálunk, miként azon kultúrák számára, melyek — ellentét-

ben például az észak-amerikaival — határozott közösségi hagyományra alapozottak? Ez a kelet-európai zenekultúrákban is érdekes, hiszen itt a szellemi identitást mindössze 50—80 éve vívták ki, mely idő, végtére, semmiség. 3. Kodály szerepe, magatartása, hatása és céljai az „ötvenes évek” kultúrpolitikájában, és ennek következményei.

Az első kérdés feltétlenül ilyen tág kört kell hogy felöleljen, hiszen különbséget kell tennünk egy zeneszerző munkálkodása, keresései, alkotói szabadsága és egy nép, egy közösség sokkal időtlenebb, lassúbb, mert sokkal egzisztenciálisabb szemlélete között. Am épp ez utóbbi tulajdonságok azok, amelyek egy kultúra lényegét megőrzik, élön és életben őrzik meg, úgy is mint különöst, mint egyedülállót, mint teljeset. Ez a zenei anyanyelvre is áll, váratlanul és újra. Állni is fog. Ezért nem szerencsés, és nem is szabad a zenei nyelviség szempontjait az ún. műzene, kifejezetten egyéni, eredetiség központú, sokszor „befutásra” célzó szempontjaival helyettesíteni, netán alárendelt viszonyba hozni. S ha a kodályi és bartóki „vonulat” most nem divatos — de hisz’ ez így történik a művészetekben is — egy tágabb időben biztosan „divatos” marad és hatni fog, épp alapépítménye, hozománya, különös értéke miatt. Mert legnagyobb hatású hozománynak épp az tetszik, hogy benne nem a denaturált szépséget ésszerűsítő üresség zeng, hanem az ember, és minden, ami az emberben a teljességhez vezet. Ettől persze még elterhet a zeneszerző, de ez az ő dolga, és egyáltalán nem a fenti kérdés függvénye.

A második kérdés voltaképpen a lényeg. A mélyén alapos gyanú fészkel. Tudniillik, képes-e a találmokra példaként említett két felfogás legalább olyan teljes és megalapozott zenei alapképzést adni, mint a kodályi, az évezredekéből leszűrte, tehát mondhatni: természetelvű, mely ráadásul zenei anyanyelvre alapozott. Hogy a „zene mindenkié” megváltozó gesztusát ne is követeljük. Itt valójában egy sajnálatosan döntő jelenység húzódik meg: a folytonosság és a nagyiparilag sematizált világ sémás válságai közötti magasfeszültség.

A válasz, számunkra, mindenesetre nem mindegy, és ha lehet, úgy ezért lehet csak igazán kérdés a „Kodály-kérdés”. A harmadikhoz csak annyit, hogy Kodály önzetlensége — úgy vélem — vitán felül áll, és nem hiszem, hogy — mint Breuer János cikkében említi (Kritika, 1979 április) — a manipulációt az ő íróasztalán fogjuk megtalálni.

A DZSESSZ NYOMORÚSÁGA. A dzsessznek különös története van. A XX. század ipari Amerikája, a pénz gátlástalan nyakkendős embere mindig is körülötte ólálkodott, és időközönként túlságosan is feltűnően görgette meg az élni és remélni vágyó hangzatokat, s a lelkesedés izzadságcöppjeit. Sokan haltak túlon-túl fiatalon bele ebbe az életörömbé oltott halálos szórakoztatásba, különösen a fekete muzsikások, a „négerek”, akik azonban mindig is tudták, hogy voltaképp az ő kultúrájukról, az új feltételek közé került régi kultúrájuk sorsáról van szó, s hogy ezért hittel és minőséggel, igazsággal és tudatossággal, gyakran önégető áldozattal kell a kisajátító pénz és a hatalom ellen megküzdeni. Végül is így lett belőle élet-halál mozgalom és magasrendű zene — a fekete-téké, melytől egyrészt fél, de amelyre másrészt büszke Amerika, és ami immár nemcsak Amerika.

A dzsessznek Magyarországon még különösebb a története. Itt sosem érezte meg senki — az egy Bartókon kívül —, hogy valójában mi is ez. Hogy miként a népzenékben, úgy a dzsessz legjobb alkotásaiban is egy nép — sőt, népek — sorsának hangjai szólnak; hogy ez egyben mives mai „műzene” is, s hogy itt egy új világ töltekezik, hiszen a dzsessz szétaradt, szinte mindenütt hatott, és századunk emberének egyik zenei alapélménye lett. Ebből nálunk csak a divatot, az egzotikus szórakoztatást, a kéjes Amerikát, és az egésze rálegyintgető fölényt fogadta be a provincia. Holott, ha értékhatárokat vonunk, a megítélés csak minőségi lehet, műfaji előítéletektől mentes, de abszolút zenei és tartalmi igényű, és a dzsessznek, az ismeretlen dzsessznek, e mércén a mai zenében bizony előkelő a helye. Nálunk a kozmopolita bélyeg üttetett rá előbb; tiltott muzsika volt, hogy aztán megtört dolog legyen. Majd eljött a pénz fennen hatalma itt is. E kettőt a szemlélet magában összefogta, melynek következtében az évtizedek során létrejött az a — sznobizással és alibi-munkával gúzsba kötött — haldokló állapot, amit magyar dzsessznek hívnak, s ami valójában nincs. De hogy is lenne, mikor kívül-bévíl minden ellene dolgozik. Kívül a fals megítélés, a dolog komolytalan kezelése (lekezelése ezáltal művészeinek is!), mely a nemzetközi dzsessz-élettel való elzárással is párosul; belül pedig a következményes művészi „alacsonyabb rendűségi” félelem, ami nem képes fölszabadítani az új, az önálló alkotói képességeket, indulatokat:

hangot. Így a dzsessz minálunk — s ezért nem beszélhetünk magyar dzsesszről — egy folytonos epigonizmusban, utánzás-lubickolásban él, ami újra termeli ezt a kört, ezt a folyamatot, a lekezeléstől a gátoltságig, a tétovaságtól a tudatos alkotói munka hiányáig, tehát újra a lekezelésig.

Ebben ugyan ludas valamennyi alkotó dzsessz-muzsikus is. Mert nem emészti meg szellemileg és stílusosan a világ zenéit és saját hagyományait: nem alakít ki eredeti zenei eszményt, mely mögött újszerű, de legalábbis különös, szuverén érzés és világkép van; nem igényes és nem következetes a megvalósításban, a művészi kinyilatkoztatásban, hiszen nem tudja, milyen eszményekért is muzsikál. És sajnos hiába működik egy Kelet-Európában egyedülálló konzervatóriumi dzsessz-társzék Budapesten, ha jobbra kallódó, üzleti zenébe fulladó muzikusokat nevel, mert mást nem is tehet, az iskola utáni jobb kilátások híján. Munkájukhoz és kiteljesedésükhöz ugyanis — ahhoz tehát, hogy Magyarorszá-

gon valódi és nem mondvcasinált dzsessz-élet legyen — a feltételeknek, a dzsessz-élet vitelének is meg kell, meg kellene változniok: az országban dzsessz-koncerteket a rendező szervek rendeznek legkevésbé, azt is csak hosszasan noszogatásra; mert nincsenek, akik segítenék, felkarolnák, menedzselnék a tehetségeket, akik levonnék vállaikról ezt a gondot (a hivatalból, kötelességből nagynéha mégis tevők oly művészi hozzá nem értéssel és utálattal csinálják — tisztelet a kivételnek! —, hogy még maguk is bevallják; s mert Magyarországon a dzsessz-muzsika világában még ma is az önkényeskedés és a kiszolgáltatottság uralkodik.

Évtizedek óta nincsen semmi reményt keltő a magyar dzsessz-élet körül — ellenpélda: a lengyelek —, ezért úgy tűnik, marad minden a régiben: kallódó zenészek, kidolgozatlan stílusok, megtűrt, de elzárt zenei vegetáció. Einstein a „józan én”-t előítéleteink összességének mondta. Nem alkoholista értelemben.

SZABADOS GYÖRGY

Tájékoztató

A GONDOLAT KIADÓ jelentette meg **Vahtangov** műhelye címmel a tizes évek kiemelkedő, örmény származású orosz színészeről, rendezőjéről szóló, főként a moszkvai Művész Színházban jelentős munkásságot folytató tanulmány- és emlékezés-gyűjteményt Jevgenyij Vahtangovról. Színház történetileg számmon tartott rendezései közé sorolják Csehov-előadásait, C. Gozsi Turandot hercegnőjének, Maeterlinck Szent Antal csodája című művének, S. An-Ski Dibukjának, valamint Ibsen, Gorkij és Hauptmann egy-egy színművének bemutatását. A színésznek, szcenikusnak, rendezőnek egyaránt kiváló Vahtangov Sztaniszlavszkij mellett sajátította el a korszerű színház alapelveit, majd maga is derekasan kivette részét a korszerű játéktípus és színpadkép megteremtésében és továbbfejlesztésében. — A **Magyar História** sorozatban adták ki Kende Jánosnak **Forradalomról forradalomra** című monográfiáját az 1918–1919-es magyarországi forradalmakról. A rendkívül szakszerű, tudományos tárgyilagossággal íródott könyv már terjedelme miatt sem térhetett ki részletesebben a magyar egyházak, a katolikus egyház magatartásának elemzésére, így sajnos sokszor csak sommás ítéleteket olvashatunk, egy-egy félmondatot vagy általánosító idézetet a papság és a hívek szerepéről, tevékenységéről a forradalmak idején. — Robert Franklin Leslie **A medvék — és én** című érdekes, olvasmányos könyve

— az Adamson-házaspár orosz-lászlóidézési kísérleteihez hasonlóan — a medvék és az ember kapcsolatát, együttlétét kísérli nyomon a személyes élmények, a közvetlen beszámoló hangján. — Rudolf Arnheimnek, a művészetpszichológia világhírű amerikai professzorának fontos könyvét, **A vizuális élmény**-t most adta közre a kiadó. A szerző, az alakpszichológia néves képviselője a vizuális nyelv, a műalkotás „látásának” kérdéseivel foglalkozik. Behatóan elemzi az egyensúly igényét és szerepét a művészi kompozícióban, az alakot és a formát mint a művészi sűrítés egyik eszközét és érvényesítését a szemlélő gondolkodás- és érzésvilágában, a tér és a sík ábrázolás módozatait, a perspektíva változatait, a fény és árnyék, a szín és a mozgás jelentőségét a vizuális érzékelésben. Hadd idézzük egyik példájának, El Greco „A Szűz Szent Agnessei és Szent Teklával” című képéről írott elemzésének szép részletét: „Mindent összevéve úgy találjuk, hogy El Greco festményének alsó felében az alak és a szín együttesen a vallásos magatartás két összefüggő aspektusát jeleníti meg: az inspirációt és az elméledést, a befogadást és a meditációt, a kegyelemtől való függést és a szabad akaratot. A mű minden átfozó szimmetriája lehetővé teszi, hogy a kétféle emberi magatartás beleilleszkedjék Isten és ember nagyobb harmóniájába, amely a magasságbeli uralmát és az ember engedelmisségét jelenti.”

RÉSUMÉ

L'étude de fond de notre numéro a été écrite par le Prof. András SZENNAY, Archiabbé de Pannonhalma, sous le titre *L'Eglise devant le tribunal de Jésus*. Pour entrer en matière, il expose son sujet en ce qui suit: „Dans les dernières années, on a vu apparaître et se développer de par le monde un mouvement appelé le Mouvement de Jésus. Chez nous, on ne saurait guère parler de „mouvement”, toutefois on ne peut pas tenir compte de ceux qui — en particulier des jeunes — s'en déclarent adeptes. Tout comme d'autres phénomènes, ce mouvement est un défi lancé aux Eglises chrétiennes, donc aussi à l'Eglise catholique. Des groupes de jeunes se forment, se référant à Jésus de Nazareth, bien plus, ils se réunissent en son nom tout en rejetant l'Eglise établie ou bien n'en faisant aucun cas. Ils se font forts de vivre pleinement le message de Jésus, en le prenant plus au sérieux que ne le font les membres d'Eglises traditionnelles. Pour eux, les Eglises, l'Eglise, loin d'ouvrir le chemin vers Jésus, y mettent des barrières; créant des difficultés dont ils sont cependant à même de triompher. L'idée de réformer l'Eglise ne les tente même pas: ils la laissent simplement derrière eux. Ils sont d'avis que l'on peut atteindre à Jésus sans faire partie d'une Eglise établie quelconque, cette dernière ne constituant qu'un poids mort. La seule exigence qui s'impose: c'est d'adhérer intégralement au message de l'Evangile. Plusieurs d'entre eux — à la suite de quelques experts étrangers en matière d'ecclésiologie — se posent la question de savoir si, effectivement, Jésus a fondé une Eglise, s'il l'a dotée d'une constitution, s'il a institué des ministères. Quelle est la raison d'être de l'Eglise? On connaît une question encore plus délicate et plus brûlante, à savoir dans quelle mesure les Eglises répondent au mandat qui leur fut confié par Jésus? — Une chose est sûre: ils ont raison d'affirmer que Jésus voulait fonder une seule Eglise et nullement des Eglises qui rivalisent entre elles. Nombreux sont ceux qui, tout en n'acceptant pas l'Evangile, font la critique de l'Eglise, en se référant à l'Evangile, ceci étant essentiellement — comme ils le soulignent avec insistance — une Bonne Nouvelle, une parole libératrice, à leur tour. On voit l'Eglise, les Eglises s'empêtrer, de plus en plus dans un légalisme pharisien. Elles ne font que soutenir des structures sur lesquelles Jésus a porté en son temps un jugement sévère.”

Pour commémorer le 70e anniversaire de la naissance de Simone WEIL, nous publions en version hongroise un de ses articles posthumes, paru sous le titre *Morale et littérature* dans CAHIERS DU SUD, Janvier 1944. Hommages rendus à la célèbre femme philosophe par T. S. ELIOT, Simone de BEAUVOIR, François MAURIAC, Albert CAMUS, Witold GOMBROWICZ, László NÉMETH et János PILINSZKY. — Sándor BÁLINT: *Patrocinium et année liturgique* — Etude publiée à l'occasion du 75e anniversaire de l'éminent représentant de l'ethnographie hongroise. — L'étude intitulée „...à qui l'aura récitée...” de Zsuzsanna ERDÉLYI a pour sujet les formules de dévotion indulgenciées qui, tout en n'étant pas approuvées par les autorités ecclésiastiques, font partie, même de nos jours, de la piété paysanne hongroise. L'auteur aborde la question en la situant historiquement. Afin de démontrer les sources de ces formules de dévotion populaires, elle cite en exemple nombre de prières qui, insérées dans des manuscrits hongrois d'origine monastique remontant à la fin du Moyen Age (1ère moitié du XVIe siècle) offrent des analogies frappantes tant par leur conception que par leur formulation avec celles récitées de nos jours dans la campagne hongroise. Nul doute que, grâce à la faculté conservatrice de la mémoire du peuple, ce sont ces formes de la dévotion médiévale qui continuent à survivre dans la pratique religieuse populaire d'aujourd'hui. Après cet aperçu

historique, la question est portée sur le plan doctrinal afin que les théologiens de notre ère post-conciliaire fassent lumière sur ce point en litige. En conclusion de son étude, Zsuzsanna ERDÉLYI cite l'avis du Prof. Zoltán ALSZEGHY S. J. de la *Pontificia Universitas Gregoriana*, auteur d'un traité de la confession (paru en hongrois à Rome, en 1978). L'éminent théologien hongrois, loin de toute attitude de mépris, estime que la pratique de ces formules de dévotion indulgenciées peut effectivement avoir son intérêt pastoral, pourvu qu'elle aide le fidèle à se repentir de son péché et à accéder, par la conversion du coeur, à l'état de grâce. Il est à espérer même que formé par ces prières, récitées dans la contrition et dans l'espérance confiante du pardon, le fidèle saura retrouver un jour les voies de la pénitence, telles qu'elles sont officiellement approuvées par l'Eglise. — Gellért BÉKY consacre son étude à présenter *Le Taoïsme inconnu*. — György ÜRÖGDY fait connaître le pèlerinage d'un Bordelais qui, en 333, visita les lieux saints de la Palestine. — Péter HÉDERVÁRI: *Tremblements de terre dans l'ancienne Palestine* — Rubrique des belles-lettres: poèmes de János BÁRDOSI NÉMETH, László GALAMBOSI, András FODOR, Sándor RÁKOS et Attila UTRY ainsi qu'un récit de József GERLEI.

INHALT

Der einführende Essay unserer Nummer wurde von András Szennay Erzabt von Pannonhalma geschrieben. In der Einführung seines Aufsatzes betitelt: „Die Kirche vor dem Richterstuhl Jesu“ schreibt er unter anderem: „In den letzten Jahren meldete und bekräftigte sich überall in der Welt die sogenannte Jesusbewegung. Hierzulande können wir zwar nicht von einer ‚Bewegung‘ reden, aber es sind nicht wenige — besonders junge Leute — die die Mentalität der Anhänger dieser Bewegung sich zu eigen machen. Zusammen mit vielen anderen Erscheinungen bedeutet diese Bewegung eine Herausforderung den christlichen Kirchen und auch der katholischen Kirche gegenüber. Es bilden sich Gruppen von jungen Leuten, die sich auf Jesu von Nazareth berufen, die sogar seinen Ruf folgend zusammenkommen, gleichzeitig aber die traditionelle und institutionelle Kirche ausser Acht lassen. Sie treten mit dem Anspruch auf, dass sie die Botschaft, die Lehre Jesu gewissenhaft folgen werden, besser als die sogenannten traditionellen Christen. Für sie bedeutet die Kirche nicht mehr den Weg der zu Jesus führt, sondern ein Hindernis, das man überwinden muss. Im allgemeinen versuchen sie nicht einmal die Kirche zu reformieren, sondern sie lassen die Kirche einfach hinter sich. Sie vertreten die Ansicht dass man Jesus auch ohne konkrete Kirche, ohne konkrete Institution erreichen kann. Das einzige Erfordernis ist, dass man den Ruf, die Botschaft Christi radikal akzeptieren, und radikal folgen muss. Es sind viele unter ihnen — wie es einige ausländische Fachtheologen feststellen —, die die Frage stellen: hat Jesus überhaupt eine Kirche gegründet, hat er für sie eine Konstitution gegeben, Aemter verordnet? Welche Rechtsgrundlage hat die Kirche? Und eine noch heiklere und schärfere Frage, inwieweit die konkreten Kirchen den von Jesus gesetzten Zielen und Aufgaben entsprechen? — Eins ist sicher: sie stellen mit Recht fest, dass Jesu nicht mehrere Kirchen und unter keinen Umständen miteinander rivalisierende Kirchen gründen wollte. Es gibt viele die gerade aufgrund des Evangeliums die Kirche kritisieren und oft solche, die das Evangelium nicht akzeptieren, aber seinen Inhalt gut kennen. Und sie tun das, weil das Evangelium — wie es betont wird — eine freudenvolle, befreiende Botschaft ist. Die Kirche, die Kirchen sind dagegen successive Gefangene des pharisäischen Gesetzes geworden. Sie bekräftigten die herrschenden Strukturen, auch jene die Jesus in seiner Zeit heftig kritisierte.“

Zum Gedenken an Simone Weil zitieren wir neben ihren eigenen Schriften die Gedanken von T. S. Eliot, János Pilinszky, Simone de Beauvoir, François Mauriac, László Németh, Albert Camus und Witold Gombrowicz. — „Patrocinium und Kirchenjahr“ ein Essay von dem namhaften Folkloristen Sándor Bálint, dessen 75. Geburtstag dieses Jahr gefeiert wird. — Zsuzsanna Erdélyi reflektiert in einem Aufsatz auf Reflexionen ihres Buches, in dem sie archaischen Volksgebete publizierte. Bei der Sammlung solcher traditionellen Volksgebete begegnete sie oft Bemerkungen, dass diese Gebete theologisch und liturgisch absurd, unsinnig und nicht im Einklang mit der offiziellen kirchlichen Lehre sind.

Und so verstanden viele nicht, warum die kirchlichen Behörden und die kirchliche Presse diese Arbeit unterstützen. Wie kann man solchen Aberglauben unterstützen? — fragte man. Derartige Meinungen wurden meistens nicht vom Inhalt dieser Gebete hervorgerufen, sondern in erster Reihe von den häufigen Schluss-sätzen die so ähnlich wie folgt lauten: „...der dieses Gebet Abends beim zu Bett gehn, und Morgens beim Aufstehen betet, dem werden sieben (drei) tödliche Sünden vergeben“ um die häufigste Formel zu zitieren. Tatsache ist, dass das Volk diesem Versprechen Glauben schenkte. Andererseits zitiert die Autorin, die Meinung des namhaften römischen Theologen Zoltán Alszegehly, warum diese Art von Glauben keine besonderen Gefahr bedeutet. — Gellért Béky: Der unbekannte Tao. — György Ürögdí: Eine Pilgerfahrt nach dem Heiligen Land in der Antike. — Péter Hédervári: Erdbeben im Palästina des Altertums.

CONTENTS

The leading article of this number „Jesus, judge of the Church“ was written by András Szennay, Archabbot of Pannonhalma. In the introduction he writes, among others: „In the past years, the so-called ‚Jesus-movement‘ appeared in most parts of the world, and were especially flourishing in some countries. Here, in Hungary, we can hardly speak of a ‚movement‘, still, there are quite a number of young people, who quote the Jesus of Nazareth as an authority, but reject and ignore the traditional, institutional Church. They claim to follow the message of Jesus more truthfully than the so-called traditional Christians. For them Churches, the Church are no more a way leading to Jesus but an obstacle to surmount. They make no attempts to reform the Church, but simply step over it. They proclaim that we can arrive to Jesus without the Church, or any other institution. One thing is important: to accept his call, his message, and to follow it radically. Many of them raised the question: ‚Did Jesús mean to found a Church at all? Did he give a constitution, did he organize offices?‘ They pose an even more delicate question: ‚Do the Churches themselves fulfil the objectives set by Jesus?‘ On one point they are incontestably right: Jesus has certainly not established several Churches, and even less did he want to have rivalling Churches. The Churches, however, have little by little become obsessed by the law-abidingness of the Pharisees. They have consolidated the dominating structures, such structures as were sharply criticized by Jesus in his time.“ — We bring a series of articles to the memory of Simone Weil, by Simone Weil, T. S. Eliot, János Pilinszky, as well as reflections by Simone de Beauvoir, François Mauriac, László Németh, Albert Camus and Witold Gombrowicz. — The study by Sándor Bálint: Patrocinium and the ecclesiastical year commemorates the 75th anniversary of the ethnographer of European fame. — Zsuzsanna Erdélyi: „...whoever says this prayer...“ — a study on the folk traditions in prayers. The article analyzes a collection of folkprayers. The clause of the prayers: „... whoever says this prayer in the evening when going to bed, and in the morning, when getting up, will be forgiven seven (three) moral sins“ — inspires that the people believed this promise. This is also proved by the fact that this pious exercise was very much widespread. — Gellért Béky introduces Tao, the Unknown. — György Ürögdí gives historical picture of the pilgrimage to the Holy Land in the ancient times. — Péter Hédervári writes on the earthquakes in the ancient Palestine. — We regret the misprinted credit in the editor's introduction to the interview with Peter L. Berger On the religious climate of America. As a Matter of fact, this interview had originally appeared in the US News & World Report, was reprinted in the Hungarian-language USA magazine (in Mr. Raáb's translation) who had it updated for Vigilia and was also instrumental in acquiring reprint rights for us.

Tájékoztató

Ebben az évben ünnepeltük a könyvhét szervezésének és létének ötvenedik évfordulóját — jó lett volna, ha a maguk lehetőségei között katolikus könyvkiadónk is csatlakoztak volna a rendezvényekhez —, s ebből az alkalomból egy hétre ismét a könyv került az érdeklődés középpontjába. Kiadónk jó néhány értékes, maradandó alkotást jelentettek meg az alkalom tiszteletére. Hadd emeljük ki a gazdag választékból **Nagy László: Adok nektek aranyvesszőt** (Magvető) című prózai gyűjteményét, melyet Kiss Ferenc rendezett sajtó alá, látott el utószóval és jegyzetekkel. Nagy László az elmúlt évtizedek egyik legnagyobb hatású költője volt, s prózai írásai is elsősorban lírájának legjellemzőbb, legértékesebb jegyeit hordozzák. Valójában ezek a kisebb reflexiók, jegyzetek elválaszthatatlanok költészetétől, annak képei, gondolatai fogalmazódnak bennük, ugyanazzal az elmélyült komolysággal, felelősséggel, türelmetlen elégedetlenséggel. Akadnak a válogatásban bizonyos átfedések, egyezések, mégis azt kell mondanunk: jól tette a kötet szerkesztője, hogy a prózaíró Nagy Lászlóról is teljes, vonzó képet nyújtott.

A Ságvári Endre Nyomdaipari Szakközépiskola végzős tanulói két — gyönyörűen kiállított — könyvet készítettek el vizsgamunkaként. (Mindkettőt Téglás János irányításával Gál István irodalomtörténész hozzáértő segítségével.) A **Babits** és **Csinszka** című kötet a „mini-könyvek” kedvelőinek szerezhet igaz gyönyörűséget, de az irodalomtörténet iránt érdeklődő olvasó is sok hasznos ismeretet szerezhet Gál István kitűnően tájékoztató előszavából. Az **Interjúk Babits Mihállyal** című gyűjtemény — amellet, hogy ebben a formában irodalomtörténeti érték is — elsősorban Babits belső fejlődéséről, érett, felelős gondolkodásáról, mindenkor megmutatókozó lelki nemességéről és bölcsességéről ad hiteles, meggyőző portrét. A fiatalok ritkaság munkája jóleső érzéssel töltheti el a könyvek szerencsés birtokosát, s azt a reményt keltheti benne, hogy a magyar nyomdászat nagy klasszikusainak öröksége méltó kezekbe kerül továbbra is.

Az elmúlt hónapok választékából felhívjuk olvasóink figyelmét néhány hanglemezzel kapcsolatosra. Monteverdi *Sacrae Canticulae* és Pa-

lestrina *Magnificat* című szerzeményei egy lemezen hallhatók a Győri Leánykar előadásában Szabó Miklós vezényletével. Monteverdi motettagyűjteménye a műfaj egyik kiemelkedő darabja, Palestrina műve pedig hangjának szentírási pátoszával és klasszikus kiegyensúlyozottságával ragad meg. Az előadás kitűnő, a lemez technikai színvonala elég jó. (SLPX 11937) **Kórusművek** címmel jelent meg az ELTE Bartók Béla Énekkarának lemeze. Baross Gábor vezényletével rendkívül jó stílusismeretű, pontos, érzékletes előadásban hallhatjuk a korabarokk néhány ismert és kevésbé ismert mesterének alkotásait. Az együttes fénylő hangzása, fiatalos lendülete jól érvényesül mindegyik mű előadásában. (SLPX 12019) **Haydn Nelson-miséjét** az Eterna jelentette meg. A mű közkezen forgó, népszerű felvételei után ez az új lemez az értelmezés sodró lendületével jelent újdonságot. A nálunk is jól ismert Helmuth Koch vezényli az együtteseket, s a szólisták között néhány pillanatra felvillan a feledhetetlen Réti József Langja is (ő annak idején sokszor énekelte a misét a Mátyás-templomban).

KÜLFÖLDÖN MEGJELENT. MAGYAR NYELVŰ KIADVÁNYOK:

Béky-Halász Iván: Tomiban már virágoznak a fák. (Amerikai Magyar Írók 1979) A Kanadában élő szerző utolsó három évi versterméséből válogatott. Nem a bonyolult gondolati költészetet tartja ideáljának, inkább egy-egy felvillanó érzés és emlékkép indítja meg gondolatait. Sűrű képei, pontos leírásai, áttetsző versépítése a nyugati magyar költészet legjobbjai között jelölik ki helyét.

„Mutasd meg arcodat!” mottóval jelent meg a **Szolgálat** 41. száma, mely rendkívül gazdag anyagot csoportosít az istenkeresés gondolatköre mellé. Nemeshegyi Péter, Béky Gellért, Békés Gellért és Szabó Ferenc írták a szám vezető tanulmányait, különböző aspektusokból világítva meg a keresztény élet és magatartás talán legfontosabb kérdéskomplexumát. Itt olvashatjuk Joseph Ratzinger izgalmas, alázatával megragadó tanulmányát a Szentháromság titkáról és Puskey Mária írását Simone Weilről. Ismét gazdag és tanulságos a szám információs anyaga.

Gancz Miklós munkája